

Кайкалдын Јеринде
Алисала болгон учуралдар

К а й к а л д ы н г Ј е р и н д е

А л и с а л а б о л г о н

у ч у р а л д а р

Alice's Adventures in Wonderland in Altai

Л ь ю и с К э р р о л л

Ј у р у к ч ы з ы

Д ж о н Т е н н и е л

А л т а й т и л г е

К ъ л е р Т е п у к о в

К ѳ ч ѳ р г е н

everest

2016

Бичик басма/*Published by* Everttype, 73 Woodgrove, Portlaoise, R32 ENP6, Ireland. *www.everttype.com*.

Кайкалдын Јеринде Алисала болгон учуралдар (*Kaykaldın Cerinde Alisala bolgon uçuraldar*). Original title: *Alice's Adventures in Wonderland*. This translation was based on the Russian translation by Nina Mikhailovna Demurova / Алтай тилге көчүриш Н.М. Демурованын орус тилге көчүргенинен эдилген (Л. Кэрролл. *Алиса в Стране чудес и в Зазеркалье. Пицца для ума*. Москва: Издательство «Э», 2016, 608 с.).

Көчүрөөчү/*This translation* © 2016 j. Күлер Тепуков/*Küler Tepukov*.

Бичик базаачы/*This edition* © 2016 j. Майкл Эверсон/*Michael Everson*.

Редакторы да корректоры/*Editing and Proofreading* Нина Тепукова/*Nina Tepukova*

Жөмбөчү редакторы/*Advisory editor* Виктор Фет/*Victor Fet*.

Өдмддердин ле патенттердин авторлык аргаларын корыыр 1988 j. чыккан Јасакла, Күлер Тепуков бу бичиктин көчүрөөчизи деп тап-эрик алынганын керелейт.

Küler Tepukov has asserted his right under the Copyright, Designs and Patents Act, 1988, to be identified as the translator of this work.

Ваштапкы чыгарганы/*First edition* 2016 j.

Ончо тап-эриктери коруланган. Такып чыгарары, бедиренер системада көмзөблөбүрү жарабас, анайда ок бу бичимелди эмезе онын үзүтүн электрон до, механикалык да, фотожурук үлекер өдөр эп-аргалар да бедиреп мензинбес, Бичик базаачынан озолодо алган бичимел жарадузы жогынан тузаланарга жарабас. Је јасакла эмезе тап-эрик корыыр окуду өмбөликтин јөбиле такып чыгарарга да көптөдөргө јараар.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior permission in writing of the Publisher, or as expressly permitted by law, or under terms agreed with the appropriate reprographics rights organization.

Бу бичиктин каталог бичимели Британ бичиккананан табар аргалу.

A catalogue record for this book is available from the British Library.

ISBN-10 1-78201-177-3

ISBN-13 978-1-78201-177-4

Гарнитуразы De Vinne Text, Mona Lisa, ENGRAVERS' ROMAN, да *Liberty* Майкл Эверсон.
Typeset in De Vinne Text, Mona Lisa, ENGRAVERS' ROMAN, and Liberty by Michael Everson.

Јурукчызы/*Illustrations: Жон Тенниел/John Tenniel*, 1876.

Кадары/*Cover: Майкл Эверсон/Michael Everson*.

Базылганы/*Printed by* LightningSource.

Көчүрөөчинин кире сөзи

Бистин кару ла тоомжулу кичинек кычыраачыларыс, слерди Льюис Кэрроллдын *Кайкалдыг Јеринде Алисала болгон учуралдар* деп сүреен јилбилү чөрчөгиле таныштырып јадыс.

Чарльз Лютвидж Додсон* 1832 јылдын чаган айынын 27-чи күнинде Англиянын Чешир графствозында—Дарсбери деп кичинек јуртта чыккан. Онын адазы Чарльз Додсон деп абыс болгон, энези—Фрэнсис Джейн Лютвидж. Јаңы туулган балага ада-энези эки ат берген: баштапкызы Чарльз, адазына учурлап, экинчизи Лютвидж—энезинин өбөкөзиле. Додсон јаанайла, үлгерлер чүмдеп турган өйдө, бойына псевдоним сананып тапкан. Ол Чарльз Лютвидж деп адын латын тилге көчүрерде, Каролус Людовикус боло берген. Олорды јерлериле сольштырып ийерде—Людовикус Каролус. Онон оны ойто англичан тилге көчүрерде, Льюис Кэрролл деп псевдоним бүткен.

Кичинек Чарльзта үч ака-карындаш ла јети әје-сыйын болгон. Бу јаан биленин балдары јаантайын аркаларда ла

* Льюис Кэрроллдын өбөкөзи орус тилге «Доджсон» деп јастыра айдылат. Англичан тилде «g» танык айдылбайт, онын учун бис «Додсон» деп бичидис. Шак мынайда Кэрролл бойынын өбөкөзин айдатан.—М. Ө.

јаландарда амырап жүрерин јакшызынатын, эжинерге, кемеле жүзерин, бичик кычыраын сүйүтөн. Адазы оларды бойы бичик-биликке үрөткөн.

Кожо чыккан карындаштарынан өскө, Чарльзта көп најылар болгон. Жууктарынын айдыжыла болзо, айылдаштардын кискелери ле ийттери, кабык-курттар, карыштактар ла кара бакалар нөкөрлөри болгон.

12 жаштуда оны ада-энези Ричмонд каланын школына берген, онон Рэгби каланын ады јарлу школына көчүргөн. 1850 ј. Чарльз үредүзин түгезеле, бир јылдын бажында Оксфордтын колледжинде үредүзин улалткан. Мында ол математика билимдерле јилбиркен, классикалык тилдер үренерине јаан ајару өткөн. 1855 ј. ала жүрүмünün учына јетире бу ла колледжте математиканын үредүчизи болуп иштеген. Бош өйлөрдө карандашла, көмүрле көп јуранган, фото-сүр согорула јилбиркеген.

Мистер Додсон балдардын ортозына жүрерин сүйүтөн. Оларды театр апарып, айлына кычырып, бойы сананып тапкан јилбилү учуралдарын куучындайтан; кичинек најыларына самаралар да бичийтөн, ээжилерлү ойындар сананып табатан. Тургуза өйдө «Дублеты» деп ойынды балдар јангыс та Англияда эмес, бисте де ойноп јат. Онын ээжизи мындый: кандый бир сөсти алала, онын жүк бир таныгын солып, өскө сөс бүдүрер. Темдектезе: *jыл—кыл—кол—ком—кос*. Көп јангы сөстөр сананып тапкан кичи јенүчи болуп чыгар.

Мистер Додсон шахмат, крокет, бильярд ла триктрак ойноорын сүйүтөн. Бу ойындарга ол јангы ээжилер сананып, жүрүжи јанынан јилбилү учуралдар чүмдеп, балдарга куучындайтан. Олардын кезиги (көзөр лө крокет) *Алисанын учуралдарына* кирген.

Ол јангыс та ойындар эмес, анайда ок јорыкчылар алып жүрер шахмат чүмдеген. (Оны мынайда өткөн: фигуралардын алдына кичинек чертү эдип, оларды ойдыктарга

отургыскан). Анайда ок карануйда бичиир Никтограф деп жазал эткен. («Түн» ле «бичиир» деп грек сөстөрдү бириктирерде, «Никтограф» деп сөс бүткен). База тоозы жок ойындар ла сюрпризтер; јелимнинг солынтызын; тоолорды 17 ле 19-ка үлегенде, каруузын шиндеер эп-аргалар; математикада ПИ-ни табарыла колбулу эп-арга ла онон до өскөзин сананып тапкан.

Мистер Додсон 1898 јылдын чаган айынын 14-чи күнинде Глифордто божогон, анда ла сөөги јуулган.

Чөрчөккө кирген 10 јашту Алиса Лидделл јаркынду ла узун јүрүм јүреле, 1934 ј. божогон. Поэтинг төрөл јуртында, Дарсберининг серкпезинде тургызалган витражта¹ санааларына алдырган Додоло кожо Алиса турат. Олорды Ак Кролик, Шляпник, Тулаанай Койон, Чешир Мый ла өскөлөри де курчайт.

* * *

Алтай балдарга сый болуп, јарлу англичан бичиичининг, Льюис Кэрроллдын, *Кайкалдын Јеринде Алисала болгон учуралдар* деп ойгортүлү (философиялык) чөрчөги ак-јарыкка чыкканы алтай литературанын база бир јаан једими болуп јат. Бу чөрчөкти алтай тилге көчүрерге сүреен күч болгон, је мен јилбиркеп иштеп, чүмдемел ижимди јозокту түгестим дезем, јастыра болбос. Өскө тил өскө лө. Онынг анғылузы, байлыгы иле, кокыры, сөслө ойнооры бистийине чек келишпейтени билдирлү. Кандый бир сөсти орус тилденг көчүргенде, күч айалгалар, ондошпостор до боло берет. Өмдиги тилисте туштап турган өскө калыктардын сөстөри, бой-бойынан башка учурлу ондомолдор бир сөслө айдылат. Темдектезе: «принц» (немец сөс), «господин», «чиновник» (орус сөстөр) деп сөстөрдү «бий» деп сөслө темдектейдис. Керек дезе өбөкөлөрис көзөр ойында ол ло «бий» деп сөсти тузаланып, өмдиги биске

жетирген. Онын учун чөрчөктө Бий ле Бий-Абакай (король, дама) деп геройлор бар. «Валет» деп сөс араб тилде— «уулчак», анан ары француз тилге көчүп, «жалчы» деп сөсти темдектейт. Мен оны Жалчы деп айтпаска, Валет ле деп артырып салдым.

Оригиналда *pig / fig* (VI-чы бажалыкта) деп сөстөрдин ойногон табыштарын алтайлап *мумнук / күйртүк* деп солыдым: («*Сен мумнук дедин бе, айса күйртүк дедин бе?*»; (күртүк (*Lyrurus tetrrix*)—андап адар куштардын бирүзи). IX бажалыкта Кэрролл сургалдын каламбурларында— *Reeling and Writhing* («Оролгон ло Толголгон») деп сөстөрдү *Reading and Writing* деп сөстөргө ойын эдет. Алтайлап эжер уйгаштыру талдалып, *чийгенис* ле *кычырганыс* деп сөстөр *чейгенис* ле *кычыганыс* деп сөстөрлө солынды. Арифметиканын *кожулаачы, астадаачы, катаптаачы, үлеечи* деген төрт действиези *коштоочы, астамчы, каткычы, үргүйлеечи* деп сөстөрлө база солынган. Анайда ок өскө дө көп каламбурлар сананып таптым; кезиги Н. Демурованын орус көчүрижинен алынган. Кэрроллдын *Mystery* ле *Seaography* деп сөстөринин ордына («History» ле «Geography» деп сөстөргө ойын) *Суузындар* ла *Талайүстүлүк* деп сөстөр тузаланылган; *Суузындар* деп сөс *Сооҗындар* деп сөслө ойнолот. *Laughing and Grief* («Каткы ла Күнук», «Latin and Greek» деп сөстөрдүн ордына ойнолот) бистин көчүриште *Драматиканы* ла *Илелетураны* деп берилет. («Литература»—оок балдардын тилинде «Илелетура»).

Кэрроллдын тоологон эн күч үч предмеди—*Drawling, Stretching, Fainting in Coils* («Жастыра айдыш, Керилиш, Толголо жыгылып талганы») «*Drawing, Sketching, Painting in oils*» (Жураныш, Графика, Живопись) деп сөстөргө ойын болот. Бу сөстөрдүн ордына бистин көчүришке мындый сөстөр кирет: *Баканиканын* (бака деп сөстөн улам); *Бийелогия* (бийе, бије), *Жууланарга* (журанарга). Олор

Ботаника, Биология, Журанары деп сөстөргө ойын болгону кажы ла бала билип-танып ийер аргалу.

Чөрчөкти бүткүлинче көргөндө, онын жаан ойгортулучуры билдирет. Сөслө ойногондо, алтай тилдин байлыгы иле, кокырлар да, үлгерлер де учуралдарды жилбилү өдет. Чокымдап айткажын, кокырларда эки сөстинг эмезе эки сөсколбунунг учуры башка да болзо, же олор түнгей утулып, кандый да жарабас кылыкты шоодот. Балдар бойынын төрөл тилиле «Алисаны» кычырала, аланзу жогынан, өрө айдылганын аайлап-билип алар.

Бистин алтай сөстөрис те, күүн-табыс та, кылык-жангыс та өскө укту-төстү калыктардан башка, Алтай жеристин тындуларына түнгей тындулар олордын жеринде жүрбей жат. Онон улам сөстөрлө ойноорго, кокырлаарга келижерде, «Алисага» су-алтай сөстөрдү, сөсколбуларды, кокырларды кийдирип, бистин көрүмиске келишкедий тилдин ойынчыктарын сананып тапканым бу болор.

Пародиялу үлгерлерди көчүрип, олорды алтай балдар аайлазын деп, рифмаларды билгир тузаланар керек болгон. Анайда ок үлгерлерде биске жуук сүр-кеберлер жок болгону көчүриште жаан күчтер өткен. Андый да болзо, кеендик литературанын эп-марын тузаланып, бу жайаандык иш женүлү түгенген.

Европада ла Азияда жадып турган эки башка албатынын көгүс байлыгын, анчада ла балдар таскадары жанынан сурактарды алза, олор чек башка болгону кажыбыс ла билерис. Же Алиса кылык-жангыла алтай балдарга түнгей: андый ла уккур ла тоомжулу, тындуларла нөкөрлөжип, ар-бүткенди сүййт. Кажы ла албатынын болчомдоры ада-жаш тушта түп-түнгей жол өдүп жат. Жүрүм жангыс ла ойында деп олор бодойт, неге ле жилбиркеген, кайда ла кирген, нени ле кылынган турар. Чөрчөкти кычырып, кажы ла бала Алисанан бойын көрүп ийер деп аланзыбайдым.

Кичинек кычыраачыларыстын көрүмине бу чөрчөк сүреен жуук болор деп иженедим, ненин учун дезе, бистин кай чөрчөктөресте баатырлар кара тамыга түжүп, жайым ла чындык учун тартыжу өткүрет. Алиса база андый ла жол өдөт. Ол уйку аразында—түш жеринде база жердин түби жаар түжүп, же Кайкалдын Телекейине једет. Ол база ак-чек тартыжуда—јаргыда туружат.

Кайкалдын Јеринде Алисала болгон учуралдар деп алтай тилге көчүргөн чөрчөкти балдар кычырып, су-алтай тилистин байлыгыла, эрмегинин экпиниле, јаражыла, ээлгириле, байла, оморкоор.

Бу чөрчөк-бичиктин аңылузы неде дезе, ол төрөл тилин кенгидерге ле элбедерге, онын тын өзөгин билерге уулам-јыланган амаду болор.

Күлер Тепуков
Горно-Алтайск кала
Республика Алтай
Россия Федерациязы
Јаан изү ай, Мечин јыл (Јюль, 2016)

Предисловие

Льюис Кэрролл—псевдоним Чарлза Латвиджа Додсона* (1832–1898), знаменитого английского писателя и преподавателя математики колледжа Крайст Чёрч в Оксфордском университете. Он был близким другом семьи ректора колледжа, Генри Лидделла, и рассказывал сказки юной Алисе (которая родилась в 1852) и её старшим сестрам Лорине и Эдит. Однажды—4 июля 1862 года—Кэрролл, его друг, преподобный Робинсон Дакуорт, и трое девочек отправились на лодочную прогулку и устроили пикник на берегу реки. Во время этой прогулки Кэрролл и рассказал историю о девочке по имени Алиса, которая упала в кроличью норку и её необычайных приключениях в волшебной стране. Алиса попросила Кэрролла записать для неё эту сказку, и через некоторое время рукопись была готова. Позже к ней были сделаны добавления и исправления, и в 1865 г. была опубликована книга. С тех пор всевозможные версии *Приключений Алисы в Стране*

* Настоящая фамилия Льюиса Кэрролла традиционно, но неверно передаётся по-русски как «Доджсон». В английском оригинале буква «g» не произносится, поэтому мы используем написание «Додсон». Именно так сам Кэрролл произносил свою фамилию. —М. Э.

чудес появились на различных языках по всему миру. Перед вами—первый перевод на алтайский язык.

Алтайский язык относится к кыпчакской ветви центральной тюркской языковой семьи. Близкие к нему языки—кыргызский, карачаево-балкарский. Алтайский язык является вторым государственным языком в Республике Алтай Российской Федерации. Последняя перепись населения в Республике Алтай показала, что число носителей алтайского языка составляет 90 тыс. человек. Алтайцы—коренной народ, населяющий горы и предгорья географического Алтая.

До революции 1917 года в Ойротии (на Алтае) существовала письменность тодо-бичик—«ясное письмо», созданная в 1648 г. на основе старомонгольского письма ойратским просветителем Зая Пандитой для приближения письменности к произношению, а также упрощения записи санскритских и тибетских заимствований, широко использовавшихся в религиозных текстах.

В 1928 г. был введен латинский алфавит, использовался он до 1938 г. С 1938 г. после отмены латинского алфавита государством введен алтайский алфавит на основе русского языка из 37 букв.

Алтайская литература имеет богатые фольклорные и письменные традиции. Выделяют четыре основных периода ее развития: древнетюркский, охватывающий с VI по XII век; тюрко-монгольский—с XIII по XVIII век; литература второй половины XIX—начала XX вв.; и современный—XX-XXI вв.

В 2015 году я перевел и издал на алтайском языке для детей сборник рассказов *Филипок* Л. Н. Толстого. Переведены почти все сказки Г.-Х. Андерсена, братьев Гримм, но отдельными книгами они не изданы. Из зарубежных авторов отдельными книгами изданы *Приключения барона Мюнхгаузена* Э. Распе (1957),

переводчик И. Сабашкин; *Маленький принц* А. Сент-Экзюпери (2008), переводчик В. Бедюров. Книга издана по моей инициативе и под моей редакцией детским журналом *Солны* при поддержке Фонда А. Сент-Экзюпери (Франция).

С русского на алтайский и из литератур народов СССР было переведено очень много книг. В своем творчестве для детей и как главный редактор детского журнала *Солны* (Радуга) я большое внимание уделяю вопросам патриотизма, чтобы наши дети любили свою малую и большую Родину. Очень много стихов написал о фауне и флоре Алтая. Хочу, чтобы дети с малых лет знали свой край, узнавали птиц, зверей, насекомых и растительный мир. Если дети с малых лет познакомятся с окружающим миром и полюбят природу, они будут бережно относиться ко всему.

Сказка великого английского писателя Льюиса Кэрролла *Приключения Алисы в Стране чудес* (*Кайкалдыг Ёеринде Алисала болгон учуралдар*), переведённая на алтайский язык (могу сказать без лишней скромности), является ещё одним большим достижением алтайской литературы. Переводить эту поистине философскую сказку на наш язык было очень сложно, но работал я с большим интересом и достиг своей цели. Эта сказка с трудом ложится на нашу «почву», если можно так выразиться. Переводить с оригинала, конечно, было бы лучше, но, к сожалению, я не владею английским. Трудность эта налицо. Благодаря мастерству переводчика (Н. М. Демуровой) сказка на русском языке доступна для перевода на алтайский язык. Но и русский язык со своими каламбурами и юмором резко отличается от нашей игры со словами. Хотя мы живем бок о бок с русским народом в одной стране наш менталитет, образ жизни, воспитание детей, взгляд на мир различны.

Было очень сложно переводить некоторые слова, т.к. в алтайском языке разные понятия можно выразить одним

словом. Например: слово «бий» объединяет несколько понятий, такие, как «припц», «господин», «чиновник». Даже в карточной игре наши предки пользовались словом «бий», обозначая Короля и Даму. Поэтому в сказке Король—Бий, а Королева—Бий-Абакай (Абакай—знатная женщина, госпожа). Аналогичная ситуация была со словом «Валет», которое созвучно с нашим словом «бала». Во французском языке производное от арабского «мальчик» слово «Валет» значит «лакей, мальчик на побегушках». Поэтому, не называя его Лакеем, я оставил это популярное слово без изменения.

Звуковую игру оригинальных слов *pig / fig* (см. гл. VI) мы заменили алтайским: *мумпук / кўртўк* ‘поросёнок / тетерев’: «*Сен —мумпук дедин бе, айса кўртўк дедин бе*» («Как ты сказала: в поросёнка или в тетерева?»; тетерев (*Lyrurus tetrix*)—обычная охотничья птица на Алтае.) Среди школьных каламбуров Главы IX у Кэрролла—*Reeling and Writhing* (‘Наматывались и Извивались’), игра слов на *Reading and Writing*. По-алтайски удалось подобрать рифмующуюся пару *чейгенис* и *кычыганыс* (‘Размешивали [буквы] и Чесались’) вместо *чийгенис* и *кычырганыс* (‘Писали и Читали’). Четыре действия арифметики переведены как *коштоочы*, *астамчы*, *каткычы*, *ўргўлеечи* (‘Добавляющий, Убавляющий, Хохотун и Полусонный’), соответствуя алтайским *кожулаачы*, *астадаачы*, *катаптаачы*, *ўлеечи* (‘Слагаемое, Уменьшаемое, Множитель, Делимое’). Большинство других каламбуров также придуманы нами; некоторые взяты из русского перевода Демуровой. Вместо *Mystery* и *Seaography* Кэрролла (игра слов на ‘History’ и ‘Geography’) мы использовали *Суузындар* и *Талайўстилик* (‘Напитки и Мореология’); *Суузындар*—игра слов на *Сооўндар* (‘Легенды’). *Laughing and Grief* (‘Смех и Грусть’, игра слов на ‘Latin and Greek’) переданы как *Драматиканы* и

Илелетураны (‘Драматика’ и ‘Илелетура’, т.е. ‘литература’ в детском произношении).

Три самых трудных предмета, перечисленные у Кэрролла—*Drawling, Stretching, Fainting in Coils* (‘Неверное произношение, Потягивание, Падание в обморок по спирали’), представляют собой игру слов на ‘*Drawing, Sketching, Painting in oils*’ (‘Рисование, Графика, Живопись маслом’). В нашем переводе мы использовали слова: *Баканиканын* (Опыты с лягушками, от слова *бака*, лягушка); *Бийелогия* (от *бийе*, ‘танцы’); *Жууланарга* (‘Драка, Военное дело’) (игра слов на *Ботаника, Биология, Журанар* ‘Рисование’).

В сказке игра со словами, поистине, приобретает философское значение. Богатство русского языка просто поражает, интересные случаи, юмор и каламбуры увлекают, высмеивают пороки, но стихи приводят к трудностям в понимании, отсюда и к переводу.

Природа Алтая очень разнообразна, но отличается от природы других регионов. Поэтому, когда нужно было играть со словами и придумывать каламбуры (очень помогли советы координатора проекта Виктора Фета), пришлось заменять названия животных и придумывать каламбуры с ними. Это было очень увлекательно!

А когда я переводил пародийные стихи, нужно было очень тщательно работать над рифмами, чтобы дети без проблем понимали значение прочитанного (иначе пропадет интерес к чтению). При этом была сложность—отсутствие образов для алтайского читателя. Но, пользуясь приёмами художественной литературы, задача, на мой взгляд, была выполнена.

Народы, проживающие в Европе и в Азии, прошли разный исторический путь. Европейские и азиатские взгляды на воспитание подрастающего поколения резко отличаются друг от друга. Хотя Алиса жила давно и на

другом конце света, но по своему духу очень близка нашей детворе. Такая же послушная, уважительная, любит природу, животных. Это говорит о том, что дети всего мира в детстве одинаковы. Они думают, что жизнь состоит только в игре, всё им интересно, видят то, что не видно взрослым, бывают замешаны в разных проделках. Я не сомневаюсь, что каждый ребенок, прочитав эту сказку, увидит в Алисе себя.

В нашей республике каждый взрослый воспитан на произведениях героического эпоса. И по школьной программе учащиеся на уроках алтайской литературы много читают алтайские героические сказания. В сказке есть ещё один фактор, который очень близок алтайским детям. Во многих сказаниях батыры по воле судьбы спускаются в подземное царство и ведут там борьбу во имя добра и справедливости. Алиса, хотя и во сне, тоже проходит такой путь, но попадает в Страну Чудес, где показывает свое бесстрашие и заступничество по отношению к другим.

Кулер Тепуков
Горно-Алтайск
Республика Алтай
Российская Федерация
Июль 2016

Foreword

Lewis Carroll is the pen-name of Charles Lutwidge Dodgson* (1832-1898), a writer of nonsense literature and a mathematician in Christ Church at the University of Oxford in England. He was a close friend of the Liddell family: Henry Liddell had many children and he was the Dean of the College. Carroll used to tell stories to the young Alice (born in 1852) and her two elder sisters, Lorina and Edith. One day—on 4 July 1862—Carroll went with his friend, the Reverend Robinson Duckworth, and the three girls on a boat paddling trip for an afternoon picnic on the banks of a river. On this trip on the river, Carroll told a story about a girl named Alice and her amazing adventures down a rabbit hole. Alice asked him to write the story for her, and in time, the draft manuscript was completed. After rewriting the story, the book was published in 1865, and since that time, various versions of *Alice's Adventures in Wonderland* were released in many various languages. You are now holding The first translation into Altai, one of the Siberian languages.

* Lewis Carroll's real surname is traditionally but incorrectly spelled in Russian as Доджсон (Dodzhson). In English, the “g” is silent; therefore we use the transliteration Додсон (Dodson): this is how Carroll himself pronounced it. —M. E.

The Altai people are an indigenous ethnic group of the Altai Mountains, in the very center of Asia. The Altai language belongs to the Kipchak group of the central Turkic language family. The closest languages to Altai are Kyrgyz and Karachay-Balkar. Altai is the second official language of the Altai Republic of the Russian Federation. According to the last census, there are about 70,000 native speakers of Altai.

Before the revolution of 1917, the people of Oyrotia (Altai) used an original alphabet called *Todo biçig* ('a clear script'), created in 1648 by the Oyrat Buddhist monk and scholar Zaya Pandita. It was developed on the basis of the old Mongol alphabet to make it phonetically close to the spoken language, and also to make it easier to transcribe Tibetan and Sanskrit religious texts. From 1928, Latin alphabet was used; it was abolished in 1938 when the modern Altai alphabet (37 letters) was designed, based on Russian Cyrillic.

The Altai literature has rich folklore and written traditions. Four periods of its development include Old Turkic (6th–12th centuries), Turkic-Mongolian (13th–18th centuries), the literature of the late 19th–early 20th centuries; and the modern period (20th–21st centuries)

Numerous books have been translated to Altai from the Russian language, including children literature. In 2015, I have translated and published a book of Lev Tolstoy's children stories, *Filipok*. Almost all fairytales of Hans Christian Andersen and Brothers Grimm have been translated and published, although not as separate books. Two foreign children books were translated into Altai language: *The Adventures of Baron Munchausen* by Rudolph Erich Raspe (1957, transl. by I. Sabashkin) and *The Little Prince* by Antoine de Saint Exupéry (2008, transl. by B. Bediurov). The latter was possible with the support of the Antoine de Saint Exupéry Youth Foundation (France) to the children magazine *Soloni* ('The Rainbow'), published in Altai under my editorship.

As a magazine editor and a children writer, I want our youth to be proud of their motherland. I wrote many poems about the animals and plants of Altai; I want children to know their land, to know birds, mammals, insects, trees and flowers. If children will know and love nature from an early age they will protect and cherish it.

The Altai translation of *Alice's Adventures in Wonderland* by the great English writer Lewis Carroll, translated into Altai language (*Кайкалдыҥ Јеринде Алисала болгон учуралдар* / *Kaykaldıñ Cerinde Alisala bolgon uçuraldar*), represents another serious step for the Altai literature. It was a very serious challenge to translate this truly philosophical tale into our language, however, I worked with a great interest, and I hope that the goal was achieved. It was not easy to replant Alice to our soil. While I could not translate from the English original, I relied instead on the masterful Russian translation by Nina Demurova. However, the Russian word play and humour differs greatly from what our language offers. Although we are neighbours living in the same country, our mentality, way of life, attitude to raising children, the world outlook are different.

It was quite difficult to translate some words since in the Altai language the same word can have different meanings. For example, we use *биі* *biy* for a prince, a gentleman, or a government official. Even in their game of cards, our ancestors used *biy* for both King and Queen. Thus in the Altai translation the King becomes a Biy while the Queen is rendered as a Biy-Abakai (*абакай abakay* 'a noble lady'). A similar case applies to the Knave, which I rendered as *бала* *bala*, 'a servant, an errand boy', a word that sounds close to the Russian or French *valet*. For some foreign words, our language has no equivalent, such as German *gertsoginia* 'the Duchess', Polish *krolik* 'a rabbit'.

It was possible to render the important phonetic wordplay *pig / fig* (Chapter VI; 'Did you say pig or fig?') as *мүмнүк* /

күртүк (*mumpuk* / *kürtük* ‘piglet / black grouse’): “*Сен мумпук дедин бе, айса күртүк дедин бе?*” (“*Sen mumpuk dedin be, aysa kürtük dedin be?*” ‘Did you say piglet or black grouse?’). Black grouse (*Lyrurus tetrix*) is a common game bird in Altai. The school puns of Arslankuş (Gryphon) and Bozubaş-Cerbaka (Mock Turtle) included (for ‘Reeling and Writhing’) a rhyming pair *чейгенис* and *кычыганыс* (*çeygenis* and *kıçırganıs* ‘Stirred [letters] and Scratched’) instead of *чүйгенис* and *кычырзаныс* (*çiygenis* and *kıçırganıs* ‘Reading and Writing’). The four actions of arithmetic were rendered as playful nouns: *коштоочы*, *астамчы*, *каткычы*, *үргүлөөчи* (*koştooçı, astamçı, katkıçı, ürgüleeci* ‘One Who Gives More, One Who Gives Less, One Who Laughs, and One Who Is Half-Asleep’), which reflects school mathematical terms *кожулаачы*, *астадаачы*, *катаптааачы*, *үлөөчи* (*kojulaaçı, astadaaçı, kataptaaacı, üleeçi* ‘Addend, Minuend, Facient, Dividend’). Most other puns were also original, with some words borrowed from Demurova’s Russian text. For Carroll’s ‘Mystery’ and ‘Seaography’, we used *Суузындар* and *Талайүйстүлүк* (*Suuzındar, Talayüstilik*, ‘Drinks, Seaology’) where *Суузындар* is a pun on *Соојындар* (*Soojındar*, ‘Legends’). ‘Laughing and Grief’ were rendered as *Драматиканы* и *Пелетураны* (*Dramatikanı, Peleturanı*). *Драматиканы* (‘Dram[m]ar’) is a pun on *Грамматиканы* (*Grammatikanı*, ‘Grammar’), while *Peleturanı* is an Altai schoolchild word for *Literaturanı* (‘Literature’.)

For the sequence of three difficult subjects, ‘Drawling, Stretching, Fainting in Coils’, we chose *Баканиканын* (*Bakanikanın* ‘Experiments with Frogs’, from *бака* *baka* ‘frog’), *Бийелогия* (*Biyełogiya*, ‘Dance Science’, from *бийе* *biye* ‘dance’); *Жууланарга* (*Çuulanarga* ‘Fighting’). These are puns on *Ботаника* (*Botanika* ‘Botany’); *Биология* (*Biologiya* ‘Biology’) and *Журанар* (*Çuranar* ‘Drawing’.)

The wordplay in this tale indeed has a philosophical significance. The Russian translation is amazingly rich: the humour and puns are so intense and poised but difficult to render. The parody poems require a very careful rhyme scheme that children could understand, otherwise they could be easily bored by the text.

In pun translation, the animal names had to be replaced—this was quite a challenge! The Altai's nature is very diverse but quite different from that of other regions. A great help here was provided by the project coordinator, Victor Fet, in his commentary on wordplay.

The people of Europe and Asia have lived through a very different history; European and Asian attitudes toward children differ dramatically. Yet our children have a lot in common with Alice who lived long time ago, far across the continent. She is respectful and intelligent; she likes animals, as do children anywhere in the world. They see the world as a game; they see what the adults cannot see; they are always engaged in an adventure. I have no doubt that every child who reads this fairytale will find it easy to relate to Alice.

In Altai, every adult knows the epic legends of our folklore. They are read by children at school. One feature of these stories is familiar to the Altai children: our *batırs*, the warrior heroes, descend to the underground kingdom where they fight for justice, against the evil forces. As these legendary heroes, Alice in her dream finds herself in an underground land, where she shows her kindness and bravery.

Küler Tepukov
Gorno-Altaiisk, Altai Republic
Russian Federation, July 2016
(translated by Victor Fet)

Кайкалдын Јеринде
Алисала болгон учуралдар

БАЖАЛЫКТАР

- I. Кроликтинг Ичегениле Төмөн
Түшкени 7
- II. Көлчө Көстинг Жажы 16
- III. Эбире Жүгүриш ле Узун Куучын 25
- IV. Билль Трубананг Учуп Чыгат 33
- V. Карыштак Эп-Сүме Айдат 43
- VI. Мумпук ла Мырч 55
- VII. Аай-Баш Жок Чайлаш 67
- VIII. Бий-Абакайдын Крокеди 78
- IX. Бозубаш-Жербаканын Куучыны 89
- X. Талайдын Кадриль Бијези 100
- XI. Крендельдерди Кем Уурдаган? 110
- XII. Алиса Жаргыда Айдынат 119
- ЖАРТАМАЛДУ СӨЗЛИК 129

Тал-түште жайдын күни
Алтын чылап мызылдайт.
Суу эшкен кайыктар
Кичинек кыска багынбайт,
Агын онын кемезин
Айылданг ыраак апарат.

Баш ла болзын, изүде,
Уйку келер бу тушта,
Көзинг ачпай, үргүлөп,
Күүнинг келер уйуктаар.
Куулгазынды айтсын деп,
Чаптык эдип сурайдаар.

Жаан кысчак унчукты:
«Баштазаар слер куучынды.»
«Учуралдар көп болзын,»
Экинчизи эм тапты.
Үчинчи кысчак—тилгерек,
Бойы билбейт не керек.

Тымый берди кенейте,
Түш јеринге баргандый.
Араайынанг кыс базат
Чөрчөктөги ороонло.
Кайкамчыктар ол көрөт
Јердинг јети кадында.

«Илбизин куучыным божоды,
Тебүзи онын түтөнди.
Учын оноң айдарым,»
Арга јокто актандым.
«Јок ло туру, айдыгар,»
Сурайт мени кысчактар.

Кайкамчылу чөрчөгим
Чөкбөстөн чөйилет.
Кызыл энгир јууктады,
Куучыным мында туузылды.
Јанадыс. Кызыл-энгир тандагы
Өткөн күнди јымжатты.

Алиса, бала туштын чөрчөгин
Буурайганча алып јүр.
Јүрегиннинг түбине
Чебер оны сүтүп сал.
Өрјине болуп јажына
Чөрчөгин јүрзин јанында.

І Б А Ж А Л Ы К

К р о л и к т и н И ч е г е н и л е Т ө м ө н Т ү ш к е н и

Әјезиле кожо суунун жарадына теп-тегин отуарга, Алисанын күүнине тийе берген; ол әјезинин кычырып турган бичиги жаар бир-эки катап көрди, је анда журуктар да, әрмек-куучындар да јок болгон. «Журуктар да, әрмек-куучындар да јок бичиктен не туза?» деп, Алиса сананды.

Турала, венотко чечектер үссе кайдар деп шүүди; је изүненг улам уйкузыраганына санаалары булгалыжат. Венот өрүп аларга јакшы әмей, је онын ла учун өрө *туратан ба?* Кенетийин онын јаныла кызыл көстү кролик өткүре мантады.

Је мында *кайкагадый* неме јок. Чындап, ман бажында Кролик айтты: «Кудай ла дезен! Мен оройтып јадым.» Је бу да Алисага *сан башка* деп билдирбеди. (Кийнинде мыны әске алып, оны кайкаар керек болгон деп сананган, је ол өйдө ончозы андый ла болор учурулу деп, ого билдирген.) Је качан Кролик кенетийин *жиледининг карманынанг час*

чыгарып, ол жаар кылчас эдип көрөлө, анан ары учурта берерде, Алиса тура жүтүрди. Ол мынан озо качан да часту Кролик көрбөгөн, үстине карманду болзын ба! *Соныркаганына чыдабай*, ол јалангла онын кийнинен жүтүрди, је ол чеденнин алдындагы ичегенге сурт эде кире бергенин жүк ајарып калды.

Алиса онын кийнинен база ла сурт этти, је ол өйдө мынан кайра канай чыгарын ол сананбаган да.

Озо баштап ичеген, туннель ошкош, түс болгон, онон кенетийин, үзүлө бергендий, *төмөн* барган. Алиса көзін де јумгалакта, терен кутуктын² түби жаар учкан чылап, жыгылып баштады.

Та кутук сүреен терен болгон, айса ол сүреен араай жыгылып түшкен. Ол билинип келеле, анан ары не болор деп сананарга, ой жеткилинче болгон. Озо ло баштап оны *төмөртинде* не сакып жат деп билерге, аяктанарга чырмайды, же анда карануй болгон, ол нени де көрүп болбогон. Андый да болзо, ол ары-бери аяктанды. Кутуктын стенелерине коштой шкафтар ла бичиктерлү полкалар турган; анда-мында кадуларда журуктар ла карталар илип салган. Учканча барып жадала, ол бир полканан вареньелү банканы кап тутты. Банкада «АПЕЛЬСИНОВОЕ» деп бичип салтыр, же ол куру болгон. Банканы төмөн чачарга, Алиса жалтанды—кемди-кемди жыга согуп салбаска. Учуп барадала, ол оны кандый да шкаф жаар эптү кийдирип ийди.

«Бот бу жыгылыштын жыгылыжы. Эмди меге текпиштен жыгыларга, не де эмес. Мени сүрекей жалтанбас деп, бистин улус бодоор. Жабынтынан да жыгызам, мен кынгыс та этпес эдим!» деп, Алиса сананды. (Мындый болорында бир де аланзу жок.)

Ол эмдиге ле төмөн учканча болды. *Айса мынын учы-түби качан да болбос?* «Кайкамчылу, бу мен канча миля³ учтым не? Мен, чындаптан ла, жердин өзөгине жууктап келеткем. Кайда, эзедип ийейин... Бу төрт мун миля кире төмөн ошкош не» деп, Алиса угуза айтты. (Алиса бого жуук билгирлерди уроктордо алган, же эмди оны көргүзөр ой *эмес* те болзо, ол чыдажып болбоды — кем де оны укпаган ине.) «Өйе мындый, чын. Кайкамчылу, мен кандый широтада ла долготада не?» деп, Алиса бойына айдат. (Чынын айтса, «широта» ла «долгота» деген ондомолдорды ол билбес, же ого бу сөстөр сүреен жарап турган. Олор сүреен улуркак утулган!)

Эмеш унчукпай турала, ол ойто ло баштады: «Мен жерди *өткүрө* уча бербезим бе? Бот каткымчылу болор эди! Чыгып келзем, улус баштарыла төмөн болор! Олорды не деп адап

турган эди?... *Антипатии*, болор керек...» Бу өйдө оны кем де укпай турганына, ол акту күүниле сүүнген, ненин учун дезе, бу сөс кандый да башка утулган. «Ороонынын ады не деп, олордон сурайтан турум: „Јаманымды таштагар, сударыня, мен кайда? Австралияда ба, айса Јангы Зеландияда ба?“» деп айдала, реверанс⁴ эдерге чырмайды. (Төмөн учуп јаткан өйдө, кейде, *реверанс* эдерин санаанда көрүп болорын ба? Сен оны эдип болорын ба?) «Аланзу јогынан ол мени билгири ас кижиде деп сананар! Јок, кемнен де нени де сурабазым! Айса болзо, кайда-кайда бичип салган!»

Ол эмдиге ле төмөн учуп ла јат, учуп ла јат. Эдер неме јок, бир эмеш унчукпай турала, Алиса ойто ло куучындап баштады: «Бүтүн Дина мени бүткүл энгир бедиреер. Ого мен јогынан андый кунукчылду!» (Дина деп, оло кискезин адагылайтан.) «Тал-түште оло ого сүт уруп берерин ундутылабас ла болбой. Ах, эрке Дина, сен мениле кожо эмезинге ачуурканып јадым. Чынында, кейде чычкандар јок, је томоноктор өткүрө көп. Билген кижиде, кискелер томонокторды јийт не?» Кезикте ол мынайда айдат: «Томоноктор кискелерди јийт не?» Баштапкы да, экинчи де сурактын каруузын Алиса билбес, онын учун оло канайда сураары, ого түп ле түнгей. Ол карамтыга бергенин сести. Түш јеринде ол Динала кожо колтыкташканча барып јадала, јүрексиреп сурайт: «Дина, ачыгынча айт, сен качан бир томоноктор јиген бе?» Мында та не де коркышту тын күзүреди—Алиса чокчок јыгындалдын ла кургак јалбрактардын үстине келип түшти.

Ол бир де бертинбеди, түрген ле бут бажына туруп чыкты; сан өрө көрзө, анда—карануй болды, онын чике алдыла өскө коридор чөйилген јатты. Онын учунда Ак Кролик элес этти. Бир де кичинек өй јылытпаска, Алиса онын кийнинен учуртты ла. Кролик бурылчыктын ары јанында көрүнбей калды, је Алисага онын «Ах, менин сагалдарым!

Ах, менин кулактарым! Мен оройтып жадым!» деп айтканы утулды. Толукты эбиреле, Кроликке жолыгарга Алисанын иженгени темей болуп калды, ол кайда да көрүнбейт. Же бойы узун жабыс залда болуп калды. Потолоктон калбандап турган шил-жулалар⁵ оны жарыдат.

Мында көп эжиктер болгон, же олор ончозы бөктү эмтир. Алиса олорды ачарга чырмайды: озо баштап—бир жанынан, онон экинчи жанынан ийти, же бирүзи де ачылбаста, кунукчыл санаага алдырып, мынан канай чыгар деп, залла басты.

Кенетийин ол үч бутту шил стол көрүп ийди. Онын үстинде сүреен кичинек алтын жүлкүүр жатты. Бу жүлкүүр кандый бир эжиктин болор бо деп, Алиса шүүди. Сомоктын үйди өткүрө жаан болгон бо, айса жүлкүүр өткүрө оогош болгон бо, же ол канай ла чырмайарда, жүлкүүр бир де эжикке жарабады. Экинчи катап залла базала, Алиса мынан озо аярбаган көжөгө көрүп ийди. Онын кийнинде бийиги он беш дюйм⁶ кире оогош эжик көрүнди; Алиса

јүлкүүрди сомоктын үйдине сукты. Онын ырызы тартып, јүлкүүр сомокко јарай берди!

Ол эжикти ачып ийерде, чип-чичке өткүш көрүнди. Ол эрленнин ичегенинен бир ле эмеш элбек болды. Алиса тизеленеле ары ајыктаарда, айдары јок јараш сад чөйилген јатты. Онын јаражы слерге, байла, эбелип келер. Ол бу карануй залдан чыгала, јаркынду чечектерлү клумбалардын ла серүүн фонтандардын ортозыла базып јүрер күүни келди! «Је менин бажым ары *баткан* да болзо, анаң не туза! Ийиндери јок баш кемге керек? Бу мен турнабай чылап не эпчелбейдим не! Ненен баштаарын билген болзом, нени де эдип ийер эдим.» Ол күн кандый ла кайкамчылу учуралдар болгон учун, эдип болбос неме јок деп ого билдирди.

Кичинек эжиктин јанына отурганы темей керек болгонын ондоп, Алиса шил столго бурылды. Анда экинчи јүлкүүр јадар эмезе турнабайды эпчееи јанынан јартамал табылар деп, ол каран иженет. Је бу туш столдо кичинек пузырөк турды. («Мен билерим, мынан озо ол мында болбогон!» деп, Алиса бойында айтты.) Пузырөктын мойнында чаазын буулалып калтыр, чаазында дезе јаан јараш таныктарла «МЕНИ ИЧ!» деп, јараштыра бичип салган.

«Мени ич» деп айдарга јенил, је санаа-укаалу Алиса бу эп-сүмени бүдүрерге бачымдабай турды. «Бу пузырөкто „*Корон*“ деп бичилген бе, бичилбеген бе, онын илезине чыгар керек» деп, ол айтты. Көргөжин, балдар теп-тегин ээжилерди *бүдүрбей турганынан улам*, тирүге күйгүлөп те калат, эмезе казыр андарга да јидирет деп, Алиса кычырган, онын учун ол ончо немеге серемјилү көрөт. Ол ло балдар јаандардын айтканын ајаруга албаганынын шылтузында јеткерге де учурап калат. Темдектезе: отко кызып калган күлкүни колыңа узак тутканда, учы-учында өртөлөрін; эмезе сабарыңа бычакты *теренжиде* жыжып ийзен, сабарыңнан кан агар; эмезе «*Корон*» деп бичип

салган пузырёкты бир уунда кактап салзан, кыйалтазы
јогынанг коомойтый береринг. Калганчы әәжини Алиса
ундыбаган.

Је бу пузырёкто «Корон» деп бичилбеген, онын учун
Алиса андагы суузыннанг ууртап ийген. Онын амтаны
јакшы болгон. Ол незиле де кремдү вишнянын пирогына,
ананаска, јаман куштын⁷ каарган әдине, каймак кошкон
јымжак кампетин⁸ ле каарган ак калаштын⁹ амтанына
түней болгон учун, Алиса оны түбине јетире ичип ийген.

* * * *
* * * *
* * * *

«Бу кандый сан башка сезим! Мен чындаптан турнабай
чылап әпчелип јадым» деп, Алиса кыйгырды.

Ол јастырбады—эмди онын сыны јүк ле он дюйм болгон. Ол эмди эжик ажыра јеп-јенгил кайкамјык садка кирер деп сананала, сүүне берди. Андый да болзо, ол анча-мынча турала, анан ары кичинектеер болорым ба деп билерге сакиды. Бу санаазы оны токынатпайт. «Мен мынанг ары мынайда ла оогожозом, чек јоголо берер болбойым. Ёспекчин чилеп күйүп каларым! Ол тушта мен кандый болгойым не?» деп, ол бойында айтты. Ёспекчин өчө берзе, онын јалбыжы кандый болорын эбелтерге албаданды. Эске алгачын, андый немени ол качан да көрбөгөн.

Өмөш сакыйла, база кубулталар болбосто, тургуза ла садка кирер деп, ол шүүди. Көөркийди! Ол эжикке јууктап келеле, алтын јүлкүүрди ундып салганын билди, а столго бурылала, эмди ого јетпезин ондооды. Јүлкүүр алдынанг өрө, шил ажыра, јап-јарт ого көрүнди. Ол столдын шил бұдыла онын үстине чыгарга чырмайды, је бут сүреен килен болгон. Темей албаданыштан улам арыйла, көөркий Алиса полго отурала, ыйлай берген.

«Је, болор! Түбекке ыйла болужып болбозын. Тургуза ла токто деп, сеге јакшы јөп айдадым!» деп, бир өмөш өйдин бажында ол бойына кату јакарды. Ол јаантайын бойына јакшы јөп айдып беретен, је оныла кезикте ле тузаланатан. Кезик аразында ол бойын күүн-кайрал јогынанг арбаганда, көстөри де јаштала беретен. Бир катап, јаныскан крокет ойноп турала төгүнденерде, ол бойынын јаактарын алакандаарга умзанган. Бу керсү бала бир ле уунда бойын эки башка кызычак деп көргүзерге јакшызынатан. «Је эмди канайтса да мындый болбос! Бир де болорго, күчим јүк арайдаг једет!» деп, көөркий Алиса сананды.

Өмди ол шилдинг алдында јаткан кичинек шил капты¹⁰ көрүп ийди. Алиса оны ачып ийерде, ичинде пирог јатты. Онын үстинде «МЕНИ ЈИ» деп, коринкала¹¹ јараштыра бичип салган. «Мен мынайда ла эдерим. Керде-марда өзө берзем, мен јүлкүүрди алаларым, оогожой берзем, эжиктин

алдынанг өдө берерим. Мен садка ла кирген болзом. Ары канай кирер—башказы јок!» деп, Алиса айтты.

Ол пирогты тиштейле, коркып сананды: «Өзүп јадым ба, айса оогожоп бардым ба? Өзүп јадым ба, айса оогожоп бардым ба?» Бойыла не болуп турганын билерге, Алиса колын төбөзине салды. Је ол узабады да, кыскарбады да. Бу учурал оны сүреен кайкатты. Өйе, пирог јигенде, улай ла мындый болуп јат, је андый да болзо, айландыра кайкамчыктар болуп турганына Алиса үрене берген; эмди ого кунукчылду деп билдирген, не дезе, јүрүм ойто ло бойынын теп-тегин јолыла улалган.

Ол пирогты база катап тиштеди, удабай түтезе јиди.

* * * *

 * * *

* * * *

І І Б А Ж А Л Ы К

К ө л ч ө К ө с т и н г Ј а ж ы

«Мен, турнабай чылап, туура јылар да эмтирим не. Јакшы болзын, буттарым!» деп, Алиса кайкаганына кыйгырды. (Бу ла өйдө ол буттары јаар көрүп ийерде, олор сүреен түрген төмөн баргылап јатты. Удабай ла олор көрүнбей калар.) «Менин кайран буттарым! Эмди слерди кем өдүктеер? Кем слерге чулук ла өдүк кийдирер? Көөркийлерим, мен эмди слерге јетпезим! Бис эмди бой-бойыстан сүреен ыраак болорыс... Слер мен јогынан јүрер эмтиреер.» Алиса мында нени де санана берди. «Канайтса да, олорды эркеледер керек. Туура баскылай берерден маат јок. Је кем јок! Рождествого сый эдип, буттарыма јангы ботинкалар ийерим» деп, ол бойына айтты.

Ол нени эдерин шүүй берди. «Олорды элчиле ийер керек. Вот, каткымчылу болор эди! Выйынын буттарына—сыйлар! Сурузы да санг башка!

*Алисанын Он Будына,
Каминнинг Кебизи,
Каминнинг Шааражынын¹² жанында
(сүйүжин керелеген Алисанан)*

«Бу мен канай кейлене бердим!» деп, бойына айтты.

Бу өйдө ол бажыла потолокко түртти; не
дезе ол тогус футтан¹³ ас эмес
чөйиле берген. Ол столдогы
алтын жүлкүүрди алган бойын-
ча, сад баратан эжик жаар
жүтүрди.

Көөркий Алиса! эмди ол
эжиктен өткөй беди? Ого жүк
полго жадала, сынгар көзиле
садты аяктаарга келишкен.
Ичеген жаар киретен кандый да
ижемји жок болгон. Ол полго
отурала, ойто ло ыйлай берген.
«Уйалзан, жаан кызычак
(мынайда айдары чын болгон)—
ыйлап жадын! Тургуза ла токто,
уктын ба?» деп, Алиса бир
эмеш өйдөн бойына айтты.
Же онын көзинин жажы суу
ла чылап агат. Удабай оны
айландыра терени төрт
дюйм кире жаан көөлмөк
боло берди. Суу полло агып,
залдын ортозына жетти.

Удабай ыраакта кичинек
буттардын тибирти угулды.
Алиса көзин түргөн арчыйла,
сакый берди. Бу Ак Кроликтин
кайра бурылганы. Ол жараштыра

кийинип алтыр, бир колында лайка¹⁴ перчаткалар тудунып алган, экинчизинде—јаан веер. Жүгүрик бажында ол нени де кими ректенет: «Ах, кудайым, Герцогиня¹⁵ нени айткай не! Мен оройтызам, ол казырлана берер! Канай казырланар!»

Алиса ончо немеге ижемјизин јылыйтала, учураган ла кижиненг де, тындунанг да болзо, болуш сураарга белең болгон. Качан Кролик ого тендежип келерде, ол араай шымыранды: «Јаманым таштагар, өрөкөн...» Кролик

секирген бойынча, перчаткаларды ла веерды ычкынып, туура калыйла, карануйда јоголо берген.

Алиса веер ле перчаткаларды өрө көдүрди; залда изү болордо, ол веерле јантый берген. «Јок, слер сананзаар да! Бу кандый сан башка күн! Кече ончозы кубулгазы јогынан теп-тегин өткөн! Айса түн туркунына мен кубула бергем? Сананар керек: эртен тура ойгонорымда, *мен* болгом бо, айса *мен* эмес пе? Эске алып ийдим, ол тушта сан башка болуп турганымды сескен эдим ле. Айса мен—мен эмес болзом, мындый сурак тура берер: эмди мен кем боло бергем? Бот куулгазын дезе куулгазын!» Онон ол бойына кубарлаш ончо кыстарды санаазында ылгай берди. Айса ол олордын кемизи-кемизи боло берген?

«Канайтса да, мен Ада эмес!» деп, ол кезем айтты. «Онын чачы быјыраш, менийи—јок! Мен Мейбл де эмезим ине. Мен көпти билерим, ол нени де билбес! Канайтса да, *ол*—ол бойы, а *мен*—ол мен! Ончозы кандый да јарт эмес! Кайда шиндейин, качан да билер болгонымды эске алып болорым ба? Айдарда, мындый: төрт катап беш—он эки, төрт катап алты—он үч, төрт катап јети... Мынайда мен јирмеге качан да јетпейтен турум! Је, бойсын, катаптаарынын таблицазында јаан учур јок! Географияны көрөйин! Лондон—Парижтин төс калазы, а Париж—Римнин төс калазы, а Рим... јок, мындый эмес, ончозы јастыра! Айдарда, мен Мейбл боло бергем бе... „*Канайда баалайтты...*“ кычырып көрөйин.» Ол, урокто чылап, колдорын тизезине салала, айдыш баштады. Је онын үни кандый да сан башка тунгак утулды, оозынан чек өскө сөстөр чыгат: —

*„Кип-кичинек келескен
Куйругын онын кем кескен?
Оны кем де кеспеген,
Чочыырда ол үзүлген.*

*„Ап-ару тырмактарын
Кыймыктатса, жаражын!
Быйан айдат конгыска—
Курсагы болгон монгыска!“*

«Чек өскө сөстөр!» деп, көөркий Алиса айтты. Онын көстөрине ойто ло јаш толды. «Айдарда, мен Мейбл эмтирим! Мен эмди олордын тапчы турачагында јадатан эмтирим. Ойынчыктар да менде чек болбос! Је урокторды үзүти јогынанг үренетен турум. Мен Мейбл болзом, мында эр-јажына, байла, артарым. Ол тушта мени аларга, бери келип көргүлезин! Баштарын төмөн энчейткилейле, „Өрө бис јаар көдүрил, көөркий“ деп кыйгыргылаар. А мен олор јаар јүк көрөлө, каруу берерим: „Озо баштап айдыгар, мен кем. Ол меге јараза, мен өрө чыгарым, јарабаза, база катап кем-кем боло бербегенчем, мында ла артарым!“» Бу ла туш онын көстөрининг јажы ойто ло чачылды. «Ненинг учун мени бедиреп *кем де келбей јат?* Јаңыскан мында отурары күүнине тийди!»

Бу сөстөрдү айдып турала, Алиса төмөн көрди. Ол бир колына Кроликтинг кип-кичинек перчатказын кийип алганын ајарып, сүреен кайкады. «*Бу канай боло берди*» деп, Алиса сананды. «Мен ойто ло кичинектеп турган эмтирим.» Бойынын сынын көрөргө, Алиса турала, стол јаар басты. Көргөжин, онын сыны эки футтанг көп эмес болгодый, ол ананг ары там ла оогоштоп турды. Мында веер бурулу деп билеле, ол тудунып алган веерди пол дөөн чачты. Мынайда эткени сүреен јарамыкту, не дезе, ол чек јоголо берер эди.

«Уф! *Арайданг калдым!*» деп, кенетийин болгон кубултананг чочып калган Алиса айтты. Тирү артканына сүүнип, «Эмди сад јаар баратам!» деди. Ол эжикке јүтүрип келди. Је кайдан! Эжик ойто ло бөктү, а алтын јүлкүүр анайда ла шил столдынг үстинде јатты. «Бир де јенгилте

болбос кайтты не!» деп, көөркий Алиса сананды. «Мындый кичинеке мен качан да болбогом! Менин керектерим коомой!»

Кенетийн ол тайкылала, суута жыгылды. Суу онын ээгине жетире эмтир, үстине—тусту. Озо баштап ол талайга түштим деп бодогон. «Андый болзо, *мынан* темир жолго жүре берерге жараар» деп, ол сананды. (Алиса жүрүмүндө бир ле катап талайдын жаказында болгон, онын учун анда ончо неме ого түнгөй деп билдирген: талайда—эжингенде уштунатан кабинкалар, жаратта—оок балдар агаш күректериле кумактан өргөөлөр туткулаар; онон—пансиондор,¹⁶ олордын кийинде—темир жолдын станциязы.) Удабай ол бойынын көзинин жажынан бүткен түўнтиге түшкенин билди. Ол тушта Алиса тогус фут сынду болгон.

«Ах, мен ол тушта не анай ыйлагам!» дейле, Алиса эбире эжинип, жарат кажы жанында болот не деп сананат. «Бот, алкы бойынын жажына чөнгө бергени кандый темей керек! Чынын айтса, бүтүн ончо неме санг башка!»

Ыраак жогында ого кандый да чайбу угулды, анда не чайбалып турган деп билерге, оноор эжинди. Озо баштап

анда морж эмезе гиппопотам деп бододы. Бойы сүреен кичинектеп калганы санаазына кирип, ары-бери ајыктанды. Је ого јүк чычкан көрүнди. Ол, байла, база сууга түшкен.

«Оныла куучындажайын ба, јок по? Бүтүн ончо неме кайкамчылу учун, ол до, байла, куучындап билер! Кандый да болзо, ченеп көрөйин!» деп, Алиса сананала, баштады: «О Чычкан! Бу көөлмөктөн канай чыгар, билерееер бе? Мында эжинерге күүнине тийди, о Чычкан!» (Анчада ла мынайда чычкандарга баштанатан јанду деп, Алиса бодогон. Анда кандый да ченемел јок болгон, је ол аказынын латын грамматиказын эске алды: «Төзөөчи—чычкан, энчилеечи—чычканга, береечи—чычканга, көстөөчи—чычканды, кычыраачы—О чычкан!») Чычкан ол јаар алан кайкап көрөлө, нени де айтпады, јүк кичинек көзиле араай имдеп ийгендий билдирди.

«Айса болзо, ол бистин тилди билбес? Айса ол угыла француз болор бо? Бери Вильгельм Јуулаачылла¹⁷ кожо эжингенче келген бе...» деп, Алиса сананды. Түүкини Алиса билер де болзо, је не-неме качан болгонын чокымдап болбойт. Ол ойто ло баштады: «Où est ma chatte?» (Француз тилдин грамматиказында бу эрмек эн бажында турган.) Чычкан суунан чыгара калыйла, коркыганына тыркырай берди. «Јаманым таштагар! Слер кискелерди сүүбей турганаарды мен ундып салтырым» деп, Алиса көөркий анчычакты тарындырып ийгенин билип, түргөн айтты.

«Кискелерди сүүбей тургам! А *сен* менин јеримде болгон болзонг, олорды сүүр бедин?» деп, өткүн јуниле Чычкан кыйгырды.

«Байла, јок. Ачынбагар деп сурап турум! Бистин Динаны слерге көргүзип болбогоным учун тарынбагар. Мен сананзам, слер оны көрүп ле ийзеер, кискелерди сүүй беререер. Ол андый эрке, андый токыналу» деп, санааларга алдырган Алиса тусту сууда араай эжинип, оны

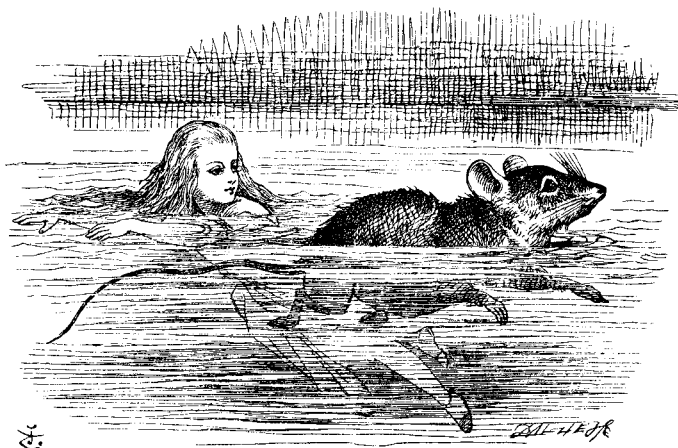
токинадарга чырмайат. «Каминнин јанында ыркырап, јунунып отурар. Ол андый јымжак, оны сыймаар ла күүнин келер! А чычкандарды канай тудуп јат! Ой, јаманым таштагар! Сурап турум, јаманым таштагар!» Чычканнын тўти атрайа берди. Оны јўрегинин тўбине јетире тарындырып ийгенин Алиса билди. «Слерге јарабай турган болзо, бис бу куучынды база өткўрбезис» деп, Алиса айтты.

«Бис? Бу куучынды мен баштагам деп пе? Вистин биле *јаантайын* кискелерди *көрбөйтөн!* Јескимчилў, кара санаалу, быјар немелер. Олор керегинде утар да күүним јок!» деп, Чычкан кыйгырала, бажынан ала куйругынын учына јетире сертилдей берди.

«Јакшы, јакшы!» куучынды өскөртөргө, Алиса јөпсинди. «А... ийттер... слерге јарайт па?» Чычкан унчукпады. «Биске одоштой андый эрке ийдичек јадат!» Алиса сўүнчилў куучынын улалтты. «Слерди оныла таныштырар күүним бар! Кичинек терьер!¹⁸ Көстөри онын јалтырууш, тўти кўренг, узун, быјыраш! Ого нени-нени чачып берзенг, ол тургуза ла оны кайра экелер. Онон сөөк берзин деп сакып, кийин буттарына отура берер! Эдип билер немезин тоолоп то болбозынг. Онын ээзи—фермер, ол айдат: «Бу ийтте баа јок! Ол айландыра ончо эрлендерди ле чычкандарды кырып салган... Ой, кудай-май!» деп, Алиса кунукчылду унчукты. «Мен оны ойто ло тарындырып салдым ошкош!» Чычкан бар-јок кўчиле там ла ырада эжинерге албаданат. Суу керек дезе чакпындала берди.

«Чычканак, көөркийек!» Алиса онын кийниненг эрке ўниле кыйгырды. «Сурап турум, бурылзаар, ийттер ле кискелер слердинг ичеерге кирбей турган болзо, мен олор керегинде бир де сөс база айтпазым.» Мыны угала, Чычкан араайынан кайра эжинди. Ол куп-куу болуп калтыр. («Ачынганына!» деп, Алиса сананды.) «Јаратка чыгаалы» деп, Чычкан араай, тыркырууш ўниле айтты. «Мениле не

болгонын сеге айдарым. Ненин учун мен кискелерди ле ийттерди көрөр күүним жок болгонын сен аайлаарың.»

Чындап та, чыгар керек болгон. Ал-камык куштардан ла андардан улам, көөлмөктө тапчы боло берген. Анда Робин Кас, Додо Куш, Лори Попутай, Өд Мүркүт ле өскө дө жүзүн-жүүр кайкамчылу тындулар болгон. Алиса ичкери эжинерде, ончолоры онын кийнинен жарат жаар чөйилгиледи.

І І І Б А Ж А Л Ы К

Э б и р е Ж ү г ү р и ш л е У з у н К у у ч ы н

Жаратта жуулгандардын бүдүш-бадыжы коомой болгон: куштардын жундары атрайыжып калган, андардын түктери көк мөөн бололо, суузы чоройлоп агып турган. Ончолоры жаманданып, соокко тонгон.

Эң озо канайда түргөн кургадынары жанынан шүүшки-леген. Саат-маат та ой өтпөди, же Алиса олорды эр-жанына билгендий турды. Ол керек десе Лори Попугайла сөс блаашкан. Лори кеберин соодып, катап-катап айдат: «Мен сенен жаан, нени эдерин сенен артык билерим!» Ол канча жашту болгонын айтсын деп Алиса некеерде, Попугай айтпай, мойножып ийген; мыныла сөсблаажып токтогон.

Учында эң күндүлү деп чотолгон Чычкан кыйгырды: «Отурыгар, ончогор отурала угаар. *Тургуза ла* кургай беререе!» Ончолоры уккур күреелей отура түшкүлеерде, Чычкан ортозына туруп алды. Алиса анан көзин албайт. Ол билер, тургуза ла кургабаза, ол оорып калар.

«Кхе-кхе!» деп, Чычкан тееркеп жөдүлдеди. «Ончогор белең бе? Айсa баштаактар! Бу слерди чүрче кургадар! Табыштанбагар! „Вильгельм Жуулаачы Рим Папанын“¹⁹ берген алкыжыла, англосакстарды²⁰ түрген бактырып алган. Олорго кату жаң жетпей турган, не дезе, олордын ширеезин өштүлөр көп катап антарып, јерин мензинген. Эдвин,²¹ Мерсиянын²² графы ла Моркар,²³ Нортумбриянын²⁴ графы...»

«Ө-эйе!» деп Попугай айдала, селт этти.

«Жаманым таштагар, слер нени де айттаар ошкош?» деп, Чычкан сүреен тоомҗылу сурайла, кабактарын жуурып ийди.

«Јок-јок» деп, Попугай түрген каруу берди.

«Меге анай билдирген эмтир,» деп, Чычкан айтты. «Айдарда, мен ананг ары айдайын. „Эдвин, Мерсиянын графы ла Моркар, Нортумбриянын графы Вильгельм Жуулаачыны жөмөдилер, керек дезе Кентерберинин“²⁵ архиепископы Стиганд оны чын шүүлте деп тапты...»

«Ол нени тапты?» деп, Робин Кас сурады.

«„...оны тапты“» деп, Чычкан каруу јандырды. «Сен билбезинг бе, „оны“ дегенин?»

«Мен не билбейтем. Мен нени-нени табып алгамда, јаантайын ол бака ба, курт па болуп калатан. Архиепископ нени табып алганы јанынанг сурак туруп јат ине» деп, Робин Кас каруу берди.

Чычкан онын айтканын керекке албай, түрген эрмектенди: «„...оны чын шүүлте деп табала, Эдгар Этелингле кожо Вильгельмге барып, оны ширееге отурзын деп сөстөдилер. Вильгельм озо баштап бойын сүреен јобош туткан, је онын норманд²⁶ жуучылдарынын уйалбастары...»
«Је, көөркийек, кургап турун ба?» деп, ол Алисананг сурады.

«Ол ло бойым үлүш, суу мененг анаар ла агып јат. Мен кургаарга сананбай да јадым!» деп, Алиса кунукчылду айтты.

«Андый болзо, жуунды тургуза ла токтотсын деп резолюция чыгарар, не дезе, мендештү иш өткүрер...» деп, Додо жарлады.

«Кижги аайлагадый эдип куучындагар Бу сөстөрдин жарымын да мен билбезим! Слер бойыгар да, мен сананзам, олорды аайлабайдаар» деп, Өд Мүркүт айдала, күлүмжизин жажыпарга, кайра көрди. Куштар араай каткырыжа берди.

«Түрген кургаарга, эбире жүгүриш өткүрер керек деп айдарга санангам» деп, Додо жарбынды.

«А ол не?» Алиса сурады. Чынын айтса, Алисаны ол тын ла јилбиркетпей турган, је кем-кем сурак берерин Додо сакып, унчукпай турды ошкош. Ончолоры база унчутышпаста, Алисага сураарга келишкен.

«Јартаганча, көргүссө артык!» деп, Додо айтты. (Айса болзо, сен де кышкыда бу ойынды ойноорго күүнзеерин? Андый болгондо, Додо нени эткенин, мен сеге айдып берейин.)

Озо баштап ол јерге тегелик јурады. Тегелик түс эмес, койрык-тейрик болордо, Додо айтты: «Кебери јастыра болгоны, керекти үребес!» Онон ончолорын келишкенче тегеликке күреелей тургусты. Кем де јакару бербеди— бойларынын ла күүниле жүтүргиледи. Бу мөрөйлөш канайда, качан токтоорын билер арга јок болгон. Јарым сааттын бажында санаалары јеткенче жүтүреле, кургај бергилеерде, Додо кенетийин «Јүтүриш божогон!» деп кыйгырды. Ончолоры оны эбире турала, уур тынгылап, «Кем јентен?» деп суражат.

Јазап сананбай, бу сурактын каруузын Додо берип болбос. Ол сабарын мандайына јаба тудала, тонго берген чилеп кыймыктанбай, санана берди. (Мындый турушла Шекспирдин сүрин көргүскилеп турганы санаагарга кирет пе?) Ончолоры унчукпай, сакып ла јат. Учы-учында Додо айтты: «*Ончогор* јендеер! *Кажыгар* ла сый алараар!»

«А сыйларды кем үлеер?» деп, ончозы бир үнле кыйгырышты.

«Ол эмей!» деп, Додо Алиса јаар сабарын уулап айтты. Олор Алисаны эбире туруп, анаар ла кыйгырыжат: «Сыйлар! Сыйлар! Сыйларды үле!»

Алиса эдер немезин таппай барды. Ол алаатый береле, колын карманына сугуп, анан кампеттерлү кичинек баштык чыгарды (ырыс болуп, көстинг жажы оморды кайылтпайтыр.) Омордын кажызына ла (јүк арайдан) бир кампеттен келишти.

«Је ол бойы да сый алар учурлу» деп, Чычкан айтты.

Додо узуркап, «Айса» деп јөмөди. Онон Алисага бурылып сурады: «Карманында не-не артты ба?»

«Јок. Јангыс ла оймок» деп, Алиса кунукчылду айтты.

«Оны бери бер!» деп, Додо јакарды.

Өмди ончолоры ойто ло Алисанын јанына чогулышты, а Додо ого оймокты береле, көдүрингилү үниле айтты: «Бу јап-јараш оймокты сыйга алзын деп, сени сурайды!» Бу кыска куучын кыйгы-кышкыла јөмөлдди.

Мыны көрөлө, Алисанын каткызы келди, је ончолорынын бүдүш-бадыжы соок болордо, ол каткыпарга тидинбеди. Ол Додонун айтканына каруу берерге сананала, керектү сөс табып болбой, јүк бажын тоомјылу бөкөйтип ийеле, оймокты алды.

Ончолоры күндүünün аш-курсагын амзагылап баштады. Сүреен тын тал-табыш ла шакпырт башталды. Јаан куштар чүрче кампеттерин ажырып ийеле, амзаарга да јетпеди деп комыдажат. А оок куштардын кејирине кампеттер кысталып каларда, белдерин таптаарга келишти. Учучында ончолоры ажангылайла, күреелей отургылап, Чычканды нени-нени оморго куучындап берзин деп сурагылады.

«Слер бойыгарла болгон учуралды биске айдарга сөзөөрди бердеер не» деп, Алиса айтты. «Онон ненинг учун слер Кла И-ни көрөр күүнер жогын...» Чычканды ойто лотарындырып ийериненг коркып, калганчы сөстөрдү ол шымыранып айтты.

«Ол сүреен узун ла кунукчылду учурал» деп, Чычкан үшкүрип айтты.

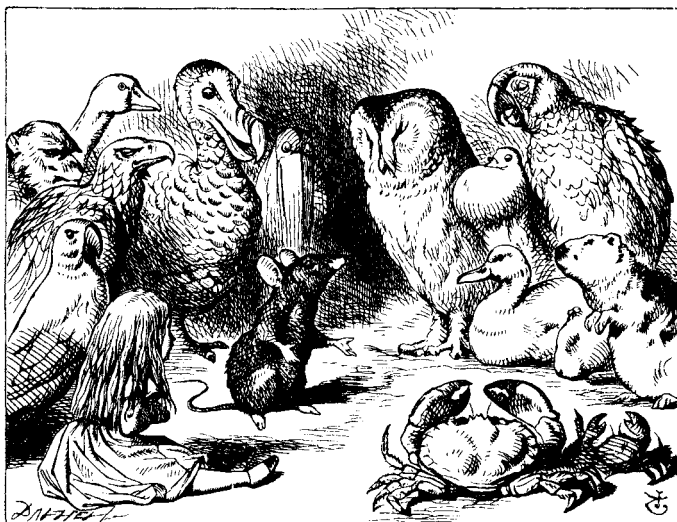
Унчукпай барала, ол кенетийин чынгырды: «Куйругыла булгаар кара санаалу танма!»

«Куйругыла булгаар?» Алиса аланг кайкап, онын куйругы жаар көрди. «Куйрукла булгаары керегинде кунукчылду учурал?» Чычканнын куучынын угуп, онын куйругыла мында кандый колбу бар деп, Алиса чек аайлабайт. Онын учун Чычканнын куучындаган учуралы онын санаазында мынайда журалды:—

«Тырмак чыч-

канга айтты:
„Бот кандый
керек, бис
экү жаргыга
барарыс, мен
сени жар-
гыладарым.
Күјүреерге
албаданба,
бис экү
айлажарыс,
ненин учун
десе, тан
эртеннен
бери мен
теп-тегин
отурадым.“
Бу уйалбас
танмага
чычкан
каруу бер-
ди: „Јаргы
јогынан,
истежү
јогынан,
өрөкөн,
керекти
бапта-
бай јат.“
„Мен
јаргы
да,
мен
истежү
де,“
Тырмак
ого
айтты.
„Сени
блгүр-
зин
деп
јаргы-
лада-
рым.
Бот
мында
блбринг.“»

«Сен укпайдын! Не керегинде сен сананадын?» деп,
Чычкан Алисага катуу айтты.

«Јаманым таштагар. Слер бежинчи эбирилчикке келдеер, чын ба?» Алиса кемзинип, каруу берди.

«Тенексү куучын! Јаантайын кандый ла тенексү куучындар айдыжар! Олордон мен арып калдым! Оны көгүстен чыгарар керек!» деп, Чычкан ачынды.

«Нени чыгарар керек?» деп, Алиса сурады. (Ол жаантайын кемге-кемге болужарга белен болгон.) «Болужайын слерге!»

«Санаама да кирбес!» деп, Чычкан кезем айдала, туура басты. «Бодоп ло калыраба! Сен мени тарындырарга турган эмтирин!»

«Канайып тураар!» Алиса жөпсинбейт. «Мен анайда сананбагам да! Слер жаантайын ла тарынып жадаар.»

Чычкан каруузына та нени де кими ректенди.

«Сурап турум, барбагар!» Алиса онын кийнинен кыйгырды. «Бойоорло болгон учуралды биске түгезе куучындап берзеер!» «Эйе-эйе, барбагар!» деп, ончолоры бир үнле оны жөмөгиледи. Је Чычкан жүк бажын јайкайла, түрген мантай берди.

Ол көрүнбей каларда, Попугай Јори үшкүрип айтты: «Ол артпаганы, кандый карам!» А карган Медуза бойынын

кызына айтты: «Ой, көөркий, мыны сананып ал! Жаантайын бойын *колго тудуп билер керек.*»

«Тилеерди эмеш тартаар, эне» деп, јиит Медуза кыртыштанып айтты. «Бу керегинде слер айдар эмезеер. Слердинг тилеерге керек дезе устрица да чыдажып болбос!»

«Бот мында Дина болгон болзо! Ол чүрче ле оны кайра сүүртеп экелер эди!» деп, Алиса тынг айтты.

«Сураарга јараар ба: Дина ол кем?» деп, Јори јилбиркеди.

Алиса жаантайын бойынын сүүтген тындузы керегинде куучындаарга јакшызынатан. «Ол бистинг киске. Слер билген болзоор, ол канай чычкандарды тудуп јат! А кушты канай тудуп јат! А кушкашты көрүп ле ийзе, ол ло тарый јип јадар!» деп, Алиса оморкоп айтты!»

Бу куучын јуулгандардын јүректерине тынг томылана берген. Онон улам, куштар айылдары сайын таркаарга түргендегиледи. Карган Сангыскан арчуулына оронып айтты: «Јанадым! Тўннинг соок кейи менинг тамагыма каршулу.» А Канарейка тыркырууш ўниле балдарын јууды: «Јанаактар, болчомдорым! Слер туку качан төжөктө јадар учурлу болгоноор!» Удабай ончолоры кандый бир шылтак табып, айылдары сайын таркаарда, Алиса јангыскан артты.

«Бу мен Дина керегинде не айттым деер! Ол мында кемге де јарабайт! Је ол јер-телекейде энг талдама киске деп, мен бир де аланзыбайдым! Анан јакшы киске таппазынг ине! Ой, көөркий, Дина! Мен сени качан бир ойто көргөйим не?» деп, ол кунукчылду сананды. Мында көөркий Алиса ойто ло ыйлай берди, не дезе, ол јангыскан артала, сүреен кунуга берген. Бир эмеш өйдөнг кандый да јеп-јенгил базыт утулды. Ол ајыктанды. Айса болзо, Чычкан ачынып токтойло, бойынын куучынын түтезрге келген?

І V Б А Ж А Л Ы К

Б и л л ь Т р у б а н а н У ч у п Ч ы г а т

Је бу Ак Кролик болгон. Ол та нени де бедиреп турган чылап, чочыдулу ајыктанып, кайра араай јелип бараатты. «Ой, Герцогиня! Герцогиня! О менин кайран табаштарым! О менин кайран түктерим ле сагалдарым! Мени өлтүрзин деп, ол јакарап! Кыялта јогынан јакарап! Мен оорды кайда јылыйттым не?» деп, ол бойында араай кимиректенгенин Алиса угуп ийди. Ол веерди ле ак перчаткаларды бедиреп турганын Алиса сезип ийеле, ого акту күүнинен болужарга, оорды бедирей берди; је веер ле перчаткалар кайда да јок болгон. Ол көөлмөктө эжинген өйдөң ала ончо неме кубулган, анайда ок јаан зал шил столло, кичинек эжикле кожо бүткүлинче јоголо берген.

Удабай Кролик бедиренип турган Алисаны ајарды. «Өй, Мэри-Энн, *сен* мында нени эдип јадын?» деп, ол ачынып сурады. «Айлынга түрген барала, меге веер ле перчатка экелип бер! Је капшайла!» Алиса коркыганына билинбей

калала, јакаруны бүдүрерге жүтүрди. Кролик оны өскө балала булгап турганын да ого жартабады.

«Ол, байла, мени горничный деп бодогон. Мен кем болгонымды ол билзе, кайкаар болбой! Андый да болзо, веер ле перчаткалар табылза, мен ого экелип берерим!» деп, ол жүтүрик бажында сананат. Бу ла өйдө ол ап-ару турачак көрүп ийди. Онын эжигинде, жалтырада арчып салган жалбак јесте «А. КРОЛИК» деп бичип салтыр. Алиса токулдатпай ла ары киреле, текпишле сан өрө жүтүрди. Ол чын Мәри-Эннге јолутарынан жалтанып турды. Ол оны чыгара сүрип ийер деп, Алиса аланзыбайт, је ол тушта Алиса Кроликке веер ле перчаткаларды јетирип болбос.

«Мен Кроликтин айбызында жүргеним сан ла башка неме! Удабас Дина меге јакытталар берип баштабазын!» деп, Алиса сананат. Бу канайда болорын, ол санаазында јурай берди. «„Мисс²⁷ Алиса! Бери түрген келигер! Соодонып барар өй јетти, а слер эмдиге ле кийинбегенеер!“—„Чүрче ле сакалзаар! Дина келгенче, чычканнын ичегенин каруулдайын. Чычкан мантай бербезин, көрүп тур деп, ол меге јакыган!“ Дина мынайда ла јакарып баштаза, сүрдүртер болбой!»

Мынайда сананып, ол арузына килтиреп турган кып јаар кирди. Көзнөккө коштой стол турды. Онын иженгениле, столдын үстинде веер ле бир канча эжер кип-кичинек перчаткалар јатты. Алиса веер ле бир эжер перчатканы алып, кыптан чыгып јадала, күскүнин јанында турган кичинек пузырөкти көрүп ийди. «МЕНИ ИЧ» деп, анда бичилбеген де болзо, Алиса онын бөгин ачып, эриндерине јууктадып сананат: «Мен нени-нени ажырып ла ийгемде, тургуза ла *кандый бир* јилбилү учурал боло беретен. Көрөөктөр, эмди не боло берер! Ойто ло өзө берген болзом кайдар. Кичинек болорго күүниме тийди!»

Алиса канайда бодоштырган, андый ла болды. Ол јарымын да ичкелекте, бажыла потолокко түртти. Мойнын

сындырып албаска, бажын энчейтерге келишти. Ол шил пузырёкти түрген столго тургузала, «*Je, болор. Мында ла токтоорым деп иженедим. Мен эжикке батпазым ине. Мындый көп не ичтим деер!*» деп, бойына айтты.

Канайдар, орой! Ол өзүп ле јат, өзүп ле јат. Тизеленерге келишти, је бир минуттан бу да ас болуп калды. Бир колын бүктейле јатты (колы эжикке једе берген,) экинчизиле бажын кабыра алды. Бир минуттан ого ойто ло тапчы боло берди—ол өзүп ле јатты. Бир колын көзнөктөн чыгарарга келишти, а бир будын ыш чыгар трубага кийдирди. Анан ары өзөр јер јок болгон. «*Өмди канайтса да, мен нени де эдип болбозым. Мениле не болгой не?*» деп, ол бойында айтты.

Је, ырыс болуп, бу куулгазын суузыннын ийдези мында чыга берди. Ол база өйспөй, токтоды. Чынынча, сүүнер неме јок болгон. Аргаданар ижемји јок, онын да учун ол кунукка алдырды.

«Айлымда кандый јакшы болгон эди! Анда менин сыным бир ле кеминде болгон! Кандый ла кроликтер ле чычкандар меге јакару бербейтен. Не болордо, мен бу кроликтин ичегенине кирдим! Је андый да болзо... андый да болзо... Мындый жүрүм меге јарап јат—мында ончозы сүреен солун! Кайкайдым, мениле *не болгон?* Мен чөрчөктөр кычыргамда, аланзу јогынан билетем, јер-телекей үстинде андый неме болбойтон деп! Өмди мен бойым куулгазындарга кирдим! Мен керегинде бичиир керек. Чып ла чын, бичиир керек! Бот јааназам, бичиirim...» деп, көөркий Алиса сананат. Алиса унчукпай барала, кунукчылду кошты: «*Је мен јаанап калдым не... Мынан ары меге мында јаанаар арга јок.*»

«Мен мынайда ла артып калзам? Байла, бу коомой эмес—мен карыбазым! Ол тушта меге бастыра жүрүмиме уроктор үренерге келижер. *Јок ло туру!*» деп, Алиса сананат.

«Ой, Алиса, сен кандый тенек! Мында урокты канай үренетен? Сенин *бойыма* да жер жетпей жат... Бичиктеринди кайда эдерин?» деп, ол бойынан бойы сурайт.

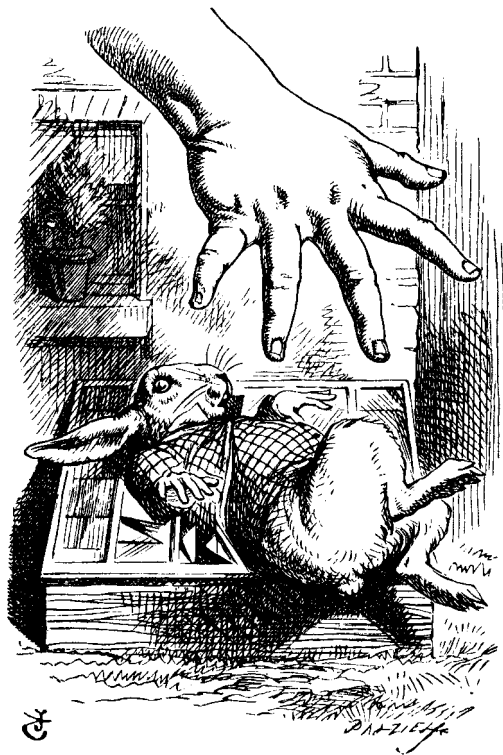
Ол бойыла куучындажат, бойыла удурлажат; кезик аразында бир жанына болужат, кезикте экинчизинин атаанын алат. Бу, чындаптан, сүреен жылбилү эрмек-куучын болды. Же көзнөк алдынан кемнин де үни утулды. Ол табыштанбай, тындалана берди.

«Мэри-Энн! Мэри-Энн! Перчаткаларды бери экел! Же кашпайзан!» деп, кем де кыйгырат. Онон текпиште кемнин де оогош буттарынын тапылдажы утулды. Оны Кролик бедиреп турган деп, Алиса билип ийди. Ол коркыганына ончо бойы тыркыраарда, тура силкине берген. Алиса Кроликтен мун катап жаан болгонын, эмди коркор неме жогын ол ундып салган.

Кролик эжикти табажыла ийти. Же Алиса оны чаканагыла ийдип аларда, ол ачылбады. «Канайдар база, тураны эбиреле, көзнөктөн киретем» деп, Кроликтин айтканын Алиса утуп ийди.

«*Жок ло туру!*» деп, Алиса сананды. Кролик көзнөккө базып келерин бодоштыра сакыйла, ол колын чыгарып, оны

тударга умзанды. Кыйгы-кышкы угулды, не де антарылганы билдирди, оодылган шил кыңырады. Кролик огурчындарлу теплица жаар ба, айса бого ло түнчейлеш неменин үстине антарылды ошкош.

Онон чугулду кыйгы угулды. «Пат! Пат! Бу сен кайда?» деп, Кролик кыйгырат. Алиса мынанг озо качан да укпаган үн «Мен мында! Аламалар көмүп жадым, өрөкөн!» деп, каруу жандырды.

«Аламалар көмүп жадым! Өйди тапкан эмтирин! Меге мынанг чыгарга болушкан болзонг, артык болор эди!» деп, Кролик ачынат. (Ойго ло оодылган шил кыңырады.)

«Пат, ол көзнөктө не болотон?»

«Кол эмей, өрөкөн!»

«Көк тенек неме, кандый ол кол? Сен качан бир мындый кол көргөн бө? Ол көзнөккө жүк арайдан баткан эмтир не!»

«Андый болордон айабас, өрөкөн! Је бу кол!»

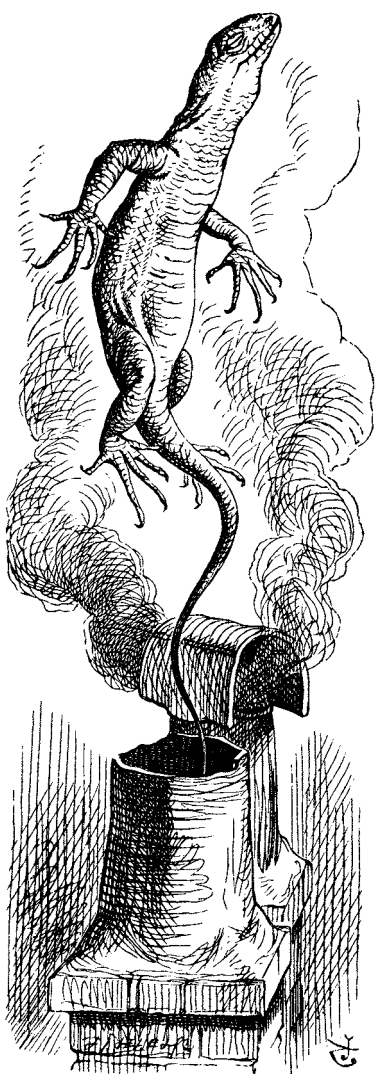
«Онын јери анда эмес! Барала, оны јок эт, Пат!»

Ын-шын боло берди. Кезик аразында шымыраныш утулат: «Өрөкөн, жүрегим болдырбай јат... Ого тийбегер, өрөкөн! Сурап турум...» «Кортык неме! Нени айткан, оны—эт!» Алиса ойто ло колын көзнөктөн чыгара чөйбөлө, база ла кемди-кемди тударга ченешти. Бу учуралда *эки* багырыш утулды, ойто ло шил кынгырап төгүлди. «Анда кандый јаан теплицалар. Эмди олор нени эткей не! „Оны јок эт, Пат!“ дезе бе! Мында јок болорго, *бойым* да сүүнер эдим. Олор меге болушкан болзо!» деп, Алиса сананды.

Ол база бир эмеш сакиды, је эбире тым болды. Бир эмеш өйдөн абралардын чыкыражы ла күүлеген үндер утулды. Олор бой-бойын угушпай куучындажат: «Экинчи текпиш кайда?—Меге бирүни ле экелзин деген. Экинчизи Билльде!—Эй, Билль, оны бери сүүрте!—Олорды бу толуктан тургузып баштагар!—Озо баштап олорды буулап алар керек! Олор ортозына да јетпей јат!—Једер, коркыба!—Эй, Билль! Бууны тут!—А јабынты чыдажар ба?—Ајарынгай болугар! Бу черепица кыймыктап јат...—Ўзүле берди! Антарылып јат!—Баштараарды чеберлегер!» (Сүреен тын јызырт утулды.)—«Је бот, мыны кем эткен?—Мен сананзам, Билль!—Кем трубага кирер?—*Мен* кирбезим! *Бойым* кир!—*Јок* ло туру! Кандый да алама-шикир берзен, кирбезим!—Билль киргей ле!—Эй, Билль! Угуп турун ба? Ээзи сени кирзин деди!»

«Андый туру не! Айдарда, Билль киретен туру не? Ончолоры ого јарбыш јат! Онын јеринде болорго, мен качан да јөпсинбес эдим. Мындагы камин оогош, је андый да болзо, оны тебип ийер аргам бар!» деп, Алиса бойына айтты.

Ол будын трубага теренжиде сугала, сакый берди. Уккажын, трубада, онын чике ле үстинде, не де шылырап,

нени де тырмайт. (Бу не ан болгонын, ол аайлабады.) «А, бот Билль! Өмди не боло бергей не!» деп айдала, бар-жок күчиле трубаны тепти.

Озо башатап ол «Билль! Билль! Туку Билль чыгара учты!» деген кыйгылар укты. Онон Кроликтин үни утулды: «Эй, жыраалардагы немелер, тудыгар оны!» Бир де табыш жок бололо, ойто ло жүрексиреген үндер утулды: «Бажын, бажын тудугар!—Ого коньяк беригер!—Ол кежир жаар эмес...—Je, кандый, нөкөр?—Бу болгон немени канай аайлаар, нөкөр? — Не болгон, куучындап берзен, нөкөр?»

Учында чичке үн утулды. («Бу, байла, Билль» деп, Алиса сананды.) «Бойым да билбезим... Быйан болзын, база керек жок. Ондоно бердим... Жангыс санааларым булгалып жат. Не де мени кийнимнен ийткендий. Бир ле көрзөм, кутустангандый тенгериде турдым!»

«Чып ла чын, кутустый!» деп, арткандары чуркурашты.

«Тураны өртөп ийер керек!» деп, кенетийин Кролик айтты. Алиса бар-жок үниле кыйгырды: «Ол тушта мен слерге Динаны тукурарым!»

Ол ло тарый ын-шын боло берди. «Олор *эмди* нени эткей не? Жүк нени-нени аайлагылап турган болзо, жабынтыны алгылап салар эди!» деп, Алиса сананды. Эки минут кире өйдүн бажында төмөн ойто ло кыймыгу башталды. «Өң башкыда бир тачка једер» деп, Кроликтин айтканын Алиса утуп ийди.

«Бир тачка не болотон?» деп, Алиса сананды. Ол узак та кайкабады. Ол ло тарый оок таштар, мөндүр чилеп, көзнөктөн кийдире төгүлө берди. Кезиктери онын жүзине де тийди. «Мен оны эми ле токтодорым» деп, Алиса сананды. «Токтогор! Онон өскө коомой болор!» деп, ол бар-јок үниле тын кыйгырды. Ойто ло ын-шын боло берди.

Бу өйдө таштар јерге түжеле, пирожныйлар боло бергендерин Алиса көрүп, тын кайкады. «Мен бу пирожныйлардын бирүзин јип ийзем, оборым өскөрө берер болбой!» деп, ол сананды.

Ол бир пирогты јийле, сыны кыскара бергенин сезип, сүүне берди. Эжиктен өдөр болуп кыскарала, Алиса ол ло тарый туранан чыгара жүтүрип, көзнөктин алдында јуулып калган ал-камык куштарды ла андарды көрүп ийди. Олордын ортозында Келескен Билль јатты; талайдын чочколоры дейтен эки керткин ол көөркийдин бажын тудала, та нени де ичиргилейт. Мында јуулгандар Алисаны көргүлөп ийеле, ол јаар чурадылар, је ол качып жүтүреле, удабай јыш-аркада болуп калды.

«Өң озо мен нени эдер учурду? Ол—кандый сынду болгом, андый сынга јетире өзөри; онон экинчизи—ол кайкалду садка јолды табары. Анайда ла эдедим. Мынан артык шүүлтени табып та болбозын!» деп, Алиса агаш аразыла барып јада бойына айтты.

Чындап та, онын шүүлтези јап-јарт ла теп-тегин—талдама болды. Је анда бир једикпес болгон: оны канайда бүдүрерин Алиса билбес. Ол коркып, арка јаар улам ла

аыктайт. Кенетийин ўсти јанынан тын ўрўш угулды. Ол чочыганына, ўрў кўрди.

Једеген кўчўк јаан тегерик кўстўриле ол јаар кўрўп, араайынан табажын удурa сунды. «Кўўркиди-и, кичине-ек немени-и!» деп, Алиса јарамзып айдала, сыгырарга ченешти. Је онын ўриндери тыркыражарда, сыгырыш келишпеди. Айса болзо, кўчўк аштап турган болор бо? Канай да јарамзызанг, јип салардан айабас!

Алиса тўмўн ўнчейип, јерден чырбагал алала, нени ўдип турганын јазап сананбай, кўчўк јаар сунды. Кўчўк ырызын бaдырбай кынзыйла, санг ўрў секирип, чырбагалды тиштенип алды. Алиса ўбире соголо, сайгак ўлўннин²⁸

кийнине јажынды, ненин учун дезе, кўчўк сўўнгенине оны тепсеп те салардан айабас деп, ол јалтанат. Ол өлөннин кийнинен көрўнип ле келерде, кўчўк ойто ло чырбагал јаар калыды, је ајарынбай калала, тоолоно берди. Оныла ойноры—кош тартар кўчтў атла ойнойло, онын туйгактарынын алдына кирип өлгөнине тўнгей деп сананала, Алиса ойто ло сайгак өлөннин кийнине кире конды. Кўчўктин чырбагалдан айрылар кўўни јок: ол ырада мантайт, онон тунгак ўниле ўрўп, чырбагалга удурчурайт, онон ойто ло кайра мантайт. Учы-учында ол арыйла, уур тыныш, отура берди. Ол тилин чыгарыш, јаан көстөрин јарымдай јабала тымый берди.

Качатан ой шак ла бу болды. Алиса бир де минут калас өткўрбей, јўтўрди ле. Ол учуртыш баратканча, ыраакта кўчўктин ўрўжи де угулбай барды. Арыганына тыныжы буула берерде, ол тура тўшти.

Алиса от-чакайактын²⁹ сабына јөлөнөлө, серўўнденерге, онын јалбырагыла јаный берди.

«Кандый јараш кўчўк! Мен сынымла ого келишкен болзом, оны јўзўн-јўўр обызындарга³⁰ ўредип салар эдим! Ой, арай ла болзо ундылып калбады—меге база бир эмеш өзөр керек! Ызөргө, нени эдер керек, сананып ийейин. Нени де јип ийер эмесе ичип ийер керек эмес пе? А нени јиир-ичер керек? Чын да, нени?» деп, Алиса санааларына алдырып айтты.

Алиса эбире чечектерди ле өлөндөрдү ајыктады, је јиирге эмесе ичерге јарамыкту нени де тапшады. Ыраак јокто онын сыныла тўнгей јаан мешке турды. Алиса онын кийнин, алдын, эки келтейин ајыктады. Мындый болгондо, онын бөрўтинде не-не бар болор бо, көрзө кайдар деп, ол шўўди. Ол буттарынын бажына турала, өрө ајыктады—једесен көк карыштакла көстөри тийиже берди. Ол колдорын тōжине карчий салала, узун кальянла табылу танкылап отурды.

V Б А Ж А Л Ы К

К а р ы ш т а к

Э п – С ү м е А й д а т

Алиса ла Карыштак унчутышпай, бой-бойын узак ајыктагылады. Учы-учында Карыштак кальянды оозынан чыгарала, карамтыга берген чилеп, боду ўниле сурады: «*Сен... кем... мындый?*»

Бу баштапкы тушташ көнү куучынга тутак јетиргедий деп билдирди. «Ўмди мен кем болгонымды билбей турум, өрөкөн. Таң эртен ойгоноло, *кем болгонымды* мен билер болгом. Је ананг бери мен канча катап кубулгам» деп, Алиса кемзинип каруу јандырды.

«Оныла нени айдарга? Меең бажында ба?» деп, Карыштак кату сурады.

«Билбезим. *Ўскө кижиде* ошкош. Көрзөөр дө...» деп, Алиса айтты.

«Көрбөй јадым» деп, Карыштак айтты.

«Мынын ончозын слерге, байла, јартап болбозым. Мен бойым да нени де аайлабайдым. Бир ле күнде канча катап

оборын солынза, чек булгала берерин» деп, Алиса тоомҗылу айтты.

«Булгалбазын» деп, Карыштак унчукты.

«Слерле андый учуралдар болбогон болор. Је качан слер куколка³¹ бололо, онон көбөлөк болуп кубулзаар, слерге де бу сан башка деп билдирер не» деп, Алиса *јартады*.

«Бир де билдирбес!» деп, Карыштак кыйгырды.

«Је, байла, *билдирбес*,» Алиса унчукты. «Је меге бу аланзу јогынан сан башка деп билдирет.»

«Сеге! А сен кем андый?» деп, Карыштак јескингендий унчукты.

Мынайып олор үзүлген эрмек-куучынга такып бурылгылады. Карыштак оныла соок куучындашканы учун, Алиса эмеш ачынып турды. Ол түп-түс турала, үни бүдүмјилү угулзын деп, тын айтты: «Мен сананзам, озо баштап слер меге *кем болгоноорды* айдар учурлу.»

«Ненин учун?» деп, Карыштак сурады.

Алиса бу суракка каруу берип болбой, туйуктала берди. Ол эдер немезин таппай салды. Карыштак дезе чырайын соодоло отуларда, Алиса туура басты.

«Кайра бурыл! Мен сеге јаан учурлу неме айдайын,» Карыштак онын кийнинен кыйгырды.

Алиса оны утарга јилбиркейле, кайра бурылды.

«Бойынды колго тут!» деп, Карыштак айтты.

Алиса ачынбаска албаданып, «Бу ла ба?» деп сурады.

«Јок» деп, Карыштак каруу јандырды.

Алиса сакыыр деп шүүди. Карыштак чындаштан ого кандый бир учурлу неме айдарга турган эмес пе? Карыштак унчукпай, анча-мынча өйгө ышты быркыратты. Учучында колдорын божодып, оозынан соруулды чыгарала айтты: «Айтканыңла болзо, сен өскөрип калган ба?»

«Әйе, өрөкөн, онын учун меге сүреен кунукчылду. Нени де эске алып болбойдым, ончозын ундып салгам. Он до минут өткөлөктө, сыным өскөрө берет!»

«Нени ундыйдын?» Карыштак сурады.

«„Кажы ла кўнди канайда баалаган...” деп үлгерди кычырарга умзангам, је чек өскө неме болуп калды,» Алиса кунукчылду айтты.

«„Вильям аданы”³² кычыр» деп, Карыштак айтты.

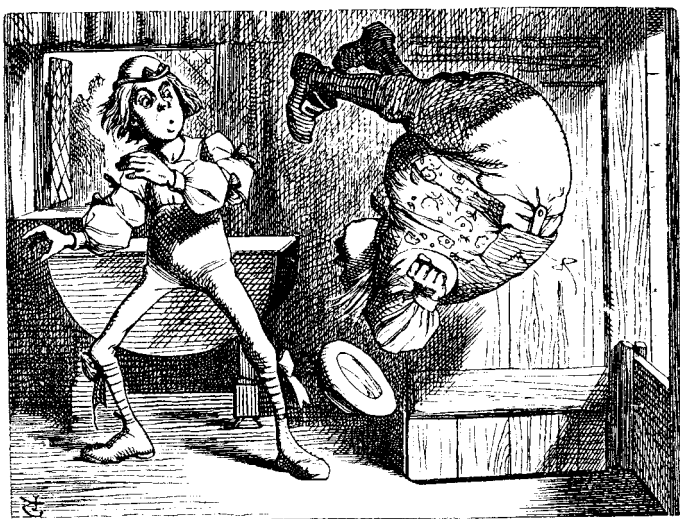
Алиса колдорын эптештире тудуп, кычырып баштады:—

„Вильям ада,“ уулчак соныркап унчукты,
„Бажын сенин ап-апагаи, буурыл.
Сен сананзанг, чын эдединг бе,
Будынды көдүрүп, бажыга турганын?“

„Лит тужымда,“ карганак айдынды,
„Санаалу болорго коркып жүрөтөм.
Je бажымда мее жогын билеле,
Амыр турадым, будымды көдүрүп.“

„Сен, карганак,“ соныркак јиит куучынын
улалтты,
„Мен оны бажында ла билгем.
Ненин учун сен, ада, јуч такып
Сальто-морталени эптј эттинг?“

„Јиит тужымда,“ уулына айтты адазы,
„Ангылу сјркјүшти эдиме сјртингем.
Ченеп көрөргө алар болзон,
Баазы онынг эки шиллинг, онгодонг.“

„Сен жиндиркебе,“ жылбиркек уулы унчукты,
„Ас эмес, жүс жапты жажадың.
Өки кастың каарган эдин
Бир уунда жип саладың.“

„Литт өйүмдө жаактарым чыдалын
Бичиктер кычырып, оны тыгыткам.
Сөсблаажып, үйүмө айдатам:
Жириге-чайнаарга макалу таскагам!“

„Ачынба, адам, жарабас суракты
Сенен сурап эмди угайын:
Жылан ошкош тирү балыкты
Тумчуктан түйжүрбей, канай сен туттын?“

„Болор эмес пе!“ адазы арбанды,
„Чагым чыкты сурагын угарга.
Бежинчи суракты беретен болзон,
Текпиштең текпишке тоолонорын.“»

«Ончозы жастыра» деп, Карыштак айтты.

«Әйе, *эмеш жастыра*. Кезик сөстөри өскө» деп, Алиса күүн-күч жок жөпсинди.

«Бажынанг ала учына жетире жастыра» деп, Карыштак кату айтты.

Ын-шын боло берди.

«Сен кандый сынду болорго күүнзейдин?» деп, Карыштак сурады.

«Башказы жок» деп, Алиса түргөн айтты. «Билген болзоор, жаантайын кубулып турарга кандый жаман...»

«Билбезим,» Карыштак куучынды кезе сокты.

Алиса унчукпады. Жүрүминде оныла кем де мынайда удурлашпаган, онын учун чыдалы да чыгып баратты.

«Өмди сенин күүнүн жарыды ба?» деп, Карыштак сурады.

«Слер жөп болзоор, өрөкөн, мен бир де тамчы кире өзөр күүним бар. Үч дюйм—ол сүреен коомой сын!» деп, Алиса каруу берди.

«Ол сүрекей жакшы сын!» деп, Карыштак калжуурып кыйгырала, бастыра сынына түзеле берди. (Онын узуну жүк ле үч дюйм болгон.)

«Је мен андый сынга үренишпегем!» деп, көөркий Алиса комыдалду айдала, ичинде сананды: «Мында үзе тарынчактар жуулып калган ба!»

«Өй өткөн сайын, үрениже берерин,» Карыштак ойто ло жөпсинбеди, кальянды оозына сугуп, ышты кей жаар быркыратты.

Карыштак база катап жүк бир сөс айдар болор бо деп, Алиса чыдамалду сакый берди. Эки минут кире өйдин бажында ол кальянды оозынанг чыгарып, эки катап эстейле, керилди. Онон мешкенең жылып түжеле, өлөндөрдүн ортозы жаар кирип жада, Алисага айтты: «Алды келтейиненг тиштезен—өзөринг, кийин келтейиненг—кыскарарын!»

«*Ненин* алды келтейиненг? *Ненин* кийин келтейиненг?» деп, Алиса сананды.

Суракты уккан чылап, Карыштак «Мешкенин!» деп айдала, көрүнбей калды.

Алиса мешкени бир эмеш ајыктайла, онын алды келтейи кайда, кийин келтейи кайда деп билерге чырмайды. Мешке тегерик болгон учун, ол чек аайланбай барды. Учунда ол мешкени колыла кабыра тудала, кырларынан сындырып алды.

«Кайкамчылу, кажызы онын кажызы?» деп, Алиса сананала, он колунда тудунып алганынан эмеш тиштейле, ажырып ийди. Ол ло тарый онын ээгининг алдына та не де тын тийеле, анан ары будына табарды!

Мындый түрген кубулта оны сүреен чочытты; ол түргеннен түрген кичинектеп јатты, онын учун бир де минутты јылыитарга јарабас. Алиса мешкенин экинчи сыныгын түрген тиштейин дейле, оозын ачып болбоды. Не дезе, ээги буттарына јапшынып калган. Ол сүреен тын чырмайала, сол колундагы сыныкты јип ийди.

*		*		*		*		*
	*		*		*		*	
*		*		*		*		*

«Је, карын, бажым јайымда!» деп, Алиса сүүнчилү кыйгырды. Је онын сүүнчизи чүрче ле јаан чочыдула солынды: ийиндери кайдаар да јоголо берген. Ол төмөн көрди, талайдый күйбүрөп јаткан јажыл јалбырактардын үстинде, јоп-јоон саптый, сырайып калган узун мойын көрүнди.

«Бу не *јажыл өзүм* болотон? Менин *ийиндерим* кайда барды? Көөркий колдорым, слер кайда? Ненин учун мен слерди көрбөйдим?» деп, Алиса унчукты. Бу сөстөрдү айдып, ол колдорын кыймыктатты, је оларды көрүп болбоды, јүк төмөртинде јалбырактардын үстиле барган шылырт утулды.

Колдорын бажына јетире көдүрип болбозын Алиса билеле, бажын *олор јаар* энчейтти. Мойны, жылан чылап, кайдөөн ле энгилип турарда, ол айдары јок сүүнди. Алиса мойнын јараштыра койрыйта-мыйрыйта чөйөлө, јалбырактардын ортозы јаар кирерге ле јадала, бу агаштардын бажы деп билип ийген. Кенетийин тын шыркыраш утулды. Ол чочыйла, тескери болды. Онын чике ле јүзи јаар аайы-бажы јок талбынып, Күүле чурады.

«Жылан!» деп, Күүле кыйгырды.

«Мен кандый да жылан эмезим! Меге тийбегер!» деп, Алиса ачынды.

«А мен айдадым, жылан!» Күүле эмеш токынап, ойто такып айтты. «Мен нени ле эдерге ченештим, бир де туза јок. Олорго не де јарабайт!» деп, Күүле өксөп кошты.

«Нени айдып турганаарды бир де ондобоодым!» деп, Алиса айтты.

«Агаштардын тазылдары, суулардын јараттары, тирүү чедендер. Ох, бу жыландарды! Нени де этсен, јаратпас!» деп, Күүле нени де укпай, анан ары айдат.

Алиса там ла там кайкайт. Күүле айдынып токтобогончо, ого сурактар берип болбозын.

«Мен уйа базып отурганым ас па, онын үстине азатпайларды түни-түжи жыландардан каруулдаар керек! Мен көзимди бир де јумбаганымнан бери удабас үч недеде болор!»

«Слерди мынайда шакпырадып турган учун, меге слер сүреен карам» деп, Алиса айтты. Эмди ол керектин аайын билип баштады.

«Мен энг ле бийик агаштын бажына чыгала, олордон айрылдым ба деп сананып ла ийеримде, кайдан база! Олор чүрче ле једип келгилезе бе! Керек дезе тегеринен түжерге албадангылап јат! У-у! Јеек Жылан!»

«Мен кандый да жылан эмезим! Мен тегин ле... тегин ле...» деп, Алиса айтты.

«Je айт, айт, сен кем? Нени де сананып табарга турганын көрүнип жат» деп, Күүле үкүстейт.

«Мен... мен... кичине кызычак» деп, Алиса аланзып айтты, ненин учун дезе, бу ла күнде ол бир канча катап солынган.

«Je, база. Jүрүмимде мен көп оогош кысчактар көргөм, je бирүзи де мындый мойнду болбогон. Jок, төгүндөп болбозын! Сен—jылан, өскө кем де эмезин! Айса болзо айдарын, качан да jымыртка jип көрбөгөм деп,» нenen де jескинип турган чылап, Күүле каруу берди.

«Jок, jип көргөм. (Ол качан да төгүнденбейтен.) Кысчактар jымыртканы база jип жат» деп, Алиса каруу жандырды.

«Андый эмес болбой Je андый болзо, олоp база jыландар! Менде база айдар неме jок» деп, Күүле айтты.

Алиса кайкаганына, унчукпай барды. Күүле кошты: «Билерим, билерим, сен jымырткалар бедиреп жадын! Сен кысчак па, айса jылан ба—меге түңгей ле.»

«Je меге түңгей эмес,» Алиса jөсинбеди. «Чынын айтса, мен jымырткалар бедиребейдим! Бедиреген де болзом, слердийи меге керек jок. Мен чий jымырткалар сүүбейдим!»

«Je айса мынан ары ырба!» деп, Күүле соок айдала, уйазына ойто отура берди. Алиса jер jaар түжүп жадала, шыралашты база көрди ле: мойны агаштын бүрлерине оролот; ол ылтам сайын токтоп, оны анан чыгарып турды. Бир канча өйдөн Алиса колында эмдиге jетире мешкенин оодыгын тудунып алганын эске алды. Ол бир оодыктан, онон экинчизинен тиштеп, кезикте оогоштойт, кезикте jaанайт. Ол анайып мешкени бойынын jaантайынгы бүдүми болгончо jиген.

Бойына бойы ол сан башка деп билдирди, ненин учун дезе, кандый болгонын ол ундып салган. Je удабай үренижеле, ойто ло бойы бойыла куучындажар боло берген. «Je бот, сананып алганымнын jарымы эдилген! Бу кандый

кайкамык кубулталар! Чүрчө ортозына сениле не болорын билбизин... Же кем жок, эмди менин сыным азыйгы бойы. Эмди ол бирги садка канай жедерин билген болзом!» Ол эмди төрт футтан бийик эмес кичинек турачак турган жаланта чыкты. «Кем де анда жадып турган болзо, *мындый* бүдүш-бадышту ары кирерге жарабас. Олорды өлтүрө коркыдып саларым!» деп сананала, Алиса оң колындагы мешкенин сыныгынан тиштеп жийт. Тогуз дюймга жетире кичинектебегенче, ол турага жууктабады.

VI БАЖАЛЫК

М у м п у к л а М ы р ч

Ол тураны ајыктап, бир әмеш турды. Кенетийин ағаш аразынан ливреялу³³ јалчы чыгара јүтүреле, әжикти токылдада берди. (Кандый јалчы болгонын ливреязынан билди. Тыш бүдүминен көргөндө, ол теп ле тегин балык болды.) Ого әжикти тегерик чырайлу, тозырак көстү, бакага сүреен түнөй база ливреялу јалчы ачты. Әкилезинин бажында пудралап салган парик болгонын Алиса ајарып ийди. Мында не болуп турганын билерге, Алиса ағаштын кийнине јажынала укты.

Балык-Јалчы колтыгынын алдынан јаан самара чыгарала, Бака-Јалчыга берди. (Ол бойы самара кире оборлу болгон.) «Герцогиняга Бий-Абакайдан.³⁴ Крокетке³⁵ айттыру» деп, ол улуркап айтты. Бака-Јалчы самараны алаала, онын айткан сөстөринин јерлерин солыштырып, база улуркап айтты: «Бий-Абакайдан Герцогиняга. Крокетке айттыру.»

Онон олор бой-бойына тоомјызын көргүзип, баштарын јабыс энчейткилеерде, быјыраш чачтары булгалышты.

Алисанын каткызы келерде, оны ологро угуспаска, ол арканын тўби жаар јўтўрди. Ол бурылала, ойто ло агаштын кийнинен ајыктаза, Балык-Јалчы јок болды, а Бака-Јалчы тенгери јаар куру кўстўриле кўрўп, эжиктин јанында отурды.

Алиса јалтана-јалтана, эжикке једип токылдатты.

«Не тегин токылдадар. Ыки шылтак бар токылдатпаска. Баштапкызында, мен сен ле чилеп эжиктин бир јанында. Экинчизинде, олог сўреен тын табыштангылап јат, онын учун сени кем де укпас» деп, Јалчы айтты. Чын да, турада сўреен табышту болгон—кем де чынырған, кем де

чичкирген, кезик аразында аяак-казан ооткондый, кижинин кулагы тунгадый табыш утулган.

«Айтсаар, турага канай кирер?» деп, Алиса сурады.

«Бис эжүнин ортогыста эжик болгон болзо, сен токылдадар эмтирин. Темдектезе, сен анда бололо токылдатсан, мен сени чыгарып ийер эдим» деп, Жалчы суракка каруу бербей айтты. Бастыра бу ойгө ол үзүги жогынан тенгеринги айкады. Алисага онын тоомји жогы мынан билдирди. «Айса болзо, мында онын бурузы жок. Не десе, онын көстөри *сыранай* төбөзининг жанында. Же сурактарга карууны берер аргазы бар ине онын» деп, ол сананды. «Турага канай кирер?» ол үнин бийиктеди, катап ла сурады.

«Өртөнге де жетире болзо, мында ла отурадым...» деп, Жалчы айтты.

Бу ойдө эжик ачылала, Жалчынын чике ле бажы жаар жаан тепши учуп келетти. Онын көзи жап та этпеди. Же тепши жүк тумчугынын кырына тийеле, кийинде турган агашка согулып, чарактала берди.

«...айса сонзунга жетире» деп, Жалчы не де болбогон чылап айтты.

«Турага канай кирер?» Алиса үнин тындып сурады.

«Ары кирерге албан келген бе?» деп, Бака каруу берди.

Чын да андый болордон аяабас, же Алисага бу чек жарабады. «Коркуштузын! Бу аржанынан сөсблаажарга жайалган немелер!» деп, ол бойында кимиректенди.

Такыш айдатан ой шак ла бу деп, Жалчы шүүген ошкош. «Мынайда ла күннен күнге мында отураарым...» деп, ол айтты.

«А меге нени эдер керек?» деп, Алиса сурады.

«Нени эдеринг, бойында» деп, Жалчы каруу жандырала, сыгыра берди.

«Ол андый тенек! Оныла не куучындажар» деп, Алиса ачуурканып сананды. Ол эжикти ийделе, кирди.

Өлбек кухняда толтыра ыш болды. Онын чике ле ортозында, талтак отургышта, Герцогиня отурды; ол јаш бала јайкайт. Казанчы дезе толтыра јармалу јаан казаннын үстине энчейип калтыр. Ол токтодынып болбой, анаар ла чичкире берди.

«Бу јармада өткүре көп мырч!» деп, Алиса сананды. Кейде де мырчтын јыды көп болгоны билдирет.

Керек дезе Герцогиня да кезик аразында чичкирет, бала да чичкирип, бир де токтобой чынгырат. Кухняда отургандардан јүк казанчы ла једеген мый чичкирбейт. Мый јакшызынып тургандый кўлўмзиренет.

«Айтсаар, ненин учун слердин мый мынайда кўлўмзиренет?» деп, Алиса јалтанып сурады. Куучынды озо баштаза, онын тоомјы јогы көрўнер бе, айса бу јарамыкту кылык болор бо деп, Алиса аланзып сананат.

«Ненин учун дезе, ол Чешир мый.³⁶ Бот ненин учун! Мумпукты сени!» деп, Герцогиня айтты.

Калганчы сөстөрдү ол кезем айдарда, Алиса чочыганына секирип ийди. Же бу сөстөр ого эмес, жаш балага айдылганын ол ондоп, жана баспай, эрмегин улалтты:—

«Чешир мыйлар жаантайын кўлўмзиренип турганын мен билбегем. Чынын айтса, мыйлар кўлўмзиренип *билер* деп, мен качан да укпагам.»

«Билер. Ончолоры кўлўмзиренип билер!» деп, Герцогиня айтты.

Куучын-кумый көнү барып жатканына Алиса жакшызынып, «Мен андый бир де мый көрбөгөм» деп, жымжак айтты.

«Сен көп неме көрбөгөн, онызы чын» деп, Герцогиня куучынды кезе сокты.

Алисага онын ўни жарабады, онын учун ол куучынды өскөрттөр деп шўўди. Ол анайда сананып турганча, казанчы казанды оттон чыгарала, нени де айтпай, көрўнген ле немени: кўлкўни, кос тудар капкыны ла сускушты³⁷ Герцогиня ла жаш бала жаар шыбалай берди; оморды ээчий аяктар, тарелкелер ле блюддалар учкулайт. Герцогиняга омор анан-мынан тийген де болзо, ол кабагын да кыймыктатпады; а жаш бала мынан да озо аайы-бажы жок чынгырышта болгон, эмди ого ачу болгон бо, болбогон бо, билер арга жок.

«Сурап турум, токтозоор! Ой чике ле тумчукка! Кайран тумчук!» дейле, Алиса коркыганына секирип ийди. (Ол ло тарый жаан тепши жаш баланын тумчугын арай ла ўзе сокпой, көндўре уча берди.)

«Кем де өскө улустын керегине киришпеген болзо, жер түрген айланар эди!» деп, Герцогиня тунгак ўниле кыйгырды.

«Анан *жакшы* ла неме болбос эди. Сананзаар да, ол тушта түш ле түн канайда берер эди! Жер жирме төрт сааттын

туркунына эбирү эдет...» деп Алиса айдала, билгирин көргүзөргө, сүүнө берди.

«Эбирү?» Герцогиня кунукчыду сурады. Онон казанчыга бурылала айтты: «Оны эбиртип ий! Бажын кезе сок!»

Чочып калган Алиса казанчы жаар көрдү, же ол неге де аяру өтпей, жармазын булгап ла жатты. «Јирме төрт опкош, айса он эки беде?» деп, санаага алдырган Алиса айтты.

«Менен сураба. Тоолорло мен качан да жарашпайтам!» деп, Герцогиня айтты. Ол кабай кожондын кожондоп, баланы жайкай берди. Кажы ла куплеттинг учында ол баланы тыг силкийт.

*«Чичкирип турган баланы
Согоор оны кезедип,
Ненин учун ол дезе,
Чичкирет слерге өчөжип!»*

КОШ КОЖОН
(оны јаш бала ла казанчы јөмөдилер):—
«Кру! Кру! Кру!»

Герцогиня экинчи куплетти баштады. Ол јаш баланы потолок жаар чачып, ойто тудуп алат. Онызы аайы-бажы јок чынчырарда, Алиса кожоннын сөстөрүн де аайлабайт.

*«Менин эрке мумпугым,
Кару болчок уулчагым.
Кыркылдабай уйукта,
Коокой базат тымыкта.»*

КОШ КОЖОН
«Кру! Кру! Кру!»

«Тут!» деп, Герцогиня кенетийин кыйгырала, Алисага јаш баланы чачып берди. «Сеге јарап турган болзо, оны эменш

жайка. А меге Бий-Абакайда болотон крокетке барарга кийинер керек.» Анайда айдып, ол кухнянан чыгара жүтүрди. Казанчы онын кийиненг сковородкала шыбалаарда, онызы ого тийбеди.

Алиса баланы тудуп аларда, ол паровоз чылап мыжылдап, эки башка эчелип, ойто түзелет. Ол ого санг башка көрүнди: буттары ла колдоры, торт ло талайдын жылдызы³⁸ деген тынду чылап, жер-башка сарбайжып калган. Алиса оны жүк арайдан тудуп, жерге жыкпаска албаданат.

Учы-учында Алиса бир колыла онын он кулагынан тутты, экинчизиле сол будынанг ала койды, ононг күрмей буулаган чылап толгойло, бир де божотпой тудуп, туранан чыгарды. «Баланы бойымла кожо апарбазам, бир-эки күнненг олор оны божоткылап салар. Оны мында арттырганы—каршулу керек» деп, Алиса сананды. Калганчы сөстөрдү ол угуза айдарда, бала удүра кыркылдап ийди. (Онын чичкирижи токтоп калган.) «Кыркылдаба. Санаа-шүүлтени мынайда көргүспей жат!» деп, Алиса айтты.

Жаш бала ойто ло кыркылдап ийди. Алиса чочып, оны аяктады. Онын бүдүжи санг башка көрүнди: тумчуты *кандый да* тегерик, өрө тартылып калган, көстөри кичинек. Текши алза, онын бүдүжи Алисага чек жарабады. «Айса, ол өксөп ыйлаган болор бо» деп сананала, ыйдын жажы барба деп, көстөрине көрди.

Жаш анда кайдан келзин. «Бот, көөркийим, сен мумпук болуп кубуларга турган болзон, мен сени ундып саларым. Билдин бе!» Көөркий ойто ло өксөп ийген—билер арга жок (эмезе кыркылдап ийген!), же олор ананг ары тал-табыш жогынан жолын улалттылар.

Жанып келеле, оныла нени эдерин Алиса шүүп турганча, ол кенетийин ойто ло тынг кыркылдап ийерде, Алиса коркый берген. Ол онын жүзин жаап аяктайла көргөжин, ол мумпуктын бойы болтыр! Оны ананг ары апарары темей керек.

Онын учун Алиса оны јер јаар божотты. Ол токыналу арал јаар мантаарда, Алиса јенгил тынып ийди. «Ол әмеш јаанай берген болзо, оноң коомой бала бүдер әди. А әмди ол—сүреен әрке мумпук!» деп, Алиса сананды. Әмди ол өскө балдарды әске алып баштады, олордон јап-јакшынак мумпуктар чыгар әди. «Олорды канай кубултарын билген кижі» деп сананала, Алиса чочый берди: бир канча алтам ыраакта, агаптын будагында, Чешир Мый отурды.

Алисаны көрөлө, Мый јүк күлүмзиренди. Ол буурзак бүдүштү де болзо, је тырмактары узун, ал-камык тиштерлү учун, ого тоомјылу баштанар керек.

«Мыйычак! Чешик!» деп, Алиса корко-корко баштады. Мынайда баштанганы ого јараар, та јок, Алиса билбейт, је ол күлүмзиренген ле бойы. «Јарады ошкош» деп сананала,

Алиса сурады: «Айткан болзоор, мен мынан ары кайдöөн барарым?»

«А сеге кайдöөн барар керек?» деп, Мый сурады.

«Меге түнгей ле...» деп, Алиса айтты.

«Түнгей болзо, кайдöөн дö барбай» деп, Мый темдектеди.

«...кайдöөн дö болзо, једер керек» деп, Алиса јартады.

«Кайдöөн-кайдöөн сен кыйалтазы јогын једерин. Јангыс сүреен узак базар керек» деп, Мый айтты.

Мыныла јöпсинбес арга јок болгон. Алиса куучынды öскөртöргö шүүйле, «Мында кандый улус јуртап јат?» деп сурады.

«Туку анда Шляпник³⁹ јуртап јат» дейле, Мый он табажыла јангыды. «Анда Тулаанай Койон» дейле, сол

табажыла јангыды. «Кемизине барарын, башказы јок. Ёкилезинин санаалары тутак.»

«Санаалары тутак немелер меге не керек?» деп, Алиса айтты.

«Нени де эдип болбозын», Мый јөпсинбеди. «Мында бис ончобыс тутак санаалу—сен де, мен де.»

«Мени тутак санаалу деп, слер кайдан билереер?» деп, Алиса сурады.

«Айса, тутак эмей. Андый учун сен бери келип калган» деп, Мый каруу берди.

Бу шүүлте Алисаны бүдүмјилебеди, је андый да болзо сурады: «Бойыгардын санаагар тутак деп, слер кайдан билереер?»

«Ийтинг санаазы тутак эмес болгонынан баштайлы. Јөп пө?»

«Је болзын», Алиса јөпсинди.

«Ийт ачынза, ыркыранат, ого не де јарап турза, куйругыла булгайт. А меге не де јарап турза, база ыркыранадым, ачынгамда, куйругымла булгайдым. Айдарда, мен—тутак.»

«Мен сананзам, слер ыркыранбай јадаар, а кыркырап турадаар. Мен анайда айдып јадым.»

«Канайда айдарын, анайда ла айт. Ананг не де кубулбас» деп Мый айдала, «Сен бүгүн Бий-Абакайдын айттырузыла, крокет ойноорын ба?» деп сурады.

«Ойноор күүним бар, је мени эм тура кычырбаган» деп, Алиса айтты.

«Анда көрүжип ийерис» деп айдала, Мый јоголо берди.

Алиса оны кайкабады, не дезе, ол жүзүн-базын куулгазындарга үрениже берген. Ол Мый отурган будакты лаптап ајыктаза, кенетийин Мый ойто ло ол ло јеринде көрүне берди.

«Чындап, ол балала не болды? Сураарга, ундып салтырым» деп, Мый айтты.

«Ол мумпук болуп кубула берген,» Мый куулгазындалбай бурылган чылап, Алиса токыналу айтты.

«Мен анайда ла санангам» деп айдала, Мый ойто ло жоголо берди.

Ол кайра бурылар болор бо деп, Алиса анча-мынча сакиды. Је ол келбесте, Алиса Тулаанай Койон јуртап јаткан јер јаар барды. (Онын јартаганыла.) «Шляпалар көктөп турган устарды мен көргөм. Тулаанай Койон канча катапка јилбилү. Өмди тулаан ай эмес, күүк ай, ол јүүлгексibes болор бо» деп, Алиса бойында айдат. Алиса көстөрин көдүрип ийерде, ойто ло агашта Мый көрүнди.

«Сен мумпук дедин бе, айса күртүк дедин бе?» деп, Мый сурады.

«Мумпук деп айттым,» Алиса каруу берди. «Слер мындый түрген көрүнип, ононг ойто јоголбозоор. Ононг улам, менин бажым айланып јат.»

«Јакшы» деп айдала, Мый ойто ло араайынанг јоголо берди. Озо ло онын куйрутынын бажы јоголды, учында—күлүмјизи; ончозы јоголо берерде, кейде ол күлүмји узак теерип⁴⁰ турды.

«Je-je! Мен кўлўмји жок мыйларды көргөм, је мый жок кўлўмжини качан да көрбөгөм. Жүрүмимде мындый санг башка немеге учурабагам!» деп, Алиса сананды.

Өмөш базып барадала, ол Тулаанай Койоннын туразын көрүп ийди. Жабынтынын үстинде койоннын терезинен эдилген эки труба сырайып калтыр. Олор койоннын кулактарына түнөй көрүнгөн. Тура сүреен жаан болордо, ол мешенин сол сыныгынан канча кире керек јиди. Эки футтан көп эмес өзөлө, ол тура жаар жүреги типилдеп басты. «Айса, ол калјуу? Шляпникке барар керек болгон!» деп сананды.

VII БАЖАЛЫК

А а й – Б а ш Ј о к Ч а й л а ш

Муранын келтейинде өскөн агаштын алдында аш-курсақту стол турды. Анда Тулаанай Койон ло Шляпник чай ичип отургылады. Олордын ортозында Чычкан-Уйкучы отура уйуктайт. Шляпник ле Тулаанай Койон, жастыкка чылап, ого јөлөнөлө куучындажат. «Көөркий Уйкучыга кандый эп-јок! Је ол уйкуда, онын учун нени де сеспейт» деп, Алиса сананды.

Стол јаан да болгон болзо, је чайлап отургандар онын бир толугында чогулыштыр. Алисаны көрөлө, олор кыйгырышты: «Бош јер јок! Бош јер јок! Отурар јер јок!» «*Јер толтыра!*» деп, Алиса ачынып айдала, столдын бажында турган јаан креслого отура түшти.

«Кызыл аракынан ичсен!» деп, Тулаанай Койон омок айтты.

Алиса столды лаптап ајыктаарда, анда чайдан өскө не де јок болды. «Меге аракы көрүнбейт» деп, Алиса айтты.

«Андый эмей! Ол мында јок!» деп, Тулаанай Койон јарлады.

«Андый болзо, ненинг учун слер меге анайда айттаар? Ол јаман кылык!» деп, Алиса ачынды.

«А сен айттыру јогынан не отура бердин? Ол база јаман кылык!» деп, Тулаанай Койон каруу берди.

«Стол јангыс ла *слерге* деп, мен билбегем. Айак-калбактар отургандардан канча катап көп» деп, Алиса айтты.

«Сенин чачын анаар ла өзүп калтыр не! Оны кайчыладып алза, чаптык болбос эди» деп, Шляпник кенетийин куучынга киришти. Мынанг озо ол Алисананг көзин албай, соныркашту ајыктап, унчукпай отурган.

«Оскө кижининг јүрүмине киришпеске үренигер» деп, Алиса кату айтты.

Шляпник көстөрин тозырайтала, нени де айтпады. «Қускун незиле конторкага⁴¹ түней?» деп, ол учында сурады.

«Мынайда артык. Табышқактар—ол сүүнчилү соотто-ныш.—Сананзам, мен оны табып ийерим» деп, ол угуза айтты.

«Бу табышкактын каруузын билерим деп айдарга ба?» деп, Тулаанай Койон сурады.

«Чып ла чын,» Алиса жөпсинди.

«Анайда ла айткан болзонг. Нени сананып турганын жаантайын чыгара айдып турар керек» деп, Тулаанай Койон темдектеди.

«Мен анайда ла эдедим. Айтканымды жаантайын сананып жадым... а олордын учуры түп-түнөй...»

«Чек түнөй эмес,» Шляпник жөпсинбеди. «Айса болзо айдарын: „Мен жип турган курсагымды көрүп жадым“ ла „Мен көрүп турган немени жип жадым“ дегени—түп-түнөй!»

«Айса сен айдарын: „Нени эдинедим, оны сүүйдим“ ле „Нени сүүйдим, оны эдинедим“ дегени—түп-түнөй!» деп, Тууланай Койон жөмөди.

«Айса сен база айдарын: „Мен уйуктап турган учун тынып жадым“ ла „Мен тынып турган учун уйуктап жадым“ дегени—түп-түнөй!» көзүн ачпай, Уйкучы кими ректенди.

«Je сеге бу кандый ла учуралда түп-түнөй!» деп Шляпник айдарда, куучын үзүлди. Кыска ойгө ончолоры тымый түшкиледи. Кускундар ла конторкалар керегинде ас та болзо билерин эске аларга, Алиса чырмайды.

Куучынды Шляпник баштады. «Бүтүн кандый число?» ол Алиса жаар бурылала, карманынан чазын чыгарып сурады. Ол чочыдылу чазы жаар көрөлө, оны силкип, кулагына жаба тутты.

Алиса эмеш сананала айтты: «Төрт.»

«Әки күнгө төгүндөп жат!» деп, Шляпник үшкүрди. «Мен айттым не: оны саржула сүркүштеерге жарабас!» ол Тулаанай Койон жаар эбиреле, кородоп айтты.

«*Жангы ла белетеген* саржу болгон» деп, Койон жалтанып унчукты.

«Ары калаштын оодыктары түшкен эмтир. Калаштын бычагыла сүркүштебес керек болгон,» Шляпник арбанды.

Тулаанай Койон часты алаала, оны кунукчылду ајыктады, онон оны чайлу аяакка сугала, ойто ло ајыктады. «Бүдүмјилеп јадым сени, сарју *јаңы ла белетелген* болгон,» өскө нени де сананып таппай, Койон такып айтты.

Алиса соныркап, онын ийиндери ажыра көрөт. «Кандый каткымчылу час. Ол ой көргүсөй, число көргүзип јат!» деп, Алиса темдектеди.

«Анан не болор? Сенин чазын јыл көргүзөт пе?» деп, Шляпник кимиректенди.

«Јо-ок. Јыл сүреен узак чөйилип јат!» деп, Алиса түргөн каруу берди.

«*Менийи де база ла андый!*» деп, Шляпник кошты.

Алиса алаатый берди. Шляпниктин айткан сөстөринде учур јок немедий, је кажы ла сөсти алгачын, јарт болгон. «Мен слерди аайлабай јадым» деп, ол тоомјылу айтты.

«Уйкучы ойто ло уйкуда» деп Шляпник темдектейле, онын тумчутына изү чай чачты.

Уйкучы кородошту бажын силкийле, көстөрин де ачпай айтты: «Айса, айса, мен јаңы ла анайда ла айдарга белетенип алган болгом.»

«Табышкакты таптын ба?» Шляпник ойто ло Алиса јаар бурылып сурады.

«Јок. Јендирттим. Каруузы кандый?» деп, Алиса сурады.

«Билерде билбезим» деп, Шляпник айтты.

«Мен база» деп, Тулаанай Койон јөмөди.

Алиса үшкүрип ийди. «Өдөр немегер јок болзо, каруузы јок табышкактардан өскө нени-нени сананып тапкан болзогор. Теп ле тегин Ойди өткүрип јадаар!» деп, ол корооды.

«Ой, мен ле ошкош, талдама болгонын сен билген болзон, айтпас эдин. *Оны* жылайтып болбозын! Ого чак-күчеер јетпес!» деп, Шляпник айтты.

«Слер мыныла нени айдарга сананганаарды аайлабадым» деп, Алиса айтты.

«Айса! Сен оныла качан да куучындашпаган да болорын!» дейле, Шляпник жескинген чилеп, бажын силкиди.

«Куучындашпаган да болорым. Же Өйди канай өлтүрери жанынан көп катап санангам!» деп, Алиса ажарынып айтты.

«А-а! Айса ончозы жарт» деп, Шляпник айтты. «Өйди өлтүрөр! Ого бу жараар ба? Сен оныла ачынышпаган болзонг, нени ле күүнзезенг, оны сурап алар эдинг. Темдектезе, эмди эртен тураныг тогус саады—урокко барар Өй. Сен ого бир ле сөсти шымыранып ийзенг, стрелка ичкери мантаар! Жарым эки—түштеги ажаныш боло берер!»

(«Кандый жакшы болор эди!» деп, Тулаанай Койон араай үшкүрди.)

«Талдама болор эди, же бу өйгө мен аптабас та болбойым» деп, Алиса санааларына алдырып айтты.

«Ваштап тарый андый болбогодый, же сен стрелканы жарым экиге канча кире керек, анча ла кире тударыг ине» деп, Шляпник каруу берди.

«Слер анайда ла *эткенеер бе?*» деп, Алиса сурады.

«Жок» дейле, Шляпник кунукчылду бажын жайкады. «Бу неме жүүлердег озо (ол калбакла Тулаанай Койонго көргүсти) бис тулаан айда ачынышканыс. Бий-Абакай жаан концерт көргүскен, мен «Үкүни» кожондойтон болгом.

*„Не имдейдинг сен, үкү,
Чочыдыг ба сен коркып?“*

Ол кожонды сен билеринг бе?

«Андай нени де мен уккам» деп, Алиса айтты.

«Анан ары мындый» деп, Шляпник улаалтты:—

„Бийикте сен, үстисте,
Чек тепши тенгериде!»

«Сен илдейдин, илдейдин...»

Уйкучы сертес эделе, уйку аразында кожондой берди: «Сен илдейдин, илдейдин, илдейдин, илдейдин...» Ол чек токтодынып болбойт. Уйкучыны токтодорго, Койон ло Шляпник оны эки жанынан чымчыды.

«Мен баштапкы куплетти түгезедеримде ле, кем де айткан: „Ол унчукпаган болзо, же канай-канай Өйди өлтүрер керек!“ Ол ло тарый Бий-Абакай кыйгырды ла: „Өйди өлтүрер! Ол Өйди өлтүрерге жат! Онын бажын кезигер!“

«Кандый казыр кылык!» деп, Алиса кыйгырды.

«Онон ло бери Өй меге не де эмес. Ол ло бойы алты саатта туруп калган...» деп, Шляпник кунукчылду айтты.

Мында Алисага сезим келди. «Онын учун чай ичишке ончо белең бе?» деп, ол сурады.

«Әйе, мында жаантайын чай ичер Өй. Бис керек дезе аяак-казанды да јунарга божобой јадыс!» Шляпник үшкүрип, каруу берди.

«Бир јерден база бир јерге отурып јадаар ба?» деп, Алиса ондогонун чыгара айтты.

«Чып ла чын. Бир аяактан ичип ийеле, өскө јерге отурып алады» деп, Шляпник айтты.

«Качан ойто ло бажына јетсегер, не болор?» деп, Алиса жалтанып сурады.

«Бис куучынды өскөртип ийзеес, кандый болор?» деп, Тулаанай Койон эстеп сурады. «Бу куучындар менин күүниме тийди. Бу барышня биске чөрчөк айдып берзин деп сурайдым.»

«Мен нени де билбезим» деп, Алиса коркып айдат.

«Айса Уйкучы айтсын! Уйкучы, турзан!» деп, Шляпник ле Койон үн алышты.

Уйкучы мендебей, көстөрүн ачты. «Мен уйуктаарга сананбагам да. Айтканаарды үзе уккам» деп, ол тунгак үниле шымыранды.

«Чөрчөк куучында!» деп, Тулаанай Койон некеди.

«Әйе, куучындазаар, сурап турус» деп, Алиса јөмөди.

«Капшайла, ойто ло уйуктап калдын!» деп, Шляпник кошты.

«Өжелү-сыйынду үч кыс болгон. Олорды Өлси, Ләси, Тилли деп адагылайтан. Олор кутуктын түбинде јуртаган...»

«Олор нени јиген?» деп, Алиса сурады. Улус нени јип-ичип турганын билерге, ол јаантайын јилбиркейтен.

«Кисель» деп, эмеш сананып турала, Уйкучы каруу берди.

«Јаантайың јангыс ла кисель бе? Оны кажы ла кўн ичерге кўч. Олор оорый берер» деп, Алиса јөпсинбеди.

«Әйе, олор оорыгылай берген» деп, Уйкучы килегендү айтты.

Бастыра јүрүмине јүк ле кисельле ажанып јүрерин Алиса ондоорго албаданып, оны кайкап та турза, сурады: «А ненин учун олор кутуктын түбинде јаткан?»

«Чайдан база ичсен» деп, Тулаанай Койон Алисага өңчейип айтты.

«Мен эм тура чай ичпегем, база ичер аргам јок,» Алиса тарынды.

«Чек ичпегенче, база ичсе сүреен јакшы» деп, Шляпник айтты.

«Слердинг шүүлтегерди кем де сурабаган» деп, Алиса јарбынды.

«Өскө кижининг јүрүмине эмди кем кирижет?» деп, Шляпник көдүринтилү сурады.

Бу суракка Алиса каруу берип болбоды. Ол бойына чайдан урала, калашты сарјулады. Онон Уйкучыга бурылала, сурагын такыш берди: «Ненин учун олор кутуктын түбинде јаткан?»

Уйкучы сананып турала айтты: «Ненин учун дезе, кутуктын түбинде кисель болгон.»

«Андый кутуктар болбой јат!» деп, Алиса ачынып кыйгырды. Је Шляпник ле Тулаанай Койон оны тоқыназын деп, «Шш! Шш!» депти. Уйкучы дезе кунукчылду кимиректенди: «Бойынды токтодып билбес болзон, анан арыгызын бойын айт!»

«Јаманымды таштагар!» деп, Алиса уккур сурады. «Мен база куучынды үспезим, анан ары айтсаар, сурап турум. Айса болзо, кайда да база *бир* шак андый кутук бар.»

«„Бир“—сеге!» Уйкучы өчөгөндү каткырды. Андый да болзо, куучынды улалтарга ол јөпсинди. «Ол үч әје-сыйын кысчактар, кожон-комытта чылап, сайрап јаткан...»

«Кожон-комытта чылап? Олор нени кожондогон?» деп, Алиса сурады.

«Кожондобогон, а *ичкен*. Кисель эмей база» деп, Уйкучы каруу јандырды.

«Меге ару аяк керек. Өскө јерлерге отуралы!» деп, Шляпник киришти.

Ол одожындагы отургышка отурды. Уйкучы—онын јерине, Тулаанай Койон—Уйкучынын јерине, а Алиса, арга јокто, Тулаанай Койоннын јерине отурды. Бу

Шляпникке ле јарамыкту болгон; Алисанын үстине арай болзо сүт чачылбаган, ненин учун дезе, Тулаанай Койон сүттү аякты бойынын тарелкезине ычкынган.

Алиса база такып Уйкучыны тарындырбаска, јобош үниле сурады: «Мен аайлабай јадым... Олор анда канай јаткан?»

«Онын незин аайлабас, балыктар сууда јадат ла. А бу кысчактар кисельде јаткан! Аайладың ба, тенегеш!» деп, Шляпник айтты.

«Је ненин учун?» Шляпниктин айтканын укпаачы болуп, Алиса Уйкучынан сурады.

«Ненин учун дезе, олор кисельный барышнялар болгон.»

Алиса кайкаганына унчукпай барды.

«Олор анайда ла јаткан, торт ло кисельдеги балыктар чылап. База олор М-нанг башталган јүзүн-базын... немелер јурайтан...» деп Уйкучы айдала, эстеп, көзин арчыды.

«Ненин учун М-нанг?» деп, Алиса сурады.

«А ненин учун јурабайтан?» деп, Тулаанай Койон сурады. Алиса унчукпады.

Бу өйдө Уйкучы көстөрин јумала, карамтыга бертир. Је Шляпник оны чымчып ийерде, ол чынгырала, ойгоно чарчады. «...М-нанг башталат,» Уйкучы тоолоп баштады. «Олор математиканы, мундарды, мааланы, меелейлер јураган... Сен качан-качан көргөн бө, мундарды јурап турганын?»

«Ненин мундарын?» Алиса сурады.

«Ненин де эмес. Тегин ле мундар!» Уйкучы каруу берди.

«Билбезим» деп, Алиса айтты, «айса...»

«Билбес болзон, унчукпа,» Алисанын айдарга јатканын Шляпник үзе сокты.

Мындый кезем сөс Алисага качан да јарабайтан, ол ачынганына түргөн өрө турала, туура басты. Уйкучы тургуза ла уйуктай берди, а Койон ло Шляпник Алисанын сала бергенин ајарбадылар да. Олор санаа алынала, оны кайра кычыргылаар болор деп сананып, Алиса эки катап

кайа көрди, же не де кубулбады. Алиса калганчы катап кайра көрөрдө, олор Уйкучыны чөйгөнгө кептеп жаттылар.

«База катап мен ары качан да барбазым! Мындый жүүлгексү чайлаш жүрүмимде көрбөгөм!» деп, Алиса бойында айдынып, агаш аразыла барып жатты.

Анайып турала, ол бир агашта эжик көрүп ийди. «Кандый кайкамчылу! Чынын айтса, бүтүн ончозы кайкамчылу! Бу эжиктен мен киретем» деп сананала, ары кирди.

Ол ойто ло шил стол турган узун залда болуп калды. «Өмди мен санаалу» дейле, жүлкүүрди алып, сад жаар барар эжикти ачып ийди. Онон бийиги бир фут сынду болгончо, мешкени чайнады (мешкенин сыныгы онын карманында артып калган). Ол чичке коридорло өдөлө, *учы-учында* жаркынду чечектерлү ле серүүн фонтандарлу, жараш, кайкалду садта болуп калды.

VIII БАЖАЛЫК

Бий – Абакайдын Крокеди

Садтын эжигинде роза өзүп жатты. Та ненин де учун үч сад ишчилер ол ак розаларды кызыл өңгө будып жаткылады. Алиса кайкайла, олорго јууктада базып келди. Уккажын, бир ишчи экинчизине айдат: «Ажарынкай бол, Беш-Көс! Сен ойто ло будукты менин үстиме чачып салган.»

«Мен бурулу эмес. Јети-Көс менин чаканагымды ийткен!» деп, Беш-Көс кунукчыду айтты.

Јети-Көс ол јаар көрөлө айтты: «Чын, Беш-Көс! Јаантайын өскөлөрүн бурула!»

«Сен унчукпаган болзон, артык болор эди. Сенин бажынды туку качан кезип салар керек деген Бий-Абакайдын айтканын кече мен бойымнын кулагымла уккам!» деп, Беш-Көс айтты.

«Ненин учун?» деп, баштапкы сад ишчи сурады.

«Сенин, Эки-Көс, керегин јок!» деп, Јети-Көс куучынды кезе сокты.

«Жок, бар» деп, Веш-Көс удурлашты. «Мен ого айдарым, ненинг учун. Ненинг учун дезе, ол казанчыга согононын ордына күкүрт чечектин⁴² тазыл-согононын экелип берген!»

Јети-Көс кистыты чачты. «Акту јердег бурулашты...» деп баштайла, ол унчукпай барды, ненинг учун дезе, ол Алисаны көрүп ийген. Арткан экүзи ол јаар бурылгылады, ононг үчүлези баштарын јабыс энчейттилер.

«Слер ненинг учун бу розаларды будып јадаар?» деп, Алиса жалтанып сурады.

Веш-Көс лө Јети-Көс нени де айтпай, Эки-Көс јаар көргүледі; ол бурылала, араай айтты: «*Кызыл* розалар өскүрер керек болгон, а бис, јүүлгектер, ак розалар отургызып салганыс. Бий-Абакай мыны укса, бистинг баштарысты кестирип салар. Ол келгелекте, чырмайып јатканыс бу...» Бу ла өйдө Веш-Көс (ол садтан көзин албай

турган) кыйгырды: «Бий-Абакай! Бий-Абакай!» Сад ишчилер көңкөрилип, мандайларын жерге тийгискиледі. Базыт угуларда, Алиса кайра көрді. Ол Бий-Абакайды көрөргө, энчикпей турган.

Эң алдында эштилер⁴³ тудунган он жуучыл базып келетти; олар сад ишчилерге сүреен түнөй болгон—андый ла жалбак ла төрт толукту, толуктары сайын колдорлу ла буттарлу. Олордын кийнинен база он ширеенин жууктары,⁴⁴ жуучылдар чылап, экинен баскылайт; олордын кийимдерин саракайларла саймалап салтыр. Ширеенин жууктарынын кийнинен кааннын балдары жүтүрижет. Олордын кийимдеринде кызыл жүректерди алтынла саймалап салган; олордын да тоозы он болгон. Эрке болчомдор колдорынан тудужала, жүтүрик бажында сүүнчилү секиргилейт. Олордын кийнинен айылчылар базат, ончолоры—Бийлер ле Бий-Абакайлар. Анда Ак Кролик те болгон; ол та нени де, ачынган чылап, түргөн айдып, үезине күлүмзиренет. Ол Алисаны аярбай, өткүре база берди. Айылчылардын кийнинен Кажыл Валет кызыл жастыкта Бийдин короназын апарып жатты. Эң ле учында КАЖЫЛ БИЙ ЛЕ КАЖЫЛ БИЙ-АБАКАЙ баргылап жатты.

Алиса аланзыйт: айса болзо, бу жаркынду жүрүш-базышты көрүп, ол үч сад ишчилер чилеп, ого до мандайы жерге тийгенче, көңкөрө түжер бе? Же бу жанынан ол кандый да ээжи укпаган. «Ончолоры көңкөрилип турган болзо, мындый жаркынду жүрүшти не өткүрер... Кем де нени де көрүп болбос ине...» Ол турала, көрөр деп шүүди.

Олор Алисага тендежип келеле, токтой түжүп, оны узак аяктагылады. Бий-Абакай кату сурады: «Мынызы кем боло берди?» Ол Валет жаар көрөлө сураган, же онызы жүк күлүмзиренеле, тоомжулу энчейди.

«Тенек неме!» деп, Бий-Абакай кыртыштанды. Онон Алиса жаар бурылала сурады: «Сенин адын кем, балачак?»

«Менин адым Алиса, Улу Абакай» деп, Алиса тоомжылу айтты. Ичинде дезе сананды: «Бу жүк ле көзөрдүн колодозы не! Мен олордон не коркыйтам?»

«А бу кемдер мындый?» розаны айландыра көнгөрилип калган сад ишчилер жаар уулап сурады. Колододо ончолорынын чамчалары түнгей учун, там үстине жүстери ле төмөн жаткылаган болзын, олар сад ишчилер бе, жүучылдар ба, ширеенин жүуктары ба, айса онын бойынын балдарынын үчүзи бе, ол аайлабады.

«Мен кайдан билерим. Менин анда керегим жок» деп, Алиса каруу жандырала, бойынын жалтанбазын кайкайт.

Бий-Абакай ачынганына кызара берди, ононг, казыр ан чылап, Алиса јаар кылчас эдип көрөлө, бар-жок үниле алгырды: «Онын бажын кезигер! Кезигер...»

«Кижиге каткыртпагар!» деп, Алиса тынг айтты. Бий-Абакай унчукпай барды.

А Бий онын колун тудуп, јобош үниле айтты: «Сананзан, нөкөр! Ол јаш бала ине!»

Бий-Абакай чукулду кайра бурылала, Валетке јакыды: «Олорды антар!»

Валет сопогынын бажыла сад ишчилерди араайынан антарды.

«Өрө туругар!» деп, Бий-Абакай чынгырды. Сад ишчилер өрө тургулайла, Бий-Абакайга, Вийге, олордын балдарына, өскөлөрине де бажыргылай берди.

«Тургуза ла токтогор! Слердин бажырыжаардан менин бажым айланат!» деп, Бий-Абакай ойто ло алгыра берди. Ононг ол роза јаар көрөлө кошты: «А слер мында нени эдедеер?»

«Слердин јаратканаарла, Улу Абайкай, бис...» Эки-Көс сынгар тизезине түжүп, јайнаганду эрмегин баштады.

«Ончо *јарт*! Баштарын кезигер!» Бий-Абакай розаларды ајыктап айтты. Базыш ононг ары улалды. Ыч јуучыл јакаруны бүдүрерге, арткылап калды. Көөркий сад ишчилер болуш сураарга, Алиса јаар јүтүрдилер.

«Слерди кем де өлтүрбес!» дейле, Алиса олорды јуугында турган чечектин јаан аяагы јаар сутуп ийди. Ыч јуучыл эбиге базып, јаргыладып салгандарды анча-мынча бедирегиледи. Олор көрүнбесте, токиналау туура баскылап, нөкөрлөрине једигерге мендегиледи.

«Је не, баштарын кезип салдаар ба?» деп, Бий-Абакай сурады.

«Олордын баштары јоголып калган, Улу Абайкай!» деп, јуучылдар кыйгырышты.

«Талдама! Крокет ойноорыс па?» Бий-Абакай алгырды.

Јуучылдар табыш јогынан Алиса јаар көргүледи: Бий-Абакай ого айткан ошкош.

«Ойнооктор!» деп, Алиса кыйгырды.

«Айса, баралы!» деп, Бий-Абакай багырды. «Мынан ары не болор?» деп, алан кайкаган Алиса бойынан сурайла, айылчылардын ортозы јаар кире берди.

«Бүтүн кандый... кандый јакшы күн, чын ба!» деп, кем де унчукты. Ол өрө көргөжин, јанында Ак Кролик базып, оны коркып калган көстөриле ајыктайт.

«Әйе, талдама күн» деп, Алиса јөпсинди. «А Герцогиня кайда?»

«Шш! Шш!» деп, Кролик чочыганду шыркырайла, буттарынын бажына туруп шымыранды: «Оны өлтүрер деп јөптөгөн.»

«Ненин учун?» деп, Алиса сурады.

«„Кандый карам“ деп айттын ба?» деп, Кролик сурады.

«Анай айдарга сананбагам да. Меге ол бир де карам эмес. Мен сурагам: „Ненин учун?“ деп.»

«Ол Бий-Абакайдын јаагына көп катап тажыган» деп, Кролик айтты. Алиса сүүнгенине каткырып ийди. «Арай!» Кролик коркыды. «Бий-Абакай утуп ийбезин! Билерин бе, Герцогиня оройтып каларда, Бий-Абакай айткан...»

«Ончогор јерлереер сайын туругар!» деп, Бий-Абакай күркүреди. Бой-бойына табарып, жыгылып, ойто өрө туруп, ончолоры јерлери сайын јүтүргиледи. Ол ло тарый кажызы ла бойынын јеринде турды. Ойын башталды.

«Јүрүмимде мындыј жырыктарлу ла ойдыктарлу крокет ойнойтон јер көрбөгөм» деп, Алиса сананды. Тирү кирпичлер⁴⁵ крокеттин шарлары болды, тирү фламинголор—маскалар, а јуучылдар эпчелип, колдорына ла буттарына туруп, параталар боло бергиледи. Ойын божогончо, олар күрлер болуп тургулады.

Алиса озо баштап бойынын фламингозыла эптежип болбойт: онын бажын санг төмөн эде колтыгынын алдына сугала, буттарын кийни жаар тууралатты. Онон кенеркедип турала, фламинголо кирпичи согорго ло жатса, ол мойнын *ээйле*, Алисанын көстөрине сүреен аярулу, чике *көргөндө*, ол каткыра берет. Алиса жүк арайдан фламингонын бажын ойто төмөн түжүрип ле алза, кирпичи—жок, ол эбиреле, араайынан туура мантап отурар. Онын үстине кирпичлер жырыктарга түшкилеп калган, а жуучылдар-параталар белдерин түзедип, ойын өткөн жалаңнын бир учы жаар баргылаар. Бир сөслө, Алисага бу ойын сүреен уур ла күч деп билдирди.

Ойноочылар бой-бойын сакыбай, бир уунда кирпичлерди согуп тургулады, онон улам озор ачыныжып согушкылайт. Удабай Бий-Абакай калжуурала, буттарыла тебиц, аайы-

бажы јок кыйгырды: «Онын бажын кезигер! Бажын онын јок әдигер!»

Бий-Абакайла әм тура Алиса өөркөшпөгөн, је сакыбаган јанынанг ачынып боло до берер деп, ол јалтанат. «Ол тушта мениле не болор? Мында баш кезерге сүреен сүүгилеп јат. Карын, өзен-амыр арткандары бар әмтир, оны кайкайдым!» деп, Алиса сананат.

Ол ары-бери ајыктанып, билдирбезиненг качарга ла турарда, кейде кандый да јарт әмес неме бары билдирди; озо баштап ол алаатый берди, је анча-мынча өйдөнг бу күлүмји деп ондойло, бойына айтты: «Бу Чешир Мый, әмди куучындажар арга болор.»

Куучындаар болуп оозы тапту көрүне берерде, Мый сурады: «Је кандый жүрүн?»

Онын көстөри көрүнип ле келерде, Алиса кекиди. «Тургуза каруу берерге, темей керек. Кулактары көрүнгенче сакыйдым, бир де кулагы көрүнзе, јакшы» деп, Алиса сананды. Удабай онын бүткүл бажы көрүнди; Алиса фламингоны јерге тургузала, куучындажар арга барына сүүнди. Оборынын көп јаны иле болордо, артканын не көргүзер деп, Мый шүүген болор. Ананг ары онын нези де көрүнбей барды.

«Мен сананзам, олор чек башкаданг ойноп јат. Кандый да чындык јок, бой-бойын угушпай, кыйгырыжып ла јат. Әжилер јок, болгон до болзо, олор оныла тузаланбас. Слер билген болзоор, ончозы тирүү болордо, ойноорго кандый күч. Темдектезе, әмди ле паратананг өдөйин дезем, ол кайдаар да туура сала берген! Әмди ле Бий-Абакайдын кирпичин сүрейин дезем, ол менийин көрүп ле ийеле, мантай берген!» деп, Алиса айтты.

«Бий-Абакай сеге незиле јарап јат?» деп, Мый араай сурады.

«Чек јарабайт» деп, Алиса каруузын јандырды. «Ол анайда...» деп ананг ары айдып ла јадала, кийин јанында

Бий-Абакай тындаланып турганын ајарды. «...андый јакшы ойноп турган учун, јендиртип те ийер күүнинг келер» деп, Алиса түрген айда салды.

Бий-Абакай күлүмзиренеле, туура басты.

«Сен кемле куучындажып турун?» Бий Алисага јууктай базып келеле, Мыйдын бажын соныркаганду ајыктап сурады.

«Ол менин најым, Чешир Мый. Танышкар» деп, Алиса каруу берди.

«Ол меге чек јарабайт. Је менин колымды окшоор болзо, окшогой» деп, Бий айтты.

«Тын ла күүнзебейдим» деп, Мый каруу берди.

«Тынзынба! Мен јаар анайда көрбө!» деп, Бий кими ректенеле, Алисанын кийнине јажынды.

«Мыйлар бийлерди ајыктабас учурлу деген јан јок. Мен оны та кайдан да кычыргам, јангыс санаама кирбейт» деп, Алиса айтты.

«Јок, оны мынан јок әдер керек» деп, Бий кезем айтты. Көндүрө базып бараткан Бий-Абакайды көрөлө айтты: «Кайраным, бу Мыйды јок әтсин деп јакарзан!»

Уур-күч айалга кичинек те, јаан да болгондо, Бий-Абакай онын аайына чыгарга, сок јангыс сүме билген. «Онын бажын кезигер!» деп, ол көрбөй лө кыйгыратан.

«Мен бойым баш кезеечини экелерим!» деп, Бий сүүнчилү айдала, јүтүрө берди.

Ыраакта Бий-Абакай нени де кыйгырганча айдып турганын Алиса угала, оны көрөргө басты. Көргөжин, үч ойноочы ойинде ойинга кирбеген учун, Бий-Абакай олордын баштарын кессин деп јакарыптыр. Бүткүлинче болуп турган керектер Алисага јарабады: ойын тын булгалып калган учун, әмди онын јүрүжи бе, айса јок по— аайлабайт. Арга јокто ол кирпизин бедиреерге басты.

Кирпизи өскө кирпиче согужып јатты. Шак бу ла өйдө олордын бирүзин экинчизиле крокеттейтен сүреен әптү

арга деп, ол көрди. Је кандый карам, Алисанын фламингозы садтын бир учы јаар сала бертир. Алиса көрзө, ол агашка чыгара учарга, темей умзанып јатты.

Ол фламингоны тудала кайра келгежин, кирпичлер согужын токтодып, кайдаар да мантажа бертир. «Керек беги, параталар база јүргүлей берген» деп, Алиса сананды. Фламинго база мантай бербезин деп, Алиса оны колтыгынын алдына сутала, најызыла база эменп куучындажып аларга барды.

Качан ол Чешир Мыйга кайра келгежин, айландыра јык толо улус болды. Баш кезеечи, Бий ле Бий-Абакай бой-бойын угушпай, кажызы ла нени де айдып кыйгырат, арткандары кынгыс эдиш унчукпай, јүк ле јангыс јерде кемзингендү тепсенгилейт.

Ол үчү Алисаны көргөн лө јерде керектин аайына чыксын деп, ол јаар чурадылар. Кажызы ла бойынын шүүлтезин такып айдат, је бир ле уунда үчүлеси айдып турган учун, керектин аайына Алиса чыгып болбоды.

«Баштан өскө не де јок болгондо, башты кезип болбозым» деп, Баш кезеечи айтты. Ол андый неме качан да этпеген, эдерге де сананбайт, ненин учун дезе, андый керек эдерге, ол *карып* калган!

«Бодоп ло калырабагар! Баш бар болгондо, оны кезерге јараар!» деп, Бий кизиреди.

«Куру сөстөрди токтодоло, тургуза ла керекти баштабазар, ончогордын баштарын ээчий-деечий кестирерим!» деп, Бий-Абакай айтты. (Бу сөстөрдөң улам, ончолоры јаан кунукка ла карыкка алдырды.)

«Мый—Герцогинянын. *Оныла* јөптөжөр керек!» деп, Алиса айтты.

«Ол түрмеде. Оны бери экел!» деп, Бий-Абакай айдала, Баш кезеечи жаар бурылды. Баш кезеечи жакаруны бүдүрерге, сурт ла этти.

Ол ло тарый Мыйдын кейдеги бажы араайынан јоголып баштады. Баш кезеечи Герцогиняны экелип турганча, баштан не де артпады. Бий ле Баш кезеечи крокет ойнотон јалангла телчип турганча, айылчылар ойынга бурылдылар.

І Х Б А Ж А Л Ы К

Б о з у б а ш – Ж е р б а к а н ы н К у у ч ы н ы

«Ой, эркежим, сени көрөлө сүйүнгенимди билген болзон» деп, Герцогиня жымжак үниле айдала, Алисаны туура жединди.

Герцогинянын санаа-күйү талдама болгонын Алиса кайкап, «Ол, байла, мырчтан улам ачынчак болгон» деп сананды.

«Качан бир мен Герцогиня болзом, менин кухнямда *качан да* мырч болбос. Жарма ол до жогынан амтанду! Мырчтан улам мырчындап тургулаган болбой...» деп, Алиса бойына айтты. Мынайда сананала, жаңы ээжи тапкан болорым деп, Алиса сүйүнө берди. «Уксустан—үкүстеер»⁴⁶ деп, неге де санааркагандый айтты. «Горчицанан—кородоор, согононон—соксондоор,⁴⁷ аракынан—арбанар, аламанан—алмактанар.⁴⁸ Мыны кем де билбези кандый карам... Кандый да *күчтер* болбос эди. „Алама“ ла дезе, алмактангылай берер эди!»

«Сен, эркежим, та нени де сананып, кыгыс эдип унчупайдың. Онын үредү сөзи⁴⁹ мындый... Жок, бажыма чек неме эбелбейт! Кем жок, онон до эзедип ийерим ине...»

«Айса, мында кандый да үредү сөс жок» деп, Алиса темдектеди.

«Канай жок болотон!» Герцогиня жөпсинбейт. «Ончозында бойынын үредү сөзи бар. Жангыс оны табыш билер керек!» Мынайда айдала, ол Алисага жапшына берди.

Алисага бу жарабады: баштапкысында, Герцогинянын чырайы өткүрө жаман; экинчизинде, онын сүп-сүүри ээги Алисанын жардыла тен болгон. Же андый да болзо, Алиса

күркет болбоско, Герцогиняны туура турзын деп айтпай, арга-чыдалы јеткенче чыдажат.

«Ойын көндүтө берди ошкош не» деп, Алиса куучынды уялтарга чырмайт.

«Мен сениле јоп. Онын үредү сөзи мындый: „Сүүш, сүүш, сен јер-телекейди кыймыктададыг...“»

«Кем де айткан ошкош эди: улустын јүрүмине киришпегени—ол эн ле јаан учурлу керек» деп, Алиса шымыранды.

«Олордын учуры түп ле түнөй» деп, Герцогиня Алисанын јардына ээгин кийдире кадап унчукты. «А онын үредү сөзи *мындый*: „Оончозынын учурын санан, а сөстөр бойы келер“.»

«Ол кайдан ла үредү сөс табарын сүүп јат» деп, Алиса сананды.

«Сени мыкыныннан тутпай турганымды, байла, кайкайдын. Керек неде дезе, сенин фламингоннын кылык-јангы аайынча менде аланзыш бар. Айса, ченеп көрөөк пө?» деп, Герцогиня айтты.

«Ол тиштеп ийерден айабас» деп, керсү Алиса айдала, Герцогиня оны кучактай тудуп ийбезин деп јалтанганын јажырат.

«Чып ла чын» деп, Герцогиня јөпсинди. «Фламинголор горчицанан коомой тиштебейт. Онын үредү сөзи мындый: „Бу түнөй учушту куштар“.»

«Јангы горчица куш эмес» деп, Алиса темдектеди.

«Сен ойто ло чып ла чын темдектедин. Шүүлтелерин кандый јарт!» деп, Герцогиня оны мактады.

«Горчица—минерал болор керек» деп, Алиса билеркеди.

«Минерал эмей, аа» деп, Герцогиня јөпсинди. Алиса нени ле айтканда, ол оныла јөпсинерге белен болды. «Не-неме јаратан сүреен тын ийделү минерал. Оныла миналар белетеп, јердин алдыла јол салганда јарып јат... Ыредү сөзи мындый: „Коомой ойында эн учурлузы—јакшы мина“.»

Герцогинянын калганчы сөстөрүн кулагынын кырыла да укпаган Алиса кенетийин кыйгырды: «Өске алдым! Горчица—ол маала аш. Чынын айтса, маала ашка ол түнгей эмес, же андай да болзо, ол маала аш.»

«Мен сениле жөп» деп, Герцогиня айтты. «А үредү сөзи мындый: кажы ла маала ашка—бойынын өйи. Эмезе тегин сөслө айткажын, кандый бир учуралда өскөрип те калзан, сен бойынды өскө деп, качан да сананба.»

«Мен мыны бичип алган болзом, артык аайлаар эдим» деп, Алиса тоомжылу айтты.

«Бу айтканым, тын ла эмес эмей. Керексизем, мынан да артык айдар эдим» деп, Герцогиня мактанды.

«Бу да жедер. Сурап турум, мынан узун эрмек-куучынла бойоорды сандыратпагар» деп, Алиса айтты.

«Канайып турун, бу сандыраш эмес. Ончо айтканымды сеге сыйлап жадым» деп, Герцогиня өлтөгин көргүсти.

«Болор-болбос сый. Карын, чыккан күндерде мындый сый эдилбейт!» деп, Алиса сананды. Же мыны чыгара айдарга, ол тидинбеди.

«База ла нени де санана бердин бе?» деп Герцогиня сурайла, ойто ло Алисанын жардына ээгиле кадады.

«А мен не сананбайтам?» деп, тарына берген Алиса сурады.

«Чочкого до учарга јараар эмес пе?» деп, Герцогиня айтты. «Үредү сөзи» деп сүүтен сөзин учына јетире айтпай, Герцогиня туктурылып, Алисаны тудуп алган колы тыркырай берди. Оны Алиса кайкап, көстөрүн өрө көдүрди. Көргөжин, олордын алдында колдорын төжине карчып салала, кабактарын јуурып алган Бий-Абакай турды.

«Талдама күн эмтир, Бий-Абакай» деп, Герцогиня араай шымыранды.

«Мен сеге акту күүнимненг ажындыра айдадым,» Бий-Абакай јерди тебип кыйгырды. «Сен бистинг ортобыста јок болорынг эмезе бажынды кестиреринг. Тургуза ла шүү!»

Герцогиня шүүйле, ол ло тарый јоголо берди.

«Ойыныска бурылалы» деп, Бий-Абакай Алисага айтты.

Алиса коркыганына нени де айтпай, оны ээчий ойноор јер јаар басты. Бий-Абакай бир канча ойгө јок болгонын айылчылар тузаланып, көлөткөдө амырап отургылады. Бий-Абакайдын бурылганын олор көргүлөп, бойлорынын јерлери јаар түргендегиледи. «Кем-кем бир ле кичинеке табыланза, тынын кыйарым» деп, Бий-Абакай јууктап келеле јарлады.

Ойын өдүп турганча, Бий-Абакай ойноочыларла үзүги јогынан ачыныжып кыйгырат: «Онын бажын кезигер!» Јуучылдар јерлеринен туруп, көөркийлерди айдап апаргылайт. Онын шылтузында параталар там ла там астайт. Јарым да саат өтпөди, олор чек јоголо берди. Арткан ойноочылар јүректери јимиреп, өлүмдерин сакыйт.

Учы-учында Бий-Абакай ойынын токтодып, Алисанан сурады: «Сен Бозубаш-Јербаканы көргөн бө?»

«Јок. Ол кем, мен билбесим» деп, Алиса айтты.

«Канайып билбезин... Анан бозубаш дейтен јарма кайнадып јадыс» деп, Бий-Абакай айтты.

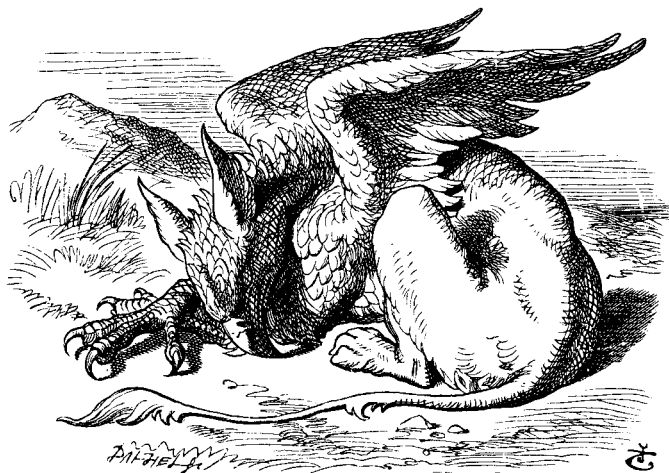
«Качан да көрбөгөм дө, керек дезе укпагам да» деп, Алиса айтты.

«Андый болзо, баралы. Ол бойы сеге ончозын айдып берер» деп, Бий-Абакай јакарган аайлу айтты.

Барып јадала, «Бис слердин јаманаарды таштап јадыс!» деп, Бийдин айылчыларга араай айтканын Алиса угуп ийди. «*Јакишызын!*» деп, Алиса сүүнди. (Баш кезишти сананала, ол сүреен сүрнүккен.)

Удабай олор күнет јерде терен уйкуга кирип калган Арсланкушты⁵⁰ көрүп ийгиледи. (Слер Арсланкуштын бүдүш-бадыжын билбес болзоор, бу јурукты көрүтер.) «Тур, јалку! Бу кысты Бозубаш-Јербакага јетир. Бойы керегинде куучындап берзин. Меге кайра бурылар керек. Бир кезек немелердин баштарын кессин деп јакыгам. Оны лаптап

көрөр керек» деп, Бий-Абакай айтты. Ол Алисаны Арсланкушпа кожо арттырып, бойы сала берди. Арсланкуш ого јарабай да турза, је канзыркак Бий-Абакайла кожо јүргениненг артык деп сананала, Алиса токынай берди.

Арсланкуш отурала, јүзин јыжып, Бий-Абакайды көзиле үйдежип салды. «Каткы, өскө не де эмес!» деп, ол Алисага ба, айса бойына ба айтты.

«Каткы?» Алиса алаатып сурады.

«Әйе. Баш кезиш! База нени табар! Ак-јарыкка чыкканынанг бери мындый неме олордо качан да болбогон. Баралы!» деп, Арсланкуш каруу берди.

«Мында ончолоры „баралы“ ла дешкилеер! Јүрүмимде меге кем де мынайда бийленбеген!» деп Алиса сананып, Арсланкуштын кийнинен такпаазынанг басты.

Әмеш ле базып барадала, озор ыраакта Бозубаш-Јербаканы көрүп ийгиледи. Ол кайанын текпижине јадала, јүреги жарылып јаткан чылап, кунукчылду үшкүрет. Алиса оны акту јүрегиненг карамдай берди. «Ненин учун ол мынайда кунутат?» деп, ол Арсланкуштанг сурады. Ол

азыйгы ла сөстөриле карууны жандырды: «Кунугат! База нени табар! Оңдо кунугар не де жок. Баралы!»

Олор Возубаш-Жербакага жууктап келгилеерде, ол жашла толгон жаан көстөриле олорды аjektайла, нени де айтпады.

«Бу кыс сенле болгон учуралды угарга келген. Айдып бер» деп, Арсланкуш баштады.

«Айдып та бербей» деп, Возубаш-Жербака тунгак үниле jөпсинди. «Отурыгар, куучындап божогончом, оостороорды ачпагар.»

Арсланкуш ла Алиса отура түштилер. Ын-шын боло берди. «Ол баштап болбой жадала, канай божодорго турган» деп, Алиса сананды. Же эдер неме жок—ол сакый берди.

«Бир катап мен чындаптан Жербака болгом» деп, Возубаш-Жербака терең үшкүрип айтты.

Ойто ло табыш жок боло берди. Jүк ле Арсланкуш каа-жаада jөдүлдейт, а Возубаш-Жербака токтобой өксөйт. Алиса турала, «Жилбилү куучынаар учун быян болзын, өрөкөн» деп, арай ла болзо айтпады. Же онон база эмеш сакыыр деп шүүди.

Возубаш-Жербака эмеш токынайла, уур тынып эрмектенди: «Бис кичинек болорыста талайдын түби жаар сургалга барып туратаныс. Үредүчибис карган Жербака болгон. Бис оны Кортымаш дежетенис.»

«Ол чындаптан Жербака болордо, слер оны ненин учун Кортымаш деп адаганаар?» деп, Алиса сурады.

«Ненин учун дезе, онын төжинде жаантайын корты⁵¹ калбандап jүретен. Сен нени де билбес кайткан» деп, Возубаш-Жербака ачынды.

«Андый чүм жок немелер керегинде сураарга уйалган болзон» деп, Арсланкуш Возубашты jөмөди. Олор экү табыштанбай, Алиса жаар көргүлейт. Көөркий уйалганына jердин алды жаар антарыла бергедий. Карын, Арсланкуш Возубаш жаар бурылып айтты: «Же, карганак, түргенде! Кере түжине мында отурбазын не...»

Бозубаш куучынын улатты: «Әйе, бис сургалга жүргенис, а сургалыс талайдын түбинде болгон. Сен бүтпес те болорын...»

«Ненинг учун? Мен сөс тө айтпадым» деп, Алиса жөпсинбейт.

«Жок, айткан» деп, Бозубаш-Јербака албаданат.

«Удурлашпа!» деп, Арсланқуш кизиреди. Је Алиса удурлажарга сананбаган да.

«Бис кажы ла күн сургалга жүрген учун, ән јакшы үредү алганыс» деп, Бозубаш-Јербака куучынын улалтат.

«Мен де кажы ла кўн сургалга јўргем. Онын анғылузы јок» деп, Алиса айтты.

«Ўзеери кожулта эди, сени неге-неге ўреткен бе?» деп, Бозубаш-Јербака јўрексиреп сурады.

«Ўйе, кўўге ле француз тилге» деп, Алиса каруу берди.

«А јунушка?» Бозубаш-Јербака тўрген сурады.

«Јок эмей!» деп, Алиса ачынды.

«Айдарда, сенин сургалын тын ла эмес» деп, Бозубаш-Јербака јенгил тынып айтты. «А *бистин* сургалда тоолошко мынайда кожуп бичигилейтен: „Француз тил ле кўў учун тўлўори, кожулта эди *јунуш*“.»

«Јунуш слерге не керек?» деп, Алиса сурады. «Слер талайдын тўбинде јатканаар ине.»

«Меге нени де јунарга келишпеген. Ненин учун дезе, менде акча јок болгон. Мен јўк ле кыйалта јогынан ўренер предметтерге јўргем» деп, Бозубаш-Јербака ўшкўрди.

«Кандый?» деп, Алиса сурады.

«Озо баштап бис јазаптыра таныктарды Чейгенис, олордон сўстўр тургузала, кажыбыс ла Кычыганыс. Онон Арифметиканын компоненттериле танышканыс, олор: Коштоочы, Астамчы, Каткычы ла Ўргўлеечи.»

«Мен коштоочы керегинде качан да укпагам» деп, Алиса чочый-чочый айтты.

«Качан да коштоочы керегинде укпаган!» деп, Арсланкуш табаштарын тенгери јаар кўдўрип кыйгырды! «Кожор дегени не, байла, билерин?»

«Билерим» деп, Алиса аланзып айтты. «Арифметикада не керегинде айдылганын кўрўлў... кожор.»

«Је, чын» деп, Арсланкуш айтты. «Мынын ўстине сен коштоочы дегенин билбес болзон, сен јўўлгектин бойы.»

Анан ары ўскў предметтер керегинде јартажар кўўни ўчўрдў, Алиса Бозубаш-Јербака јаар эбиреле сурады: «Слер база нени ўренгенеер?»

«Бисте Суузындар болгон—Јебрен Грециянын ла Јебрен Римнин, Кирлүбичиш, Баканиканын урогында өзүмдерле танышканыс. Таныштыруны карган балбакпаш өткүрген. Анайда ок ол бисти Бийелогияла, Јууланарга үреткен...»

«Јууланарга?» Алиса кайкап сурады.

«Мен карып калгам, онын учун сеге оны көргүзөр аргам јок» деп, Возубаш-Јербака каруу берди. «А Арсланкуш оныла таскадынбаган.»

«Менде ой јок болгон» деп, Арсланкуш чокымдады. «Мен Классикалык үредү алганыма оморкойдым.»

«Ол кандый үредү?» Алиса сурады.

«А бот мындый», Арсланкуш каруу берди. «Мен үредүчимле, краб-карганакла кожо тышкары чыгала, кере ле түжине *Класс Ойнойтоныс*. Ол кандый *Ўредүчи* болгон!»

«Классиктин бойы!» Возубаш-Јербака үшкүрип айтты. «Је мен ого учурабадым... База ол Драматиканы ла Илелетураны үреткен деп айдыжат...»

«Онызы чып-чын» деп, Арсланкуш јөпсинди. `Онон экилези јүстерин табаштарыла бөктөгиледи.

«Күн туркунына слер канча сааттан үренгенеер?» куучынды өскөртөргө, Алиса түрген сурады.

«Ваштапкы күнде—он саат, эртезинде—тогус, мынайда ла арткан күндерде» деп, Јербака каруу берди.

«Бу кандый сан башка күнтизү!» деп, Алиса кыйгыра салды. «Андый болордо, слер јакшы билгир алганаар ба?» деп, учында сурады.

«Ол бистен камаанду болгон. Бис оны алала, ол ло тарый түгезип салатаныс» деп, Возубаш-Јербака каруу берди.

«Алала түгезип?» Алиса кайкады.

«Әйе. Оны јартап јадым. Сургалда „Билгир алдаар ба?“ деп суражат. Бис үредүчинин санаазын *аладыс*... Ончозын *алала*, бойына нени де арттырбай, ол ло тарый түгезип саладыс. Онон улам „Санаа *алынган*“ деп айдыжат. Айладың ба?» деп, Арсланкуш сурады.

Бу укканы Алисага сўреен солун болгон. Онын учун ол

эмеш сананала, ойто ло сурады:

«Андый болгондо, он биринчи кўнде слер амыраганаар

ба?»

«Әйе, ол амыраар кўн болгон» деп, Бозубаш-Јербака

каруу берди.

«Он экинчи кўде нени эткенеер?» кашай ла билерге,

Алиса соныркайт.

«Сургал керегинде болор эмес пе» деп, Арсланкуш

кизиреди. «Онын ордына ого бистин ойыныс керегинде

куучындап берзен...»

Х Б А Ж А Л Ы К

Т а л а й д ы н К а д р и л ь Б и ј е з и

Бозубаш-Јербака теренг үшкүреле, көзүн арчыды. Ол Алиса жаар көрөлө, нени де айдып болбой, ыйына тумалана берди. «Кејирине сөөк кадала бергендий» деп, Арсланкуш бир эмеш сакыйла айтты. Онон Бозубашты силкип, белине сого берди. Онон улам ба, кандый, је Бозубаш-Јербаканын үни чыгып, ыйлаганча айтты:—

«Сен, байла, талай түбинде узакка јатпаган...» («Јатпагам» деп, Алиса бүдүмјиледи.) «...Байла, качан да тирү омар көрбөгөн...» «Је мен оны ји...» деп айдып ла јадала, Алиса токтодынып, «Јок, мен оны көрбөгөм» дейле, бажын јайкады.) «...Айдарда, сен билерде билбезин, канайда талайдын кадрили омарларла кожо бијелеп јат.»

«Јок, билбезим» дейле, Алиса үшкүрди. «А ол кандый бије?»

«Өн ле озо талайдын јарадына ончолоры бир рядка туруп алар учурлу...» деп, Арсланкуш айдып баштады.

«Өки рядка!» деп, Возубаш-Жербака кыйгырды. «Тюленьдер, кызыл балыктар, талайдын жербакалары, оңонг до өскөлөри. Оңонг жаратты медузаларданг арчыйла...»

«Ол жеңил керек эмес» деп, Арсланкуш кошты.

«Озо баштап эки алтам ичкери базарынг...»

«Омарды колынанг тудала!» деп, Арсланкуш кыйгырды.

«Әйе» деп, Возубаш-Жербака жөптөди. «Өки катап өткүштинг ортозыла өдөлө, ичкери эки алтам алтап, партнёрго эбирер...»

«...омарларла солыжала, ол ло аайыла кайра барараар» деп, Арсланкуш куучынды түгести.

«Оңонг, мергедееринг...» деп, Возубаш-Жербака улалтты.

«Омарларды!» деп, Арсланкуш секирип кыйгырды.

«...талайден, ырада...»

«Олордынг кийниненг эжинеринг!» деп, Арсланкуш сүүнчилдү алгырды.

«Талайда бир катап анданала!» деп, Возубаш-Жербака кыйгырала, жараттынг кумагында, көлөсө чилеп, тоголонып ийди.

«Ойто ло омарды солуйла!» деп, Арсланкуш бар-жок үниле алгырды.

«Оңонг жаратка бурыларын! Вот, бије мыныла божойт» деп, Возубаш кунукчылду айтты. Бу жангы ла санаалары чыкканча кумакта кутустанып жүтүрген эки нажы эмди кунутып, Алиса жаар эрикчелдү көрүп отургылады.

«Бу сүреен жараш бије болгодый» деп, Алиса олордынг күүнин көдүрерге темдектеди.

«Көрөр күүнинг бар ба?» деп, Возубаш-Жербака сурады.

«Әйе» деп, Алиса айтты.

«Тур,» Возубаш-Жербака Арсланкушка жакарды. «Омарлар жок то болзо, алдырбас, көргүзели... Кем кожондоор?»

«Сен кожондо» деп, Арсланкуш айтты. «Мен сөстөрин ундып салгам.»

Олор кеберлерин улуркада тартынып, Алисаны айлана бијелей бергиледи. Кезик аразында Алисага јууктагылап, улам сайын буттарына базып, кўўге келиштире алын табаштарыла јангып тургулайт. Возубаш-Јербака кунук-чылду кожонгын кожондой берди:—

«Кабык-куртка чортон айтты: „Сен јылзанг тўјрген,
нөкөр!»

Кийнимде дельфин јўзет—куйругыма, калак, баскай.

Крабтар, јербакалар көнў учат талайга.

Јаратта бүгўн байрам, бијеге чыгарыг ба?

*Күјүниң бар ба, арган бар ба,
Арган бар ба, күјүниң бар ба бијеге сен чыгарга?*

*Чортон болуп жүрерге, кандый јакишы, макалу,
Бисти чачса талайга толку биске тузалу. “
„Браакка бисти агызар“ кабык-курттар комыдайт.
Әбире элбек талайды јакишы-јаман айткылайт.
„Күјүзебейдим, болалбазым, күјүзебейдим бијени.
Күјүзебейдим, болалбазым слерле кожо бијени!“*

*„Браак дегени не болор?“ каруу берди чортон.
„Англиянан не ыраак, анда Франция жуугында.
Бу јараттан ыраакта база ыраак јарат бар,
Санааркаба, кабык-курт, бијеге бис чыгаалы,
Күјүниң бар ба, арган бар ба,
Арган бар ба, күјүниң бар ба бијеге сен чыгарга?“»*

«Јаан быйан,» бије түтенгенине сүүнип, Алиса айтты.
«Көрөргө јилбилү болгон. Чортон керегинде кожон меге
сүреен јараган! Андый каткымчылу...»

«Чындап, Чортонды сен көргөн бө?» деп, Возубаш-
Јербака сурады.

«Әйе. Ол кезикте бистинг айылда тепшиде јадатан» деп,
Алиса айтты.

Ол коркыганына унчукпай барды, је Возубаш-Јербака
оны керекке де албай айтты: «Мыныла нени айдарга
турганынды билбезим. Је ол слерге айылдап турган болзо,
онын бүдүш-бадыжын билеринг...»

«Әйе, билер ошкожым. Куйругы оосто, бастыра бойы
сукайрыда» деп, Алиса каруу берди.

«Сукайры јанынан сен јастырып јадын,» Возубаш-
Јербака јөпсинбеди. «Сукайры сууда јунулып калар эди...
А куйругы онын, чын да, оосто. Керек неде дезе...» Бу ла
өйдө Возубаш-Јербака оозын јаан ачып әстейле, көстөрин

јумды. «Куйрук керегинде ого јартап бер» деп, ол Арсланкушка айтты.

«Керек неде дезе, ол чыккан-өскөн суузынан чыгала, талайда јадып турган омарларга айылдап, олорло бијелеерин *сүреен* сүүйт. Олор оны талай дөөн мергедегенде, ол ыраак-ыраак учат. Онон улам куйруты оосто сүреен бек бадалып калат, чыгарып та болбозын.»

«Быйан. Сүреен јилбилү. Мен Чортоннын мындый ангылузын билбегем» деп, Алиса айтты.

«Керексип турган болзон, мен сеге Чортон керегинде көпти айдып берерим! Оны ненин учун Чортон деп адап турган, билерин бе?» деп, Арсланкуш сурады.

«Мен ол керегинде качан да сананбагам. Ненин учун?» деп, Алиса сурады.

«Көп чоркондоп јат» деп, Арсланкуш тынзынып айтты.

«Көп чоркондоп јат?» Алиса кайкап сурады.

«Әйе. Ол бойы тын ла балык эмес, анан туза да јок, је чоркондоп тиштеер болзо!»

Алиса нени де айтпай, көстөрин тозырайтып, Арсланкушты ајыктайт.

«Чоркырап куучындаарга сүүр. „Чор-чор“ ло этсе, кулагын тунар. Бойы ла ошкош нөкөрлөр јууп алган. Ого јаантайын карганак Чодрак⁵² айылдаар. Өртен туранан ала түнге јетире чотонор. Анан Азыбаш⁵³ јүтүрип ле келеле, „Баш болзын! Баш болзын, канай јүрер?“ деп комыдаар. База Корты келер. Кортыгы сүреен... Јуулышканда, андый табыш чыгарар, бажын айланар. Сыланы⁵⁴ билерин бе?» деп, Арсланкуш учында сурады. Алиса кекип ийди.

«Олор оны канай кинчектеген, билген болзон! Өмди нени ле көрзө, неге ле учураза, сылт әдиш качар...»

«„Сыла чылап, сылт әдер“ деп, онын учун айдыжып јат па?» деп, Алиса коркып сурады.

«Әйе, онын учун» деп, Арсланкуш јөпсинди.

Бу ла өйдө Возубаш-Јербака көстөрүн ачып айтты: «Је ол керегинде болор. Өмди сен бойынча болгон учуралдар керегинде куучындап бер.»

«Өртен туранан бери мениле не болгонын мен слерге јилбиркеп куучындаарым. А кечегизи керегинде айтпазым, не дезе, мен кече чек башка болгом» деп, Алиса аланзып айтты.

«Јарта» деп, Возубаш-Јербака јартына чыгарга албаданат.

«Јок, озо баштап јилбилү учуралдар керегинде куучындазын. Јартаарга сүреен узак,» Арсланкуш чыдашпай, куучынды кезе сокты.

Ак Кроликти көргөн туштан ала оныла не болгонын Алиса куучындап баштады. Качан Арсланкуш ла Возубаш-Јербака көстөрүн ле оосторын јаан ачкылап, ого коштой јуук отургылап аларда, Алиса баштап тарый сүреен өпјоксынган, је онон үрениже берген. Ол Көк Карыштатка туштаарда, канайда ол ого «*Вильям аданы*» кычырткан тушка јеткенче, Арсланкуш ла Возубаш-Јербака унчукпай отурган. Онон Возубаш-Јербака терен үшкүреле айтты: «Сан башка эмтир!»

«Анан ары кайкаар неме јок!» деп, Арсланкуш оны јөмөди.

«Ўзе өскө сөстөр. Ол биске нени-нени кычырган болзо, талдама болор эди. Баштазын деп айт» дейле, Возубаш-Јербака та нени де санана берди. Арсланкуш Алисага јакарар арга-чыдалду чылап, Возубаш-Јербака ол јаар көрди.

«Турала, „*Бу јалкунын үни*“ деп үлгерди кычыр» деп, Арсланкуш Алисага јакарды.

«Мында јакарыш ла билгилейтен болтыр. Мен сургалда чылап, кычыр ла дешкилеер» деп, Алиса сананат. Андый да болзо, ол уккур турала, кычырып баштады. Је ол јүк омарлар ла талайдын кадрили бијези керегинде сананып,

нени айдып турганын чек аайлабайт. Сөстөр чындаптан санг башка учур алынат.

*«Бу Омардын үни. Кыйгыны угадаар ба?
„Ылбырада кайнаттаар, кайда паригим?“
Тумчугыла тўзедет жилет ле бантын,
Бут бажыла базат, көр жараш базыдын.*

*Ээн жаратта тымык болгондо,
Жалтанбас болуп мактанып ла турар.
Ыраакта талайда акула көрүңзе,
Кумакка көмүлп, кыйгырар „Болушсаар!“»*

«Мен бала тужымда сургалда кычырганыма чек түңгөй эмес» деп, Арсланкуш айтты.

«Мен качан да бу сөстөрдү укпагам. Же, чынын айтса, бу куру кей!» деп, Возубаш-Жербака айтты.

Алиса нени де айтпады, кумакка отура түжеле, колдоруна жүзүн бөктөди; ол алдындагы жүрүмине бурыларына бир де иженбейт.

«Бу үлгөрдү жартап берген болзон» деп, Возубаш-Жербака айтты.

«Ол нени де жартап болбойт» деп, Арсланкуш мендештү айтты. Онон Алиса жаар бурылала кошты: «Ананг ары кычыр!»

«Ненин учун ол будынын бажыла базып жат?» деп, Возубаш-Жербака сурады. «Оны да болзо, жарта.»

«Бијелегенде, анайда туруп жат» деп, Алиса айтты. Ол бойы да нени де аайлабайт; ол керегинде куучындаар да күүни жок.

«„Араайын аркала барып мен жаткам...“ деп үлгөрдү ананг ары кычырзан!» деп, Арсланкуш оны түргендедет.

Ойто ло келишпес болор деп жалтанып та турза, Алиса сөстөн чыкпай, тыркырууш үниле кычырды:—

*«Араайын аркала барып мен жаткам,
Чөйбөрү ле Ыкү өтпөк блаашкан.
Чөйбөрү калашты бүдүңге ажырды,
Куру аяакты Ыкүге арттырды.*

*Онон айтты: Ылешти токтодоок,
Сеге—калбак, меге—сере ле бычак.
Тойгон Чөйбөрү чөйө улуды,
Өгчиде тамзыктап ажырды——»*

«Сен түңей ле нени де јартап болбозың, оны кычырып кайдатан. Мындый учуры јок куру кейге мен качан да туштабагам!» деп, Бозубаш-Јербака унчукты.

«Чын, болор» деп, Арсланкуш айдарда, Алиса сүреен тың сүйүнди.

«Бис база катап бијелеп ийели бе? Айса Бозубаш-Јербака сеге кожондоп берзин бе?» деп, Арсланкуш албаданат.

«Аргалу болзоор, кожон» деп, Алиса көдүринтилү айдарда, Арсланкуш жүк ийиндерин кымыды. «Кемге не јарайт, оны ла эдет. Је, карганак, „*Өңирдин Курсагын*“ ого кожондоп бер» деп, ол эмеш јарбынып айтты.

Бозубаш-Јербака терен тынала, ыйламзырап кожон-доды:—

*«Өңирги Курсак, сүйүген талай Јармазы,
Мызылдайдың чек тенгери жылдызы!
Амзабай оны ондоп болбозың,
Өңирдин тамзык тату Курсагын!
Өңирдин тамзык тату Курсагын!
Тамзыы—ыык Курса—ак!
Тамзыы—ыык Курса—ак!
Өңиргии—ии Курсаа—аак,
Тамзык, тамзык Курсак!»*

*Өңирги Курсак! Мойножып болбозың,
Семганы сураарың, тресканы некееринг.
Күйүңннди јандырбазыс, кыйышпазыс,
Тамзык тату Курсакты тегинге сеге берерис!
Тегинге сеге берерис тамзык, тату Курсакты!
Тамзыы—ыык Курса—ак!
Тамзыы—ыык Курса—ак!
Өңиргии—ии Курсаа—аак,
Тамзык, там—ЗЫК КУРСАК!»*

«Кош кожонҗын такып кожондо» деп, Арсланкуш айтты.

Возубаш-Јербака оозын ачарга ла јадарда, ыраактан

«Јаргы болуп јат!» деген сөстөр угулды.

«Баралы!» деп айдала, Арсланкуш кожонды да јетире укпай, Алисаны јединип јүтүрди.

«А кемди јаргылап јат?» деп, Алиса тынастап сурады. Је Арсланкуш јүк ле «Баралы! Баралы!» деп, такып-такып айдып, базыдын түргендедет. Там ла там арайлап јаткан кунукчыл ўн талайдын энирги эзиниле биригип, оlorдын кийнинде угулат:—

«Эниргии—ии Курсаа—аак,

Тамзык, тамзык Курсак!»

Х I Б А Ж А Л Ы К

К р е н д е л ь д е р д и К е м У у р д а г а н ?

Кажыл Бий ле Бий-Абакай ширееде отургылады. Олорды айландыра арткан көзөрлөр лө ал-камык ан-куштар чогулып кысталыжат. Ширее алдында, эки жуучылдын ортозында, кыңыладып салган Валет турды. Ак Кролик бир колында—күүлик труба, экинчизинде узада тулкулап салган пергамент⁵⁵ тудунып, Бийдин жанында ийиктелет. Ортозында—стол, анда крендельдерлү жаан тепши турды. Оны көрөлө, Алисанын чилекейи арай болзо шуурай бербеди. «Жаргы капшай өдөлө, күндүлөш башталган болзо» деп, Алиса сананат. Же онын ижемјизи калас болорын ондоп, ойди өткүрерге, ол ары-бери аяктайт.

Мынан озо Алиса качан да жаргыда болбогон, је ол керегинде бичиктерден кычырган. Онын учун жаргынын өдүжин аайлап турганына ол ичинде сүүнет. «Туку жаргычы! Париктү ле болзо—жаргычы» деп, ол бойына айтты.

Чындап, Бий бойы жаргычы болтыр. Ол короназын париктин үстине кийип алганына эштешпей турды. (Канайда кийгенин билерге турган болзогор, фронтисписти⁵⁶ көрүтөр). Оны тууразынан да көрөргө эңок болгон.

«Бу жерлер присяжныйлардын. А бу он эки тынду шак ла омор» деп, Алиса сананды. «Присяжныйлар» деп сөсти ол эки-үч катап бойында айтты. Бу күч сөсти билер болгонына Алиса сүреен оморкогон; онын кубарлаштарынын ортозында бу сөстин учурын аайлаар кысчактар ас деп, ол сананды. (Мында ол бир де жастырбаган.) Анайда ок оморды «присяжный заседательдер» деп айтса, база жастыра болбос.

Ол анайда адалган он эки тынду грифель досколордо та нени де түрген бичигилейт. «Омор нени бичигилейт? Жаргы башталбаган ине...» деп, Алиса Арсланкушка шымыранды.

«Омор бойларынын аттарын бичигилейт. Жаргынын учына жетире ундып салбаска» деп, Арсланкуш шымыранды.

«Бот жүүлгектер!» деп, Алиса чутулданала, унчукпай барды, не дезе, бу ла өйдө Ак Кролик кыйгырды: «Жаргы өдүп жаткан жерде табыштанбагар!» А Бий шил көзүн кийеле, ары-бери аңыктанды: байла, кем табыштанган деп билерге. Алиса унчукпай барды.

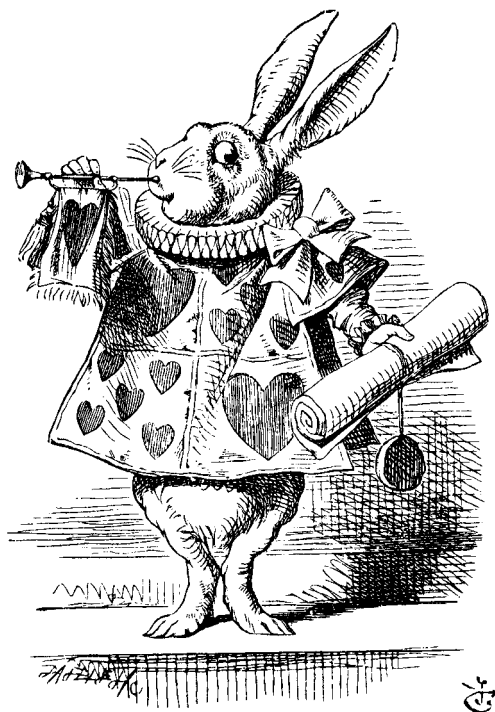
Онын турган жеринен айландыра не болуп турганы жап-жарт көрүнөт. Присяжныйлар ол ло тарый «Бот жүүлгектер!» деп, онын айтканын бичигиледи. Омордын бирүзи «жүүлгектер» деп сөсти бичип болбой, коштойында отурганынан болуп сураганын да көрүп ийди. «Жаргынын учына жетире омордын бичигендерин бодоштыра билерим!» деп, Алиса сананат.

Бир присяжныйдын грифели үзеери ле кыярайт. Оны утарга, Алисанын чыдалы жетпеди: ол барала, онын кийнине туруп алды; онон кенеркеди турула, грифельди ушта сокты. Алиса сүреен кашуун болгон учун, көөркий присяжный (ол келескен Билль болгон) нени де аайлабай

калды. Ол грифелин тапшай салала, сабарыла бичиир деп шүүди. Ананг кандый да туза болбоды, ненинг учун дезе, сабар доскодо кандый да ис арттырбайт.

«Жарчы, бурулашты кычыр!» деп, Бий жакыды.

Ак Кролик трубаны үч катап *коолодо* үреле, тулкулап салган пергаментти жайа тартып кычырды:—

*«Каан, жараш жайдын кўнине
Кајыл Абакај крендельдер быжырды.
Кајыл Валет учы-тўбинде
Јети крендельди уурдап апарды.»*

«Кажыгар ла чыгаратан јопти јазап санангар!» деп, Бий присяжныйларга айтты.

«Јок, јок, эмеш эрте. Өөжилерди буспаска албаданар керек» деп, Кролик онын куучынын үсти.

«Баштапкы керечини алдырыгар!» деп, Бий жакарды. Ак Кролик трубаны үч катап коолодоло кыйгырды: «Баштапкы керечи!»

Баштапкы керечи Шляпник болды. Ол бир колында бутерброд тудунган, экинчизинде чайлу аяк тудунып, ширееге жууктап келди. «Мен бери аяакту келген учун, жаманымды таштагар, Улу Бий!» деп, ол баштады. «Өлчи келерде, мен чай ичип отурган болгом. Ичерге жеткелегимде...»

«Ичип те ийер эдин. Сен качан ичип баштаган?» деп, Бий сурады.

Уйкучыны колтыктайла, онын кийнинен келип јаткан Тулаанай Койон јаар Шляпник көрөлө айтты: «Тулаан айдын он төртинчи күнинен ары *ошкоч*.»

«Он бежинчи күнинен ары» деп, Тулаанай Койон түзетти.

«Он алтынчызынан ары» деп, Уйкучы кими ректенди.

«Бичигер!» деп, Бий присяжрыйларга јакыырда, олор досколорына бу үч күнди түрген бичийле, онон кожыштырыш ийгиледи. Болгонын шиллингтерге⁵⁷ ле пенстерге⁵⁸ көчүргиледи.

«Шляпанды ушты» деп, Бий Шляпникке айтты.

«Ол менин эмес» деп, Шляпник каруу берди.

«*Уурдаган!*» деп, Бий кыйгырала, присяжрыйлар јаар бурылды. Олор тургуза ла бу учуралды бичип салгылады.

«Менин бойымда шляпалар јок, олорды јук садып јадым. Мен—Шляпалар Көктөйтөн Ус» деп, Шляпник јартады.

Бий-Абакай тургуза ла шил көзин кийеле, Шляпниктин көзине чике көрди. Онызы куп-куу бололо, буттарыла тепсене берди.

«Тыркурабай, көргөнинди айт, онон өскө мында ла божодып салзын деп јакаарым» деп, Бий оны коркытты.

Кекениш Шляпникти сергитпеди: ол Бий-Абакай жаар чочыдулу көрүп, тепсенип, манзаарганына бутербродтын ордына аяактын эрдин сындыра тиштеди.

Бу өйдө оныла та не де болуп турганын Алиса сести. Көрөр болзо, ол ойто ло өзүп турган эмтир! Ол жаргынын кыбынан чыгарга сананды, же оного токтоп, жер ого жеткенче, отурар деп шүүди.

«Сен ийдинбеген болзон» деп, коштойында отурган Уйкучы айтты. «Мен жүк арайдан тынадым.»

«Канайтсам да, келишпейт. Мен өзүп жадым» деп, Алиса бурулу айтты.

«Мында өзөр учурын жок» деп, Уйкучы темдектеди.

«Слер де өзүп жадаар» деп, Алиса кезем айтты.

«Же мен, кезиктери чилеп, түргөн өспөйдим» деп, Уйкучы жөпсинбеди. «Сени көрөргө дө каткымчылу!» Ол тура жүгүреле, өөркөгөнин көргүзөргө, туура басты.

Бий-Абакай ол ло бойынча Шляпникти көстөгөнчө болды. Уйкучы отураарга жеткелекте, Бий-Абакай кабактарын жууруп жакарды: «Калганчы концертте кем кожондогон, олордын өбөкөлөрүн бичигер!» Шляпник мыны угала, эки өдүти уштулып чачылганча тыркырады.

«Көргөнинди айт. Айтпазан, мында ла божодып салзын деп жакарарым. Сенин тыркыражын меге не де эмес!» деп, Бий калжуурды.

«Мен жабыс, жокту кижн. Чайды жетире ичкелегимде... оного бери жүк ле бир недеде өткөн... саржулу калажым жокко жуук... а мен тенгериде жүкүни сананадым, онын тумчуты күрчек ошкош...» деп, Шляпник тыркырап айтты.

«*Не* керегинде?» Бий сурады.

«Күрчек... тенгериде...»

«Чек күр—ол бир, тенгериде—башка! Сен мени жүүлгек деп пе? Анан ары айт!» деп, Бий кизиреди.

«Мен жабыс, жокту кижн» деп, Шляпник база ла айтты. «Онын ла кийнинде көстөрүм алдынча ончо неме

жыпылдажыш... оноң кенетийин Тулаанай Койон айткан...

»

«Нени де мен айтпагам» деп, Тулаанай Койон үзе сокты.

«Айткан!» деп, Шляпник албаданат.

«Үзе төгүн» деп, Тулаанай Койон мойношты.

«Төгүн болзо, төгүн. Протоколго бичибегер!» деп, Бий айтты.

«Айса Уйкучы айткан» дейле, Шляпник Уйкучы жаар чочыдулу көрди. Уйкучы мойношподы, ол терен уйкуда болгон.

«Оноң мен база калаш кезип алала, оны саржулап алгам...»

«Je Уйкучы нени айткан?» деп, присяжныйлардын кемизи де сурады.

«Санаама кирбейт» деп, Шляпник айтты.

«Әске аларга албадан. Оноң өскө божодып салзын деп жакаарым» деп, Бий ойто ло кезетти.

Көөркий Шляпник бутербродын ла

айагын ычынала, тизе бажына отура

берди. «Мен жокту киж, улу Бий...»

деп, Шляпник айдынып баштады.

«Чын да, сен жараш сөстөрлө

кемди де кайкатпадың. Өрмөк-

куучынын *жокту болтыр*»

деп, Бий айтты.

Ол ло тарый колчабыжу

угулды. Көргөжин, ол

талайдын бир чочкочогы

болтыр. Көөркий ол ло тарый

туй базылган. (Бу уур сөсти

мен сеге жартап берейин.

Болушчылар жаан таарга

чочкочокты бажыла сан

төмөн эттире сугала, таардын оозын буулап, үстине отуруп алган.)

«Мыны көргөниме сүреен сүүнип жадым. Газеттерде бичигилеер: „Удурлажуга умзаныш туй базылган...“ Өмди мен билерим, ол не дегени!» деп, Алиса сананды.

«Ончозын айдып салган болзон, мойнын кескелегимде, санаам кубулгалакта, жүтүр мынанг ары» деп, Бий кизиреди.

«Мен жүтүрип болбозым, мен тизе бажында ине» деп, Шляпник айтты.

«Айдарда, *жылатан турун*» деп, Бий каруу берди.

Мыны угала, экинчи чочкочок колын чабынды. Көөркий база ла туй бастырды.

«Je бот, чочкочоктор колдонг чыккан. Мынанг ары керектер жаранар болбой» деп, Алиса сананды.

«Мен барала, чайымды жетире ичетем» деп Шляпник айдала, кожончылардын өбөкөлөрүн кычырып отурган Бий-Абакай жаар кортык көстөриле көрди.

«Сен жайым» деп Бий айдарда, Шляпник өдүктөрүн де кийбей, жаргынын кыбынанг чыгара жүтүрди.

«...тышкартына бажын кезип салыгар» деп, Бий-Абакай колтыкчызы жаар көрүп айтты. Je Шляпниктинг ырызы тартып, ырада жүтүрө берген.

«Керечини бери кычырыгар» деп, Бий жакарды.

Ол жаргынын кыбына киргелекте, эжикте отургандар— ончозы жаба чичкире берген. Олорды көрүп, керечи кем болорын Алиса сезип ийди. Көргөжин, керечи Герцогинянын казанчызы болды. Ол мырчту аяак тудунганча келди.

«Көргөнінгни капшай айт!» деп, Бий айтты.

«Айтпазым» деп, казанчы кедерледи.

Бий чөкөгөндү Ак Кролик жаар көрди. «Айтпаска турган болзо, слерге, Улу Бий, карчий-терчий⁵⁹ шылу өткүрер керек» деп, Кролик шымыранды.

«Je карчий-терчий болзо, карчий-терчий болгой» дейле, Бий үшкүрди. Ол колдорун төжине карчий салала, кабактарын жуурып, кылчайып көрөрдө, Алиса коркый берди. Эмеш унчукпай турала, Бий сурады: «Крендельдерди нененг эдип жат?»

«Көп лө сабазында мырчтан» деп, казанчы каруу жандырды.

«Кисельден» деп, уйкузыраган үн кийин жанынан утулды.

«Ол Уйкучыны туткар! Бажын кезе чабыгар! Житкелегер! Балбара базыгар! Чымчыгар! Сагалдарын кезигер!» деп, Бий-Абакай алгырды.

Ончолоры Уйкучыны кап аларга, үкүс өттилер. Аайы-бажы жок шакпыражала, ойто токынап, жерлерине отуруп көргөжин, казанчынын жыды да жок.

«Сүрекей жакшы! Экинчи керечини кычырыгар!» деп, Бий женил тынып айтты. Онон Бий-Абакай жаар бурылала араай

кошты: «Әмди, әркежим, сен карчый-терчий шылайтан

турун. Менин бажым оорып јат.»

Ак Кролик чаазындарын шылырада берди. «Әмди олар

кемди кычыргай не. Олардо керелеер⁶⁰ кандый да темдек

јок» деп, Алиса сананды. Качан Ак Кролик өткүн чичке

ўниле «Алиса!» деп кыйгырарда, Алисанын алаң

кайкаганын слер билген болзогор!

Х I I Б А Ж А Л Ы К

А л и с а Ј а р г ы д а

А й д ы н а т

«*М*ында!» деп, Алиса манжаарып кыйгырды. Ол бу жангы-жангы ла өзө бергенин де ундыш, отурган јериненг түрген тура жүгүреле, јикпезининг эдегиле присяжныйлар отурган узун отургышты табарды. Отургыш антарыларда, присяжныйлар публиканын чике үстине тоолонужа берген. Олор айландыра, алтын балыктар чылап, арга-чак јок јаткылады. Алиса олорды көрөлө, бир канча күн кайра билбес аразынан аквариум антарганын эске алды. Онын балыктары база мынайда ла јерде јаткан.

«*Јаманымды тааштагар!*» деп, Алиса ачуурканып айдала, түрген-түкей присяжныйларды јууп баштады; аквариумла болгон учурал онын бажынанг чек чыкпайт. Присяжныйларды түрген јуубаза, ононг ойто јерлерине отургыспаза, олор өлө берер деп, Алисага билдирген.

«Присяжныйлар ончозы јерлерине бурылза, јаргы ижин ононг ары улалтар. Мен такып айдадым: *бажынанг ала*

учына јетире!» Бий сөстөрдү бөлип, Алисананг көзин албай, кату айтты.

Алиса присяжныйлар јаар көрөлө, Билль Келескенди (бачымдайла) буттарыла өрө отургызып салганын ајарды; ол көөркий антарылып болбой, куйрутыла кунукчылду јаныйт. Алиса оны түрген тудала, јазаптыра отургызып салды. «Вого ајаруны не эдер. Вaжыла төмөн дө, өрө дө болгоны јаргыда *кандый да* туза экелбес» деп, ол бойында сананды.

Присяжныйлар билингилеп келеле, јер-башка чачылган грифельдерин ле досколорын колдоруна алып, бу болгон учурал керегинде бичигилей берген. Јангыс ла Билль

кыймык јогынанг отурала, оозын јаанада ачып, тенгерини ајыктайт. Ол, байла, эмдиге јетире алаатыганча.

«Бу керек јанынанг сен нени билеринг?» деп, Бий Алисананг сурады.

«Нени де эмес» деп, Алиса каруу берди.

«Чек нени де эмес пе?» деп, Бий албаданат.

«Әйе, нени де эмес» деп, Алиса чокымдады.

«Бу байлу керек» деп, Бий присяжныйлар јаар бурылып жарлады. Олор ол ло тарый бичий бергиледи. «Улу Бий анда бай *јок* деп айдарга сананган» деп, Ак Кролик тоомјылу айдала, Бий јаар соок көрүп, чырай-бүдүжин үрөп, коркышту этире чырчыйтат.

«Әйе, мен шак ла анайда айдарга санангам. Бай *јок*! Бай јок эмей база!» деп, Бий айтты. Онон кажызы јакшы угулар деп турган чылап, «Байлу—бай јок—бай јок—байлу» деп, кимиректене берди.

Кезик присяжныйлар «байлу» деп бичигиледи, кезиги— «бай јок» деп. Алиса сүреен јуук турган учун, ончозын јап-јарт көргөн. Сананып турала, бойына айтты: «Онын башказы јок.»

Шак бу ла өйдө Бий та нени де түрген бичип турала, «Арай!» деп кыйгырды. Онон бичиги јаар көрөлө кычырды: «„Төртөн экинчи ээжи. *Кемнинг сыны бир мильденг узун, ол тургуза ла мынанг чыгып барзын*“.»

Ончолоры Алисаны ајыктай бердилер.

«Мен мильденг *кыска*» деп, Алиса ачынды.

«Јок, узун» деп, Бий јөпсинбеди.

«Сенинг сынынг эки мильденг ас эмес» деп, Бий-Абакай јөмөди.

«Мен кайдөөн дө барбазым» деп, Алиса мойношты. «Бу чын ээжи эмес. Слер оны јангы ла сананып тапканаар.»

«Бичикте бу эң эски ээжи» деп, Бий ойто ло јөпсинбеди.

«Эски болгон болзо, ол баштапкы јерде турар эди!» деп, Алиса айтты.

Бий куп-куу бололо, бичикти түргөн жабыш ийди. «Јөпти чыгарала, учурын жазап санангар» деп, ол присяжныйларга тыркырууш үниле араай айтты.

Ак Кролик отурган јеринен түргөн тура јүтүрди. «Улу Бий, слер јаратсаар, керелеер темдектер барын айдарга турум. Јангы ла бир документ табылган» деп, ол айтты.

«Анда не бар?» деп, Бий-Абакай сурады.

«Мен оны эм тура кычырбагам, је сананзам, ол бурулаткан көөркийдин... кемге де... самаразы» деп, Ак Кролик каруу јандырды.

«Кемге де эмей база. Кемге де эмес самараны ол бичибес. Андый неме болбой јат» деп, Бий айтты.

«Оны кемге бичиген эмтир?» деп, присяжныйлардын бирүзи сурады.

«Кемге де эмес. *Јүс јанында* не де бичилбеген. Бу самара да эмес, үлгер турбай» деп, Ак Кролик самараны чыгарып айтты.

«Онын бичижинин ангылузына ајару салар керек» деп, экинчи присяжный темдектеди.

«Эн ле серемјилүзи ол» деп, Ак Кролик кошты. (Присяжныйлар алаатый бергиледи.)

«Айдарда, кемнин де бичижине өткөнгөн» деп, Бий айтты. (Присяжныйлардын чырайлары јарый берген.)

«Улу Бий, слердин јаратканаарла айдадым: мен ол самараны бичибегем. Олор онын чынын керелеп болбос. Анда кем де кол салбаган» деп, Валет айтты.

«Онызы коомой. Айдарда, сен кандый да каралу керек *сананын алган*. Ак санаалу болгон болзон, колынды салар эдин» деп, Бий айтты.

Айландыра колчабыжу утулды, ненин учун дезе, күн туркунына Бий баштапкы катап керсү шүүлте айткан.

«Бурузы *кереленген!* Кезигер онын бажын» деп, Бий-Абакай айтты.

«Бодоп айтпагар! Слер билбезеер үлгер не керегинде» деп, Алиса јөпсинбеди.

«Кычыр» деп, Бий Кроликке јакарды.

Кролик шил көзін кийеле сурады: «Ненен баштайын, Улу Бий?»

«Бажынан баштайла, учына јетире кычыр. Учына јетсен ле, токтот!» деп, Бий улуркап айтты.

Ын-шын боло берди. Бот, Ак Кроликтин кычырганы бу.

*«Билерим, оныла куучындашкан,
Мынызын да куучынга алдырган.
„Сүреен эрке” деп, ол айткан,
„Је эжиништег кыйышкан.“*

*Анда јүрген онызы, мынызы,
Ак-јарыкта оны билер ончозы.
Бу керекти ичкери јылдырза,
Каруулу болор озор ончозы.*

*Ўчүзи—олорго, биске—бежүзи,
Је беречи болдоор алтыны.
Ончозы слерге кайра бурылды.
Болгон эди ончозы менийи.*

*Оныла кожо турушпаган
Кату-казыр керекке.
Је качан да ол айткан:
Ончозы тийди күйүниме.*

*Чындабынан ол изүй,
Мениле калас бериште.
Кемнин де сөзін кезе сокпо,
Сананбай ого кириште.*

*Ол керегинде билбей жүрзин,
Айдып салдым болгобой.
Арткандары турушпаган,
Жажыдыс бистим болгой.»*

«Бу сүреен жаан учурлу керелеш» деп, Бий алакандарын жыжыштырып айтты. «Бого көрө, бүтүн болгон керектер тен сооттош. А эмди присяжрыйлар санангылазын чыгаратан...»

Алиса Бийге учына жетире айдарга бербеди. «Олордын бир-бирүзи меге үлгерди жартап берзе, мен ого алты пенс берерим. Үлгерде кандый да учур жок деп, мен аланзыбай жадым!» деп, Алиса айтты. (Бу ла ойдө ол база ла өзө берген. Эмди ого не де тыгынып болбос.)

Присяжрыйлар үлгерди жартаарга ченешпей де, жүк бичигиледи: «Үлгерде кандый да учур жок деп, *ол* аланзыбай жат!»

«Үлгерде кандый да учур жок болгоны сүреен жакшы» деп, Бий темдектеди. «Айдарда, оны жартабас. Андый да болзо...» деп айдала, үлгерди тизезине салды. Онон көзүн сыкыйтып аяктайла, унчукты: «Сананзам, „*Je эжиништен кыйышкан*“ дегенинде кандый да учур бар.» Онон Валет жаар бурылала сурады: «Сен эжинип болбозун ине?»

Валет кунукчылду бажын жайкап айтты: «Кайдан база!» (Мынызы чып-чын, не дезе, ол чаазын болгон.)

«Бот» деп Бий айдала, ойто ло үлгердин үстине энчейди. «„*Ак-жарыкта оны билер ончозы*“—бу, аланзу жогынан, присяжрыйлар керегинде—„*Бу керекти ичкери жылдырза*“—бу, байла, Бий-Абакай керегинде—„*Каруулу болор олор ончозы*“—Аланзыш жогынан болор эди!—„*Үчүзи—олорго, биске—бежүзи*“—бот, крендельдерле ол нени эткен!»

«„*Ончозы слерге кайра бурылды*“ деп, анда айдылган ине» деп, Алиса темдектеди.

«Кайра бурылган эмей база!» деп, Бий улуркап кыйгырала, крендельдерлү тепши јаар колын уулады. «*Мынызы јарт!* „*Чындабынан ол изү*“»—деп кими ректенеле, Бий-Абакай јаар көрүп сурады: «Сен, эркежим, изү бе?»

«Бу канайып турун? Мен изү тарыйын нени де этпегем. Мен бойымды тудуп билерим» дейле, Бий-Абакай Билльди чернильницала шыбалады. (Көөркий сабарыла доскодо бичиирин токтодып салган ой болгон, ненин учун дезе, анда не де көрүнбей турган. Эмди жүзинен тамчылаган чернилага сабарын тийдирип, түргендеп бичип баштады.)

«*Кемнин де сөзин кезе сокпо*» деп Бий кычырала, ойто ло Бий-Абакай јаар көрүп сурады: «Сен *кезе согодын ба*, эркежим?»

«Качан да андый кылык менде болбогон» деп, Бий-Абакай каруу јандырды. Онон кайра бурылала, Билль јаар сабарын уулап кыйгырды: «Онын бажын кезе согоор! Бажы ийиндеринен тоолоно берзин!»

«А-а, билдим, сен *сөсти эмес, башты* кезе согодын!» дейле, Бий күлүмзиренип ајыктанды. Кем де кынтыс эдип унчукпады.

«Бу кокыр!» деп, Бий ачынып кыйгырарда, ончолоры каткырыжа берген. «Ол бурулу ба, буру јок по—присяжныйлар аайына чыксын» деп, Бий јирмезинчи катап айтты.

«Јок! Јаргынын јөбин чыгаргылазын! Ол бурулу ба, буру јок по—аайына онон чыгарыс» деп, Бий-Абакай айтты.

«Кей сөс! Мындый немени канай сананып табар!» деп, Алиса тын айтты.

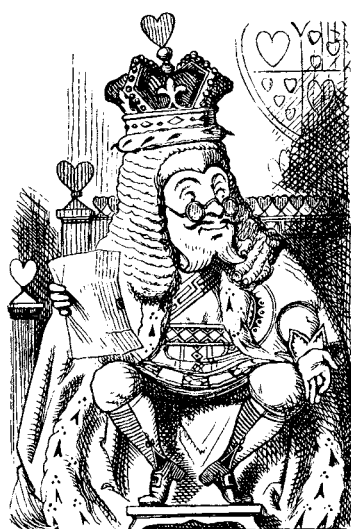
«Унчукпа!» деп, Бий-Абакай кызарып кыйгырды.

«Унчугарым!» деп, Алиса удурлашты.

«Онын бажын кезигер!» деп, бар-јок үниле Бий-Абакай кыйгырды. Кем де јеринен кыймыктабады.

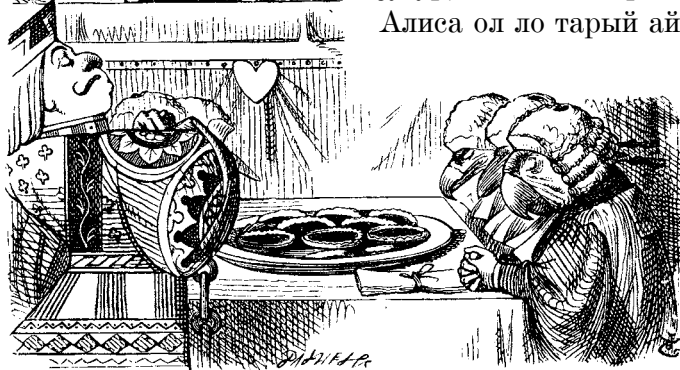
«Слерденг кем коркор? Слер жүк ле бир колодо көзөрлөр ине!» деп, Алиса айтты. (Өмди ол алкы бойынын сынына жетире өзө берген.)

Оны угала, ончо көзөрлөр кейге көдүрилип, Алисанын жүзи жаар учтылар. Ол та корколо, та ачынала кыйгырып, көзөрлөрдү кайра согорго, чакпылана берди. ...Билинип келгежин, бажын өжезинин тизелерине салала, жаратта жаткан болтыр. Өжези дезе, агаштан түшкен жалбрактарды онын жүзиненг жалмай согот.

«Алиса, әркем, ойгонзон! Сен база узак ла уйуктадын» деп, өжези айдат.

«Меге санг башка түш түжелди!» деп Алиса айдала, санаазында арткан кайкамчылу учуралдарды өжезине куучындап берди. (Олор керегинде сен жангы ла кычырган.) Ол куучынын түгезерде, өжези оны окшоп айтты: «Чын да, түш санг башка болтыр! Өмди түрген жүтүр, чайлашка оройтыдын.» Алиса ол ло тарый айлы жаар

жүтүрди. Бу кайкамчылу түжи керегинде ол жүтүрик бажында сананат.

Өжези ол ло бойынча жаратта отурды. Өөгине тайанала, ол бадып жаткан Күнди көрүп, кичинек Алиса ла онын кайкамчылу учуралдары керегинде сананып отурала, үргүлей берди. Ол мындый түш көрди.

Алиса кичинек колдорула онын тизелерин кучакпай тудуп, жаан жытыркай көстөриле алдынан өрө ајыктайт. Мандайына түшкен чачын Алиса кайра чачарга, бажын силкигенин көрөт, онын үнин угат. Ол тындаланза:

айландыра ончозы тирилип, Алисага түжелген санг башка тындулар оны курчайт.

Будынын алдында узун өлөң шылырады—ол Ак Кролик көндүрө мантаганы; жуугындагы буукта⁶¹ сууны чайбалтып, Уйкучы эжинип өтти; аяак-казаннын кынгыражы угулды—бу Тулаанай Койон үзүти жогынан нажыларын чайладат; «Онын бажын кезигер!» деп, Бий-Абакай өткүн кыйгырат. Герцогинянын койнында жаткан кичинекей мумпук ойто ло чичкирет, айландыра аяктар чачылып шуулажат; ойто ло кейде Арсланкуштын кыйгызы, доскодо грифельдердин чыкыражы, жаба бастырган талай чочкочоктын чынчырыжы ла ыраакта көөркий Бозубаштын сыгыды угулды.

Ол бойын Кайкалдын Жеринде деп сананып, көстөрүн жумала отурды. Ол билер, көстөрүн ачып ла ийзе, айландыра ол ло азийгы теп-тегин телекей; жүк ле салкын өлөңди шылырадар, буукла жайкуны⁶² сүрүп, кулузынды жайкаар; аяак-казаннын кынгырты койдун мойнындагы күзүнчинин шынгыртына көчө берер, Бий-Абакайдын өткүн үни—күдүнчинин кыйгызына, жаш баланын ыйы ла Арсланкуштын кыйгызы—малдын мааражына, а Бозубаш-Жербаканын онтузы ыраакта уйлардын мөөрөжине кожула берер.

Учында ого кичинекей сыйынын жаанап калганы эбелди. Ол эр кемине жеделе, ол ло бала тужындагы сүүшле толгон жүрегин чеберлеп, балдарды бойына эбиреде жууп жүрөр. Онын айткан кайкамчылу чөрчөктөринен *балдардын* көстөри суркуражар. Айса болзо, оларды Кайкалдын Жериле таныштырып, олардын чүми жок ачу-короныла, чүми жок сүүнчизиле үлежип, бойынын бала тужын ла ырысту жайгы күндерин эске алар.

Ј а р т а м а л д у С ö з л и к

- 1 витраж (*фр.* сөс—көзнөктин шили)—көзнөктөрдө лө эжиктерде
өндү шилдер; шилден өткен журуктар
- 2 кутук—*орустан* колодец
- 3 миля—талайлык кемјү
- 4 реверанс—*фр.* сөс, үй улус тоомјызын көргүскенде, бажын
энчейтип, буттарына отура түшкени
- 5 шил-жулалар—*орустан* светильник, лампа
- 6 дюйм—кемјү, *көнү көчүришсе*, бир эргек
- 7 жаманкуш—*орустан* индейка
- 8 жымжак кампет—*орустан* помадка
- 9 каарган ак калаш—*орустан* гренка
- 10 шил кап—коробка
- 11 коринка—қургадып салган кичинек кара үзүм, *орустан*—виноград
- 12 шаараш—*орустан* решётка
- 13 фут—*англ.* сөс, не-неменин узунын кемјиир кемјү. 1 футта—12
дюйм—ол 0,3048 метр
- 14 лайка—кой ло эчкинин терезинен өткен жымжак, чөйилчен тере
- 15 герцогиня, герцог—Күнбадыш Европада эн бийик дворян
титулдардын бирүзи
- 16 пансиондор—конор туралар
- 17 Вильгельм Жуулаачы (Завоеватель)—Нормандиянын герцогы. 1066
ј. Англияны жуулайла, англичан корольдордын норман династиязын
төзөгөн
- 18 терьер—анчы, болушчы, жүк айыл-јуртта жүрер јараш ийттердин ук-
төзи

- 19 Рим Папа (Папа)—католик серкпенинҗ ле Ватикан орооннынҗааны
- 20 Англосакстар—*англы, саксы* деп герман уктар
- 21, 23 Эдвин граф ла Моркар граф—Англиянынҗ жарлу улузы
- 22 Мерсея—6-чы чактынҗ учында англо-саксондор Британияныҗуулап
төзөгөн каандык—*орустан* королевство
- 24 Нортумбрия—Британияда англо-саксондордынҗ энҗ тўндўк
каандыгы
- 25 Кентербери—Великобританияда кала
- 26 нормандтар—(«тўндўк улус») варягтар ла викингтер—јебрен
скандинавтар
- 27 мисс—англичан тилдў ороондордо јаанай берген кыска баштану
- 28 сайгак өлөн—*орустан* чертополох
- 29 от-чакайак—*орустан* лютик деп чечек
- 30 обызын—*орустан* фокус
- 31 куколка—курт-конгыстынҗ бала тўжы
- 32 «Вильям ада» («Папа Вильям»)—Роберт Саути (1774–1843) деп
англичан поэттинҗ ўлгерине пародия
- 33 ливрея—лакейлердинҗ, швейцарлардынҗ, кучерлердинҗ анчылу
кийими
- 34 бий-абакай (көзөрдө)—*орустан* дама; бий (көзөрдө)—*орустан*
король
- 35 крокет—спорт ойын
- 36 чешир мый—Кэрроллдынҗ ойинде ‘чешир мый чылап, кўлўмзиренет’
(*улыбається, как чеширский кот*) деп, јаантайын айдыжатан. Бу
чечен сөстинҗ табылганыҗарт эмес
- 37 сускуш—*орустан* совок
- 38 талайдынҗ жылдызы—*орустан* морская звезда
- 39 шляпник—шляпалар көктөп турган ус
- 40 теерер—*орустан* парить
- 41 конторка—1) турала эмезе отурала бичинер бийик стол; 2) цехтинҗ
башкараачызынынҗ эмезе устынҗ иштенер кичинек кыбы
- 42 кўкўрт чечек—*орустан* тюльпан
- 43 эштилер—көзөрдинҗ көзи
- 44 ширеенинҗ жууктары—*орустан* придворные
- 45 кирпи—*орустан* ёж
- 46 ўкўстеер—карамтыгар, отура ўйуктаар
- 47 соксондоор—кекенер, соғужарга чырмайар
- 48 алмак—јакшы, јозокту, көрўмјилў; алмак сөс—бийанду сөс
- 49 ўредў сөс—сургаду, *орустан* мораль

- 50 Арсланкуш—Кэрроллдын чөрчөгинде Грифон. Ол көп-көп калыктардын соојындарына кирген тынду. Онын оборын көргөндө, ол жарымдай куш, жарымдай анг. Чикезинче, бу куулгазын тынду мўркўт башту, јаан канаттарлу, учазы—казыр арслан.
- 51 корты—1) *орустан* налим деп балык; 2) мойнына илип алар анчынын јепсели (мўўете—тары, тере баштыкта—быдраа; быдраа—*орустан* дробь)
- 52 чодрак—*орустан* сибирьский голец деп балык
- 53 азыбаш—*орустан* карп деп балык
- 54 сыла—*орустан* судак деп балык
- 55 пергамент—1) јебренде, чаазын јок тушта, бозунын терезинен жазаган бичиир јазал; 2) ўс те, суу да өткўрбес чаазын
- 56 фронтиспис (*фр.* сөс, «көрөр» дегени)—бичиктеги јуруктар; бичиктин титулынын сол јанында автордын сўри эмезе бичик керегинде сөс
- 57 шиллинг—1) англичан оок акча, оныла 1971 ј. јетире тузаланган; 2) анайда ок Австриянын ла кезик африкан ороондордын (Кения, Танзания ла ө.) акказы
- 58 пенс—1) 1971 ј. јетире Великобританиянын тузаланган оок акказы; 2) Ирландияда оок акча; 3) озогы өйдө англо-саксондордын мөңүн акказы (18 ч. учунан ары—куулы, 1860 ј. ары—кўлер)
- 59 карчий-терчий—*орустан* перекрёстный
- 60 керелеер темдек—*орустан* улика
- 61 буук—буунты суу
- 62 јайку (суунын ўстинде)—*орустан* рябь

Alice's Adventures in Wonderland,

Alice printed in Dyslexic-Friendly fonts, 2015

Λ_ι_Ϟ_Ξ'_ς ΛϞ /Ξ||| JϞΞς ||| Λ Ϟ\ς_Ξ_Λι_Ϟ \ /Ϟ||ϞΞϞ_Λ||Ϟ, *Alice*
printed in a font that simulates Dyslexia, 2015

𐀀𐀁𐀂𐀃𐀄𐀅𐀆𐀇𐀈𐀉𐀊𐀋𐀌𐀍𐀎𐀏𐀐𐀑𐀒𐀓𐀔𐀕𐀖𐀗𐀘𐀙𐀚𐀛𐀜𐀝𐀞𐀟𐀠𐀡𐀢𐀣𐀤𐀥𐀦𐀧𐀨𐀩𐀪𐀫𐀬𐀭𐀮𐀯𐀰𐀱𐀲𐀳𐀴𐀵𐀶𐀷𐀸𐀹𐀺𐀻𐀼𐀽𐀾𐀿𐁀𐁁𐁂𐁃𐁄𐁅𐁆𐁇𐁈𐁉𐁊𐁋𐁌𐁍𐁎𐁏𐁐𐁑𐁒𐁓𐁔𐁕𐁖𐁗𐁘𐁙𐁚𐁛𐁜𐁝𐁞𐁟𐁠𐁡𐁢𐁣𐁤𐁥𐁦𐁧𐁨𐁩𐁪𐁫𐁬𐁭𐁮𐁯𐁰𐁱𐁲𐁳𐁴𐁵𐁶𐁷𐁸𐁹𐁺𐁻𐁼𐁽𐁾𐁿𐂀𐂁𐂂𐂃𐂄𐂅𐂆𐂇𐂈𐂉𐂊𐂋𐂌𐂍𐂎𐂏𐂐𐂑𐂒𐂓𐂔𐂕𐂖𐂗𐂘𐂙𐂚𐂛𐂜𐂝𐂞𐂟𐂠𐂡𐂢𐂣𐂤𐂥𐂦𐂧𐂨𐂩𐂪𐂫𐂬𐂭𐂮𐂯𐂰𐂱𐂲𐂳𐂴𐂵𐂶𐂷𐂸𐂹𐂺𐂻𐂼𐂽𐂾𐂿𐃀𐃁𐃂𐃃𐃄𐃅𐃆𐃇𐃈𐃉𐃊𐃋𐃌𐃍𐃎𐃏𐃐𐃑𐃒𐃓𐃔𐃕𐃖𐃗𐃘𐃙𐃚𐃛𐃜𐃝𐃞𐃟𐃠𐃡𐃢𐃣𐃤𐃥𐃦𐃧𐃨𐃩𐃪𐃫𐃬𐃭𐃮𐃯𐃰𐃱𐃲𐃳𐃴𐃵𐃶𐃷𐃸𐃹𐃺𐃻𐃼𐃽𐃾𐃿𐄀𐄁𐄂𐄃𐄄𐄅𐄆𐄇𐄈𐄉𐄊𐄋𐄌𐄍𐄎𐄏𐄐𐄑𐄒𐄓𐄔𐄕𐄖𐄗𐄘𐄙𐄚𐄛𐄜𐄝𐄞𐄟𐄠𐄡𐄢𐄣𐄤𐄥𐄦𐄧𐄨𐄩𐄪𐄫𐄬𐄭𐄮𐄯𐄰𐄱𐄲𐄳𐄴𐄵𐄶𐄷𐄸𐄹𐄺𐄻𐄼𐄽𐄾𐄿𐅀𐅁𐅂𐅃𐅄𐅅𐅆𐅇𐅈𐅉𐅊𐅋𐅌𐅍𐅎𐅏𐅐𐅑𐅒𐅓𐅔𐅕𐅖𐅗𐅘𐅙𐅚𐅛𐅜𐅝𐅞𐅟𐅠𐅡𐅢𐅣𐅤𐅥𐅦𐅧𐅨𐅩𐅪𐅫𐅬𐅭𐅮𐅯𐅰𐅱𐅲𐅳𐅴𐅵𐅶𐅷𐅸𐅹𐅺𐅻𐅼𐅽𐅾𐅿𐆀𐆁𐆂𐆃𐆄𐆅𐆆𐆇𐆈𐆉𐆊𐆋𐆌𐆍𐆎𐆏𐆐𐆑𐆒𐆓𐆔𐆕𐆖𐆗𐆘𐆙𐆚𐆛𐆜𐆝𐆞𐆟𐆠𐆡𐆢𐆣𐆤𐆥𐆦𐆧𐆨𐆩𐆪𐆫𐆬𐆭𐆮𐆯𐆰𐆱𐆲𐆳𐆴𐆵𐆶𐆷𐆸𐆹𐆺𐆻𐆼𐆽𐆾𐆿𐇀𐇁𐇂𐇃𐇄𐇅𐇆𐇇𐇈𐇉𐇊𐇋𐇌𐇍𐇎𐇏𐇐𐇑𐇒𐇓𐇔𐇕𐇖𐇗𐇘𐇙𐇚𐇛𐇜𐇝𐇞𐇟𐇠𐇡𐇢𐇣𐇤𐇥𐇦𐇧𐇨𐇩𐇪𐇫𐇬𐇭𐇮𐇯𐇰𐇱𐇲𐇳𐇴𐇵𐇶𐇷𐇸𐇹𐇺𐇻𐇼𐇽𐇾𐇿𐈀𐈁𐈂𐈃𐈄𐈅𐈆𐈇𐈈𐈉𐈊𐈋𐈌𐈍𐈎𐈏𐈐𐈑𐈒𐈓𐈔𐈕𐈖𐈗𐈘𐈙𐈚𐈛𐈜𐈝𐈞𐈟𐈠𐈡𐈢𐈣𐈤𐈥𐈦𐈧𐈨𐈩𐈪𐈫𐈬𐈭𐈮𐈯𐈰𐈱𐈲𐈳𐈴𐈵𐈶𐈷𐈸𐈹𐈺𐈻𐈼𐈽𐈾𐈿𐉀𐉁𐉂𐉃𐉄𐉅𐉆𐉇𐉈𐉉𐉊𐉋𐉌𐉍𐉎𐉏𐉐𐉑𐉒𐉓𐉔𐉕𐉖𐉗𐉘𐉙𐉚𐉛𐉜𐉝𐉞𐉟𐉠𐉡𐉢𐉣𐉤𐉥𐉦𐉧𐉨𐉩𐉪𐉫𐉬𐉭𐉮𐉯𐉰𐉱𐉲𐉳𐉴𐉵𐉶𐉷𐉸𐉹𐉺𐉻𐉼𐉽𐉾𐉿𐊀𐊁𐊂𐊃𐊄𐊅𐊆𐊇𐊈𐊉𐊊𐊋𐊌𐊍𐊎𐊏𐊐𐊑𐊒𐊓𐊔𐊕𐊖𐊗𐊘𐊙𐊚𐊛𐊜𐊝𐊞𐊟𐊠𐊡𐊢𐊣𐊤𐊥𐊦𐊧𐊨𐊩𐊪𐊫𐊬𐊭𐊮𐊯𐊰𐊱𐊲𐊳𐊴𐊵𐊶𐊷𐊸𐊹𐊺𐊻𐊼𐊽𐊾𐊿𐋀𐋁𐋂𐋃𐋄𐋅𐋆𐋇𐋈𐋉𐋊𐋋𐋌𐋍𐋎𐋏𐋐𐋑𐋒𐋓𐋔𐋕𐋖𐋗𐋘𐋙𐋚𐋛𐋜𐋝𐋞𐋟𐋠𐋡𐋢𐋣𐋤𐋥𐋦𐋧𐋨𐋩𐋪𐋫𐋬𐋭𐋮𐋯𐋰𐋱𐋲𐋳𐋴𐋵𐋶𐋷𐋸𐋹𐋺𐋻𐋼𐋽𐋾𐋿𐌀𐌁𐌂𐌃𐌄𐌅𐌆𐌇𐌈𐌉𐌊𐌋𐌌𐌍𐌎𐌏𐌐𐌑𐌒𐌓𐌔𐌕𐌖𐌗𐌘𐌙𐌚𐌛𐌜𐌝𐌞𐌟𐌠𐌡𐌢𐌣𐌤𐌥𐌦𐌧𐌨𐌩𐌪𐌫𐌬𐌭𐌮𐌯𐌰𐌱𐌲𐌳𐌴𐌵𐌶𐌷𐌸𐌹𐌺𐌻𐌼𐌽𐌾𐌿𐍀𐍁𐍂𐍃𐍄𐍅𐍆𐍇𐍈𐍉𐍊𐍋𐍌𐍍𐍎𐍏𐍐𐍑𐍒𐍓𐍔𐍕𐍖𐍗𐍘𐍙𐍚𐍛𐍜𐍝𐍞𐍟𐍠𐍡𐍢𐍣𐍤𐍥𐍦𐍧𐍨𐍩𐍪𐍫𐍬𐍭𐍮𐍯𐍰𐍱𐍲𐍳𐍴𐍵𐍶𐍷𐍸𐍹𐍺𐍻𐍼𐍽𐍾𐍿𐎀𐎁𐎂𐎃𐎄𐎅𐎆𐎇𐎈𐎉𐎊𐎋𐎌𐎍𐎎𐎏𐎐𐎑𐎒𐎓𐎔𐎕𐎖𐎗𐎘𐎙𐎚𐎛𐎜𐎝𐎞𐎟𐎠𐎡𐎢𐎣𐎤𐎥𐎦𐎧𐎨𐎩𐎪𐎫𐎬𐎭𐎮𐎯𐎰𐎱𐎲𐎳𐎴𐎵𐎶𐎷𐎸𐎹𐎺𐎻𐎼𐎽𐎾𐎿𐏀𐏁𐏂𐏃𐏄𐏅𐏆𐏇𐏈𐏉𐏊𐏋𐏌𐏍𐏎𐏏𐏐𐏑𐏒𐏓𐏔𐏕𐏖𐏗𐏘𐏙𐏚𐏛𐏜𐏝𐏞𐏟𐏠𐏡𐏢𐏣𐏤𐏥𐏦𐏧𐏨𐏩𐏪𐏫𐏬𐏭𐏮𐏯𐏰𐏱𐏲𐏳𐏴𐏵𐏶𐏷𐏸𐏹𐏺𐏻𐏼𐏽𐏾𐏿𐐀𐐁𐐂𐐃𐐄𐐅𐐆𐐇𐐈𐐉𐐊𐐋𐐌𐐍𐐎𐐏𐐐𐐑𐐒𐐓𐐔𐐕𐐖𐐗𐐘𐐙𐐚𐐛𐐜𐐝𐐞𐐟𐐠𐐡𐐢𐐣𐐤𐐥𐐦𐐧𐐨𐐩𐐪𐐫𐐬𐐭𐐮𐐯𐐰𐐱𐐲𐐳𐐴𐐵𐐶𐐷𐐸𐐹𐐺𐐻𐐼𐐽𐐾𐐿𐑀𐑁𐑂𐑃𐑄𐑅𐑆𐑇𐑈𐑉𐑊𐑋𐑌𐑍𐑎𐑏𐑐𐑑𐑒𐑓𐑔𐑕𐑖𐑗𐑘𐑙𐑚𐑛𐑜𐑝𐑞𐑟𐑠𐑡𐑢𐑣𐑤𐑥𐑦𐑧𐑨𐑩𐑪𐑫𐑬𐑭𐑮𐑯𐑰𐑱𐑲𐑳𐑴𐑵𐑶𐑷𐑸𐑹𐑺𐑻𐑼𐑽𐑾𐑿𐒀𐒁𐒂𐒃𐒄𐒅𐒆𐒇𐒈𐒉𐒊𐒋𐒌𐒍𐒎𐒏𐒐𐒑𐒒𐒓𐒔𐒕𐒖𐒗𐒘𐒙𐒚𐒛𐒜𐒝𐒞𐒟𐒠𐒡𐒢𐒣𐒤𐒥𐒦𐒧𐒨𐒩𐒪𐒫𐒬𐒭𐒮𐒯𐒰𐒱𐒲𐒳𐒴𐒵𐒶𐒷𐒸𐒹𐒺𐒻𐒼𐒽𐒾𐒿𐓀𐓁𐓂𐓃𐓄𐓅𐓆𐓇𐓈𐓉𐓊𐓋𐓌𐓍𐓎𐓏𐓐𐓑𐓒𐓓𐓔𐓕𐓖𐓗𐓘𐓙𐓚𐓛𐓜𐓝𐓞𐓟𐓠𐓡𐓢𐓣𐓤𐓥𐓦𐓧𐓨𐓩𐓪𐓫𐓬𐓭𐓮𐓯𐓰𐓱𐓲𐓳𐓴𐓵𐓶𐓷𐓸𐓹𐓺𐓻𐓼𐓽𐓾𐓿𐔀𐔁𐔂𐔃𐔄𐔅𐔆𐔇𐔈𐔉𐔊𐔋𐔌𐔍𐔎𐔏𐔐𐔑𐔒𐔓𐔔𐔕𐔖𐔗𐔘𐔙𐔚𐔛𐔜𐔝𐔞𐔟𐔠𐔡𐔢𐔣𐔤𐔥𐔦𐔧𐔨𐔩𐔪𐔫𐔬𐔭𐔮𐔯𐔰𐔱𐔲𐔳𐔴𐔵𐔶𐔷𐔸𐔹𐔺𐔻𐔼𐔽𐔾𐔿𐕀𐕁𐕂𐕃𐕄𐕅𐕆𐕇𐕈𐕉𐕊𐕋𐕌𐕍𐕎𐕏𐕐𐕑𐕒𐕓𐕔𐕕𐕖𐕗𐕘𐕙𐕚𐕛𐕜𐕝𐕞𐕟𐕠𐕡𐕢𐕣𐕤𐕥𐕦𐕧𐕨𐕩𐕪𐕫𐕬𐕭𐕮𐕯𐕰𐕱𐕲𐕳𐕴𐕵𐕶𐕷𐕸𐕹𐕺𐕻𐕼𐕽𐕾𐕿𐖀𐖁𐖂𐖃𐖄𐖅𐖆𐖇𐖈𐖉𐖊𐖋𐖌𐖍𐖎𐖏𐖐𐖑𐖒𐖓𐖔𐖕𐖖𐖗𐖘𐖙𐖚𐖛𐖜𐖝𐖞𐖟𐖠𐖡𐖢𐖣𐖤𐖥𐖦𐖧𐖨𐖩𐖪𐖫𐖬𐖭𐖮𐖯𐖰𐖱𐖲𐖳𐖴𐖵𐖶𐖷𐖸𐖹𐖺𐖻𐖼𐖽𐖾𐖿𐗀𐗁𐗂𐗃𐗄𐗅𐗆𐗇𐗈𐗉𐗊𐗋𐗌𐗍𐗎𐗏𐗐𐗑𐗒𐗓𐗔𐗕𐗖𐗗𐗘𐗙𐗚𐗛𐗜𐗝𐗞𐗟𐗠𐗡𐗢𐗣𐗤𐗥𐗦𐗧𐗨𐗩𐗪𐗫𐗬𐗭𐗮𐗯𐗰𐗱𐗲𐗳𐗴𐗵𐗶𐗷𐗸𐗹𐗺𐗻𐗼𐗽𐗾𐗿𐘀𐘁𐘂𐘃𐘄𐘅𐘆𐘇𐘈𐘉𐘊𐘋𐘌𐘍𐘎𐘏𐘐𐘑𐘒𐘓𐘔𐘕𐘖𐘗𐘘𐘙𐘚𐘛𐘜𐘝𐘞𐘟𐘠𐘡𐘢𐘣𐘤𐘥𐘦𐘧𐘨𐘩𐘪𐘫𐘬𐘭𐘮𐘯𐘰𐘱𐘲𐘳𐘴𐘵𐘶𐘷𐘸𐘹𐘺𐘻𐘼𐘽𐘾𐘿𐙀𐙁𐙂𐙃𐙄𐙅𐙆𐙇𐙈𐙉𐙊𐙋𐙌𐙍𐙎𐙏𐙐𐙑𐙒𐙓𐙔𐙕𐙖𐙗𐙘𐙙𐙚𐙛𐙜𐙝𐙞𐙟𐙠𐙡𐙢𐙣𐙤𐙥𐙦𐙧𐙨𐙩𐙪𐙫𐙬𐙭𐙮𐙯𐙰𐙱𐙲𐙳𐙴𐙵𐙶𐙷𐙸𐙹𐙺𐙻𐙼𐙽𐙾𐙿𐚀𐚁𐚂𐚃𐚄𐚅𐚆𐚇𐚈𐚉𐚊𐚋𐚌𐚍𐚎𐚏𐚐𐚑𐚒𐚓𐚔𐚕𐚖𐚗𐚘𐚙𐚚𐚛𐚜𐚝𐚞𐚟𐚠𐚡𐚢𐚣𐚤𐚥𐚦𐚧𐚨𐚩𐚪𐚫𐚬𐚭𐚮𐚯𐚰𐚱𐚲𐚳𐚴𐚵𐚶𐚷𐚸𐚹𐚺𐚻𐚼𐚽𐚾𐚿𐛀𐛁𐛂𐛃𐛄𐛅𐛆𐛇𐛈𐛉𐛊𐛋𐛌𐛍𐛎𐛏𐛐𐛑𐛒𐛓𐛔𐛕𐛖𐛗𐛘𐛙𐛚𐛛𐛜𐛝𐛞𐛟𐛠𐛡𐛢𐛣𐛤𐛥𐛦𐛧𐛨𐛩𐛪𐛫𐛬𐛭𐛮𐛯𐛰𐛱𐛲𐛳𐛴𐛵𐛶𐛷𐛸𐛹𐛺𐛻𐛼𐛽𐛾𐛿𐜀𐜁𐜂𐜃𐜄𐜅𐜆𐜇𐜈𐜉𐜊𐜋𐜌𐜍𐜎𐜏𐜐𐜑𐜒𐜓𐜔𐜕𐜖𐜗𐜘𐜙𐜚𐜛𐜜𐜝𐜞𐜟𐜠𐜡𐜢𐜣𐜤𐜥𐜦𐜧𐜨𐜩𐜪𐜫𐜬𐜭𐜮𐜯𐜰𐜱𐜲𐜳𐜴𐜵𐜶𐜷𐜸𐜹𐜺𐜻𐜼𐜽𐜾𐜿𐝀𐝁𐝂𐝃𐝄𐝅𐝆𐝇𐝈𐝉𐝊𐝋𐝌𐝍𐝎𐝏𐝐𐝑𐝒𐝓𐝔𐝕𐝖𐝗𐝘𐝙𐝚𐝛𐝜𐝝𐝞𐝟𐝠𐝡𐝢𐝣𐝤𐝥𐝦𐝧𐝨𐝩𐝪𐝫𐝬𐝭𐝮𐝯𐝰𐝱𐝲𐝳𐝴𐝵𐝶𐝷𐝸𐝹𐝺𐝻𐝼𐝽𐝾𐝿𐞀𐞁𐞂𐞃𐞄𐞅𐞆𐞇𐞈𐞉𐞊𐞋𐞌𐞍𐞎𐞏𐞐𐞑𐞒𐞓𐞔𐞕𐞖𐞗𐞘𐞙𐞚𐞛𐞜𐞝𐞞𐞟𐞠𐞡𐞢𐞣𐞤𐞥𐞦𐞧𐞨𐞩𐞪𐞫𐞬𐞭𐞮𐞯𐞰𐞱𐞲𐞳𐞴𐞵𐞶𐞷𐞸𐞹𐞺𐞻𐞼𐞽𐞾𐞿𐟀𐟁𐟂𐟃𐟄𐟅𐟆𐟇𐟈𐟉𐟊𐟋𐟌𐟍𐟎𐟏𐟐𐟑𐟒𐟓𐟔𐟕𐟖𐟗𐟘𐟙𐟚𐟛𐟜𐟝𐟞𐟟𐟠𐟡𐟢𐟣𐟤𐟥𐟦𐟧𐟨𐟩𐟪𐟫𐟬𐟭𐟮𐟯𐟰𐟱𐟲𐟳𐟴𐟵𐟶𐟷𐟸𐟹𐟺𐟻𐟼𐟽𐟾𐟿𐠀𐠁𐠂𐠃𐠄𐠅𐠆𐠇𐠈𐠉𐠊𐠋𐠌𐠍𐠎𐠏𐠐𐠑𐠒𐠓𐠔𐠕𐠖𐠗𐠘𐠙𐠚𐠛𐠜𐠝𐠞𐠟𐠠𐠡𐠢𐠣𐠤𐠥𐠦𐠧𐠨𐠩𐠪𐠫𐠬𐠭𐠮𐠯𐠰𐠱𐠲𐠳𐠴𐠵𐠶𐠷𐠸𐠹𐠺𐠻𐠼𐠽𐠾𐠿𐡀𐡁𐡂𐡃𐡄𐡅𐡆𐡇𐡈𐡉𐡊𐡋𐡌𐡍𐡎𐡏𐡐𐡑𐡒𐡓𐡔𐡕𐡖𐡗𐡘𐡙𐡚𐡛𐡜𐡝𐡞𐡟𐡠𐡡𐡢𐡣𐡤𐡥𐡦𐡧𐡨𐡩𐡪𐡫𐡬𐡭𐡮𐡯𐡰𐡱𐡲𐡳𐡴𐡵𐡶𐡷𐡸𐡹𐡺𐡻𐡼𐡽𐡾𐡿𐢀𐢁𐢂𐢃𐢄𐢅𐢆𐢇𐢈𐢉𐢊𐢋𐢌𐢍𐢎𐢏𐢐𐢑𐢒𐢓𐢔𐢕𐢖𐢗𐢘𐢙𐢚𐢛𐢜𐢝𐢞𐢟𐢠𐢡𐢢𐢣𐢤𐢥𐢦𐢧𐢨𐢩𐢪𐢫𐢬𐢭𐢮𐢯𐢰𐢱𐢲𐢳𐢴𐢵𐢶𐢷𐢸𐢹𐢺𐢻𐢼𐢽𐢾𐢿𐣀𐣁𐣂𐣃𐣄𐣅𐣆𐣇𐣈𐣉𐣊𐣋𐣌𐣍𐣎𐣏𐣐𐣑𐣒𐣓𐣔𐣕𐣖𐣗𐣘𐣙𐣚𐣛𐣜𐣝𐣞𐣟𐣠𐣡𐣢𐣣𐣤𐣥𐣦𐣧𐣨𐣩𐣪𐣫𐣬𐣭𐣮𐣯𐣰𐣱𐣲𐣳𐣴𐣵𐣶𐣷𐣸𐣹𐣺𐣻𐣼𐣽𐣾𐣿𐤀𐤁𐤂𐤃𐤄𐤅𐤆𐤇𐤈𐤉𐤊𐤋𐤌𐤍𐤎𐤏𐤐𐤑𐤒𐤓𐤔𐤕𐤖𐤗𐤘𐤙𐤚𐤛𐤜𐤝𐤞𐤟𐤠𐤡𐤢𐤣𐤤𐤥𐤦𐤧𐤨𐤩𐤪𐤫𐤬𐤭𐤮𐤯𐤰𐤱𐤲𐤳𐤴𐤵𐤶𐤷𐤸𐤹𐤺𐤻𐤼𐤽𐤾𐤿𐥀𐥁𐥂𐥃𐥄𐥅𐥆𐥇𐥈𐥉𐥊𐥋𐥌𐥍𐥎𐥏𐥐𐥑𐥒𐥓𐥔𐥕𐥖𐥗𐥘𐥙𐥚𐥛𐥜𐥝𐥞𐥟𐥠𐥡𐥢𐥣𐥤𐥥𐥦𐥧𐥨𐥩𐥪𐥫𐥬𐥭𐥮𐥯𐥰𐥱𐥲𐥳𐥴𐥵𐥶𐥷𐥸𐥹𐥺𐥻𐥼𐥽𐥾𐥿𐦀𐦁𐦂𐦃𐦄𐦅𐦆𐦇𐦈𐦉𐦊𐦋𐦌𐦍𐦎𐦏𐦐𐦑𐦒𐦓𐦔𐦕𐦖𐦗𐦘𐦙𐦚𐦛𐦜𐦝𐦞𐦟𐦠𐦡𐦢𐦣𐦤𐦥𐦦𐦧𐦨𐦩𐦪𐦫𐦬𐦭𐦮𐦯𐦰𐦱𐦲𐦳𐦴𐦵𐦶𐦷𐦸𐦹𐦺𐦻𐦼𐦽𐦾𐦿𐧀𐧁𐧂𐧃𐧄𐧅𐧆𐧇𐧈𐧉𐧊𐧋𐧌𐧍𐧎𐧏𐧐𐧑𐧒𐧓𐧔𐧕𐧖𐧗𐧘𐧙𐧚𐧛𐧜𐧝𐧞𐧟𐧠𐧡𐧢𐧣𐧤𐧥𐧦𐧧𐧨𐧩𐧪𐧫𐧬𐧭𐧮𐧯𐧰𐧱𐧲𐧳𐧴𐧵𐧶𐧷𐧸𐧹𐧺𐧻𐧼𐧽𐧾𐧿𐨀𐨁𐨂𐨃𐨄𐨅𐨆𐨇𐨈𐨉𐨊𐨋𐨌𐨍𐨎𐨏𐨐𐨑𐨒𐨓𐨔𐨕𐨖𐨗𐨘𐨙𐨚𐨛𐨜𐨝𐨞𐨟𐨠𐨡𐨢𐨣𐨤𐨥𐨦𐨧𐨨𐨩𐨪𐨫𐨬𐨭𐨮𐨯𐨰𐨱𐨲𐨳𐨴𐨵𐨶𐨷𐨹𐨺𐨸𐨻𐨼𐨽𐨾𐨿𐩀𐩁𐩂𐩃𐩄𐩅𐩆𐩇𐩈𐩉𐩊𐩋𐩌𐩍𐩎𐩏𐩐𐩑𐩒𐩓𐩔𐩕𐩖𐩗𐩘𐩙𐩚𐩛𐩜𐩝𐩞𐩟𐩠𐩡𐩢𐩣𐩤𐩥𐩦𐩧𐩨𐩩𐩪𐩫𐩬𐩭𐩮𐩯𐩰𐩱𐩲𐩳𐩴𐩵𐩶𐩷𐩸𐩹𐩺𐩻𐩼𐩽𐩾𐩿𐪀𐪁𐪂𐪃𐪄𐪅𐪆𐪇𐪈𐪉𐪊𐪋𐪌𐪍𐪎𐪏𐪐𐪑𐪒𐪓𐪔𐪕𐪖𐪗𐪘𐪙𐪚𐪛𐪜𐪝𐪞𐪟𐪠𐪡𐪢𐪣𐪤𐪥𐪦𐪧𐪨𐪩𐪪𐪫𐪬𐪭𐪮𐪯𐪰𐪱𐪲𐪳𐪴𐪵𐪶𐪷𐪸𐪹𐪺𐪻𐪼𐪽𐪾𐪿𐫀𐫁𐫂𐫃𐫄𐫅𐫆𐫇𐫈𐫉𐫊𐫋𐫌𐫍𐫎𐫏𐫐𐫑𐫒𐫓𐫔𐫕𐫖𐫗𐫘𐫙𐫚𐫛𐫜𐫝𐫞𐫟𐫠𐫡𐫢𐫣𐫤𐫦𐫥𐫧𐫨𐫩𐫪𐫫𐫬𐫭𐫮𐫯𐫰𐫱𐫲𐫳𐫴𐫵𐫶𐫷𐫸𐫹𐫺𐫻𐫼𐫽𐫾𐫿𐬀𐬁𐬂𐬃𐬄𐬅𐬆𐬇𐬈𐬉𐬊𐬋𐬌𐬍𐬎𐬏𐬐𐬑𐬒𐬓𐬔𐬕𐬖𐬗𐬘𐬙𐬚𐬛𐬜𐬝𐬞𐬟𐬠𐬡𐬢𐬣𐬤𐬥𐬦𐬧𐬨𐬩𐬪𐬫𐬬𐬭𐬮𐬯𐬰𐬱𐬲𐬳𐬴𐬵𐬶𐬷𐬸𐬹𐬺𐬻𐬼𐬽𐬾𐬿𐭀𐭁𐭂𐭃𐭄𐭅𐭆𐭇𐭈𐭉𐭊𐭋𐭌𐭍𐭎𐭏𐭐𐭑𐭒𐭓𐭔𐭕𐭖𐭗𐭘𐭙𐭚𐭛𐭜𐭝𐭞𐭟𐭠𐭡𐭢𐭣𐭤𐭥𐭦𐭧𐭨𐭩𐭪𐭫𐭬𐭭𐭮𐭯𐭰𐭱𐭲𐭳𐭴𐭵𐭶𐭷𐭸𐭹𐭺𐭻𐭼𐭽𐭾𐭿𐮀𐮁𐮂𐮃𐮄𐮅𐮆𐮇𐮈𐮉𐮊𐮋𐮌𐮍𐮎𐮏𐮐𐮑𐮒𐮓𐮔𐮕𐮖𐮗𐮘𐮙𐮚𐮛𐮜𐮝𐮞𐮟𐮠𐮡𐮢𐮣𐮤𐮥𐮦𐮧𐮨𐮩𐮪𐮫𐮬𐮭𐮮𐮯𐮰𐮱𐮲𐮳𐮴𐮵𐮶𐮷𐮸𐮹𐮺𐮻𐮼𐮽𐮾𐮿𐯀𐯁𐯂𐯃𐯄𐯅𐯆𐯇𐯈𐯉𐯊𐯋𐯌𐯍𐯎𐯏𐯐𐯑𐯒

The Westminster Alice, by H. H. Munro (Saki), 2010

Alice in Blunderland: An Iridescent Dream,
by John Kendrick Bangs, 2010

SIMULATIONS

Davy and the Goblin, by Charles Edward Carryl, 2010

The Admiral's Caravan, by Charles Edward Carryl, 2010

Gladys in Grammarland, by Audrey Mayhew Allen, 2010

Alice's Adventures in Pictureland, by Florence Adèle Evans, 2011

Folly in Fairyland, by Carolyn Wells, 2016

Rollo in Emblemland, by J. K. Bangs & C. R. Macauley, 2010

Phyllis in Piskie-land, by J. Henry Harris, 2012

Alice in Beeland, by Lillian Elizabeth Roy, 2012

Eileen's Adventures in Wordland, by Zillah K. Macdonald, 2010

Alice and the Time Travellers, by Victor Fet, 2016

Алиса и Путешественники во Времени (*Alisa i Puteshestvenniki vo Vremeni*), *Alice and the Time Travellers* in Russian, tr. Victor Fet, 2016

SEWELLIANA

Sun-hee's Adventures Under the Land of Morning Calm,
by Victoria J. Sewell & Byron W. Sewell, 2016

선희의 조용한 아침의 나라 모험기
(*Seonhuiui joyonghan achim-ui nala moheomgi*),
Sun-hee in Korean, tr. Miyeong Kang, 2016

Alix's Adventures in Wonderland:
Lewis Carroll's Nightmare, by Byron W. Sewell, 2011

Alopk's Adventures in Goatland, by Byron W. Sewell, 2011

Alice's Bad Hair Day in Wonderland, by Byron W. Sewell, 2012

The Carrollian Tales of Inspector Spectre, by Byron W. Sewell, 2011

The Annotated Alice in Nurseryland, by Byron W. Sewell, 2016

The Haunting of the Snarkasbord, by Alison Tannenbaum,
Byron W. Sewell, Charlie Lovett, & August A. Imholtz, Jr, 2012

Snarkmaster, by Byron W. Sewell, 2012

In the Boojum Forest, by Byron W. Sewell, 2014

Murder by Boojum, by Byron W. Sewell, 2014

Close Encounters of the Snarkian Kind, by Byron W. Sewell, 2016

TRANSLATIONS

Кайкалдыҥ Јеринде Алисала болгон учуралдар
(Kaykaldın Cerinde Alisala bolgon uçuraldar),
Alice in Altai, tr. Küler Tepukov, 2016

Alice's Adventures in An Appalachian Wonderland,
Alice in Appalachian English, tr. Byron & Victoria Sewell, 2012

Patimatli ali Alice tu Vāsilia ti Ciudii,
Alice in Aromanian, tr. Mariana Bara, 2015

Алесіны прыгоды ў Цудазем'і (Alesiny pryhody
u Tsudazem' i), *Alice* in Belarusian, tr. Max Ščur, 2016

На тым бакі Люстра і што там напаткала Алесію
(Na tym baku Liustra i shto tam napatkala Alesiu),
Looking-Glass in Belarusian, tr. Max Ščur, 2016

Снаркаловы (Snarkalovy),
The Hunting of the Snark in Belarusian, tr. Max Ščur, 2016

Crystal's Adventures in A Cockney Wonderland,
Alice in Cockney Rhyming Slang, tr. Charlie Lovett, 2015

Aventurs Alys in Pow an Anethow,
Alice in Cornish, tr. Nicholas Williams, 2015

Alice's Ventures in Wunderland,
Alice in Cornu-English, tr. Alan M. Kent, 2015

Alices Hændelser i Vidunderlandet, *Alice* in Danish, tr. D.G., Forthcoming

آلیس در سرزمین عجایب (Ālis dar Sarzamin-e Ajāyeb),
Alice in Dari, tr. Rahman Arman, 2015

La Aventuroj de Alicio en Mirlando,
Alice in Esperanto, tr. E. L. Kearney, 2009

La Aventuroj de Alico en Mirlando,
Alice in Esperanto, tr. Donald Broadribb, 2012

Trans la Spiegulo kaj kion Alico trovis tie,
Looking-Glass in Esperanto, tr. Donald Broadribb, 2012

Les Aventures d’Alice au pays des merveilles,
Alice in French, tr. Henri Bué, 2015
 Les Aventures d’Alice au pays des merveilles,
Alice in French, tr. Henri Bué, illus. Mathew Staunton, 2015

ᲐᲚᲟᲚᲚ ᲛᲗᲗᲗᲗᲗᲗᲗᲗᲗ ᲗᲗᲗᲗᲗᲗᲗᲗ ᲗᲗᲗᲗᲗᲗᲗᲗ
 (Elisis t’avgadasavali saoc’ rebat’a k’veqanaši),
Alice in Georgian, tr. Giorgi Gokieli, 2016

Alice’s Abenteuer im Wunderland,
Alice in German, tr. Antonie Zimmermann, 2010

Die Lissel ehr Erlebnisse im Wunnerland,
Alice in Palantine German, tr. Franz Schlosser, 2013

Der Alice ihre Obmteier im Wunderlaund,
Alice in Viennese German, tr. Hans Werner Sokop, 2012

Balpos Gadedeıs Apalhaidais in Sildaleikalanda,
Alice in Gothic, tr. David Alexander Carlton, 2015

Nā Hana Kupanaha a ‘Āleka ma ka ‘Āina Kamaha‘o,
Alice in Hawaiian, tr. R. Keao NeSmith, 2016

Ma Loko o ke Aniani Kū a me ka Mea i Loa‘a iā ‘Āleka
 ma Laila, *Looking-Glass* in Hawaiian, tr. R. Keao NeSmith, 2016

Aliz kalandjai Csodaországban,
Alice in Hungarian, tr. Anikó Szilágyi, 2013

Eachtra Eibhlise i dTír na nÍontas,
Alice in Irish, tr. Pádraig Ó Cadhla (1922), 2015

Eachtraí Eilise i dTír na nÍontas, *Alice* in Irish, tr. Nicholas Williams, 2007

Lastall den Scáthán agus a bhFuair Eilís Ann Roimpi,
Looking-Glass in Irish, tr. Nicholas Williams, 2009

Le Avventure di Alice nel Paese delle Meraviglie,
Alice in Italian, tr. Teodorico Pietrocola Rossetti, 2010

Alis Advencha ina Wandalan,
Alice in Jamaican Creole, tr. Tamirand Nnena De Lissier, 2016

L's Aventuthes d'Alice en Êmèrvil'lie,
Alice in Jèrriais, tr. Geraint Williams, 2012

L'Travèrs du Mitheux et chein qu'Alice y dêmuchit,
Looking-Glass in Jèrriais, tr. Geraint Williams, 2012

Әлісанің ғажайып елдегі басынан кешкендері
(Älisäniñ ǵajayıp eldegi basınan keşkenderi),
Alice in Kazakh, tr. Fatima Moldashova, 2016

Алисанын Кызыктар Өлкөсүндөгү укмуштуу окуялары
(Alisanın Kızıktar Ölkösündögü ukmuştuu okuyaları),
Alice in Kyrgyz, tr. Aida Egemberdieva, 2016

Las Aventuras de Alisia en el Paiz de las Maraviyas,
Alice in Ladino, tr. Avner Perez, 2014

Alisis pidzeivuojumi Breinumu zemē,
Alice in Latgalian, tr. Evika Muizniece, 2015

Alicia in Terra Mirabili, *Alice* in Latin, tr. Clive Harcourt Carruthers, 2011

Aliciae per Speculum Trānsitus (Quaeque Ibi Invenit),
Looking-Glass in Latin, tr. Clive Harcourt Carruthers, Forthcoming

Alisa-ney Aventuras in Divalanda, *Alice* in Lingua de Planeta (Lidepla), tr.
Anastasia Lysenko & Dmitry Ivanov, 2014

La aventuras de Alisia en la pais de mervelias,
Alice in Lingua Franca Nova, tr. Simon Davies, 2012

Alice ęhr Ĕventüürn in't Wunnerland,
Alice in Low German, tr. Reinhard F. Hahn, 2010

Contoyrtyssyn Ealish agyns Ćheer ny Yindyssyn,
Alice in Manx, tr. Brian Stowell, 2010

Ko Ngā Takahanga i a Ārihi i Te Ao Mīharo,
Alice in Māori, tr. Tom Roa, 2015

Dee Erlāwnisse von Alice em Wundalaund,
Alice in Mennonite Low German, tr. Jack Thiessen, 2012

Auanturioù adelis en Bro an Marthou,
Alice in Middle Breton, tr. Herve Le Bihan & Herve Kerrain, Forthcoming

The Aventures of Alys in Wondyr Lond,
Alice in Middle English, tr. Brian S. Lee, 2013

L'Avventure d'Alice 'int' 'o Paese d' 'e Maraveglie,
Alice in Neapolitan, tr. Roberto D'Ajello, 2016

L'Aventuros de Alis in Marvoland, *Alice* in Neo, tr. Ralph Midgley, 2013

Æðelgyðe Ellendæda on Wundorlande,
Alice in Old English, tr. Peter S. Baker, 2015

La geste d'Aalis el Pais de Merveilles,
Alice in Old French, tr. May Plouzeau, 2016

Alitjilu Palyantja Tjuta Ngura Tjukurmankuntjala (Alitji's Adventures
in Dreamland), *Alice* in Pitjantjatjara, tr. Nancy Sheppard, 2016

Alitji's Adventures in Dreamland: An Aboriginal tale inspired by
Alice's Adventures in Wonderland, adapted by Nancy Sheppard, 2016

Alice Contada aos Mais Pequenos,
The Nursery "Alice" in Portuguese, tr., Rogério Miguel Puga, 2015

Соня въ царствѣ дива (Sonia v tsarstvie diva):
Sonja in a Kingdom of Wonder,
Alice in facsimile of the 1879 first Russian translation, 2013

Охота на Снарка (Okhota na Snarka),
The Hunting of the Snark in Russian, tr. Victor Fet, 2016

Ia Aventures as Alice in Daumsenland,
Alice in Sambahsa, tr. Olivier Simon, 2013

Ocolo id Specule ed Quo Alice Trohv Ter,
Looking-Glass in Sambahsa, tr. Olivier Simon, 2016

‘O Tāfāoga a ‘Ālise i le Nu‘u o Mea Ofoofogia,
Alice in Samoan, tr. Luafata Simanu-Klutz, 2013

Eachdraidh Ealasaid ann an Tir nan Iongantas,
Alice in Scottish Gaelic, tr. Moray Watson, 2012

Alice’s Adventchers in Wunderland,
Alice in Scouse, tr. Marvin R. Sumner, 2015

Mbalango wa Alice eTikweni ra Swihlamariso,
Alice in Shangani, tr. Peniah Mabaso & Steyn Khesani Madlome, 2015

Ahlice’s Aveenturs in Wunderlaant,
Alice in Border Scots, tr. Cameron Halfpenny 2015

Alice’s Mishanters in e Land o Farlies,
Alice in Caithness Scots, tr. Catherine Byrne 2014

Alice’s Adventirs in Wunnerlaun,
Alice in Glaswegian Scots, tr. Thomas Clark, 2014

Ailice’s Anters in Ferlielann,
Alice in North-East Scots (Doric), tr. Derrick McClure, 2012

Alice’s Adventirs in Wonderlaand,
Alice in Shetland Scots, tr. Laureen Johnson, 2012

Ailice’s Aventurs in Wunnerland,
Alice in Southeast Central Scots, tr. Sandy Fleemin, 2011

Ailis’s Anterins i the Laun o Ferlies,
Alice in Synthetic Scots, tr. Andrew McCallum, 2013

Alice’s Carrants in Wunnerlan,
Alice in Ulster Scots, tr. Anne Morrison-Smyth, 2013

Alison’s Jants in Ferlieland,
Alice in West-Central Scots, tr. James Andrew Begg, 2014

Alice muNyika yeMashiripiti,
Alice in Shona, tr. Shumirai Nyota & Tsitsi Nyoni, 2015

Alis bu Cēlmo dac Cojube w dat Tantelat,
Alice in Šurayt, tr. Jan Bet-Šawoce, 2015

Alisi Ndani ya Nchi ya Ajabu, *Alice* in Swahili, tr. Ida Hadjuvayanis, 2015

Alices Äventyr i Sagolandet, *Alice* in Swedish, tr. Emily Nonnen, 2010

‘Alisi ‘i he Fonua ‘o e Fakaofo’,
Alice in Tongan, tr. Siutāula Cocker & Telesia Kalavite, 2014

Ventürs jiela Lälid in Stunälän, *Alice* in Volapük, tr. Ralph Midgley, 2016

Lès-avirètes da Alice ô pays dès mèrvèyes,
Alice in Walloon, tr. Jean-Luc Fauconnier, 2012

Anturiaethau Alys yng Ngwlad Hud, *Alice* in Welsh, tr. Selyf Roberts, 2010

I Avventur de Alis ind el Paes di Meravili,
Alice in Western Lombard, tr. GianPietro Gallinelli, 2015

Di Avantures fun Alis in Vunderland,
Alice in Yiddish, tr. Joan Braman, 2015

Alises Avantures in Vunderland,
Alice in Yiddish, tr. Adina Bar-El, Forthcoming

Insumansumane Zika-Alice,
Alice in Zimbabwean Ndebele, tr. Dion Nkomo, 2015

U-Alice Ezweni Lezimanga, *Alice* in Zulu, tr. Bhékinkosi Ntuli, 2014

ALSO AVAILABLE FROM **EVERTYPE**
